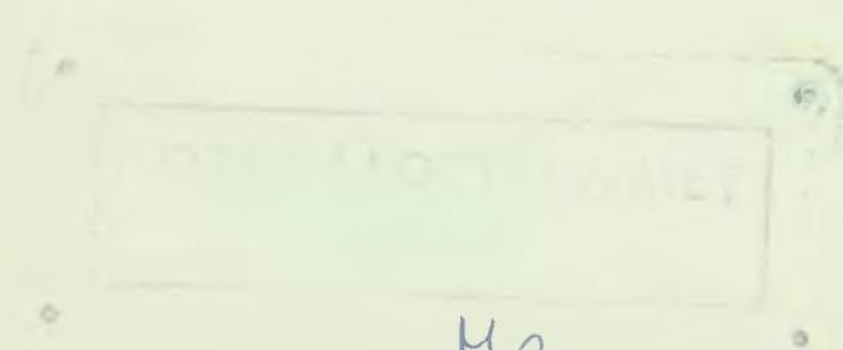

M3

113

klädnad, motsäger icke här föreslagna tydning. Ja, det här förut omtalade franska och engelska, sannolikt sedan en forn hednatid nedärfda smöjningsättet genom en dolmen medför enligt folkligt tänkesätt, åtminstone i dess ursprungligare form, äfven det ett den sjukes besök hos de döda, och vi hålla för troligt, att i älsta tider meningen varit denna med all »smöjning genom jord». Af här ofvan behandlade öfvertroiska bruk visar denna sistnämnda art — särskildt i dess form af grafsmöjning, — alla kännetecken på att vara den älsta och ursprungligaste af de många ända till oigenkänlighet gränsande former, som den urgamla ceremoni vi här kallat smöjning under tidernas lopp iklädt sig — vare sig detta skett genom glömska af den inmeliggande betydelsen eller genom en alt mer invecklad sinnebildande omgestaltning.

EDVARD HAMMARSTEDT.

Mc

Sammelius, H.

5.

Etnografiska studier

från

Öfverkaliks¹ socken i Norrbottens län.²

Några anteckningar från den nordligaste svenskbygden.

Ur Nordiska museets arkiv.

Inom det egentliga skogslandet samt omkring nedre loppet af Kaliks älf med biflödena Ängesån och Skröfälfven ligger Öfverkaliks socken, belägen mellan Korpilompolo, Yli-Tornio, Hietaniemi, Nederkaliks, Råne och Gellivare socknar eller mellan 66 och 67

¹ Beträffande ordets stafning må här anmärkas, att den tidigt nog bebyggda kust-orten, Nederkaliks, tagit namn efter älfven, som på lapska heter Kalasädnä (Kalesätnä), på finska Kaalasjoki, och rinner ur Kalasjäure (l.) eller Kaalasjärvi (f.). Stammen är lapskans *kale* och finskans *kaalua*, betydande vada, öfvervada. Genom missuppfattning af i detta språkliga hänseende okunniga svenska resande blef emellertid ortens namn från Kalas eller något dylikt latiniseradt (!) till Calix — bägere, blomkalk. Detta nya namn ansågs förmodligen stämma väl öfverens med den kring älfven belägna odlade traktens bördighet och i floristiskt afseende intressanta förhållanden. Sockenvapnet är ännu en kalk. Calix har numera rätt länge skrivits såsom Kalix, af somliga Kaliks för att härigenom erinra om namnets härledning från finska och lapska målen, hvilka sakna bokstafven x.

² Strödda drag ur andra synpunkter rörande denna socken har förf. förut offentliggjort i *Svenska Jägareförbundets Nya Tidskrift* 1891, b. 2, samt i tidningen *Malmberget* 1891, den 23 febr.

graders nordlig bredd. I språkligt hänseende är socknen den nordligaste, inom hvilken svenska allmänt talas. Befolkningen har nämligen härstädes lyckligt bestått i kampen såsom utpost för svenskt tungomål och svensk kultur samt med framgång afvärt det från norr och öster påträngande finska elementet, som städse visat synnerligen stark livs- och utbredningsförmåga.

Socknens folkmängd utgör omkring 4,800 personer (4,821 den 31 dec. 1890), hvilka, som sagdt, i allmänhet tala svenska, någon gång svenska och finska samtidigt (omkring Jokk m. fl.) och sällan endast finska (i hemmanen Haapavaara, Dirivaara och Elmajärvi på gränsen mot Korpilompolo). För jämförelses skull vilja vi här påpeka, hurusom Öfverkaliks har ungefär samma areal som hela Bleking, d. v. s. omkring 29 kv. nymil, men att invånarantalet i Öfverkaliks är endast 4,800 mot 143,000 i Bleking, hvilket sålunda är 30 gånger tätare befolkadt. Att emellertid finnar fordomtima bebott hela sockenområdet framgår bland annat af de särskilda nybyggesnamnen, hvilka mycket ofta ändas på ett från det finska *järvi*, trask, sjö, afkortadt *järe*, försvenskadt *järf*. Såsom exempel härpå kunna anföras några från svenska gränstrakterna: Talljärvi, Karkjärvi, Käljärvi (provincialism för Kalfjärvi), Tansjärvi och dylika.

Inom Nederkaliks socken förekomma likaledes dylika namnslut, och finska talas nu där blott på gränsen mot Ala-Tornio och Karl-Gustafs socknar, medan detta språk fordom hade större utbredning i socknen. Finnar bodde nämligen då ända ned mot Töre — byn Kosjärvi röjer så till exempel sin tydliga släktskap med Kuusijärvi. I Råne talas endast svenska. Flere bygdenamn äro därstädes, mot Gellivaregränsen, af lapskt ursprung, t. ex. Njallats. Många orter i Öfverkaliks hafva dess utom dubbla benämningar: svenskarne nytja ett namn, finnarne ett annat. Så t. ex. Aspberg eller Haapavaara, Holmfors eller Saarikoski samt ibland, såsom ett slags medelväg, Sarkosk.

Den inom socknen förekommande svenskan är för söder ifrån kommande personer, här uppe »sörlänningar» kallade, helt och hållet obegriplig, åtminstone när det äkta landsmålet talas. Det finnes emellertid äfven en »kyrk- eller herresvenska», som är lättare att komma

under fund med, samt hvilken de yngre och medelålders bland allmogen nu i allmänhet kunna. De äldre känna dock endast den gamla byggedialekten, öfverkaliksmålet, hvilket är uppfyllt af tve-ljud, vokalförändringar och en mängd egendomliga ordbildningar. F. Widmark har öfver denna munart offentliggjort en akademisk afhandling¹, till hvilken af själfva språklagarna intresserade hänvisas.

Befolkningen i Öfverkaliks lifnär sig genom boskapsskötsel, åkerbruk och skogshandtering, timmerkörslor, flottning och tjärbränning, hvarjämte de vid älfvar och större träsk bosatta idka ett lönande fiske. Äfven jakt och fogelfänge böra nämnas såsom ingalunda oviktiga förvärfskällor, hvarförutom slöjden torde ihågkommas såsom varande allmän och högt upptrifven. Inom socknen hållas omkring 2,500 tamrenar, hvilka under vintern användas vid färder mellan skogsbyarna och därjämte till allahanda körslor, det må gälla hö, ved eller timmer. Vården af dessa renar är under sommaren uppdragen åt skogslappar, s. k. skötarellappar, hvilka få uppehålla sig på kronans marker. Hästen är naturligtvis eljest det egentliga dragdjuret (fordom användes oxar och tjurar), om än renarna äro af öfvervägande antal.

Folkupplysningen är god, hvadan ungdomen allmänt kan skrifva och läsa. Härutinnan står socknen ej obetydligt öfver de angränsande finnsocknarna. Man hör ej heller i Öfverkaliks talas om några öfveråriga konfirmander, då man däremot i finnmarken träffar 25—30 års karlar, som ej gått till nattvarden. Lästadianismen, denna högnordiska bekännelseform, hvilken uträttat så mycket godt, men numera urartat, lyckas årligen utbreda sig alt mer inom socknen och räknar därstädes flere af folket uppburne predikanter, t. ex. landthandlanden A. Hedlund i Bränna kyrkoby, Anders Andersson i Haapavaara m. fl. Hvad gamle Johan Raattamaa är för lästadianerne (hiihuliterne) i nordligaste landet, det är också A. Hedlund för Öfverkaliks socken. Bland öfrige kämpar för denna sekt, hvilken genom lättheten att på grund af bikt inför en meningsfrände

¹ F. WIDMARK: *Bidrag till kännedom om Vesterbottens landskapsmål*. Stockholm 1863. S. 9.

erhålla syndaförlåtelse för hvilka som helst brott ej kan sägas vara ett medel till att höja moralen i öfre Norrbotten, som är skärligen slapp trots befolkningens myckna tungsinta religiositet, må här nämnas Erik Samuel Vettasjärvi, Erkki Antti från Juhonpieti, Isak Poromaa i Junussuvanto, Brännmark i Lappträsk, Aug. Hedman i Granån, andra att förtiga.

Karlarna äro i allmänhet synnerligen resliga, kraftfullt bygda och hårdiga, men komma dock långt efter finnarne både i förmågan att umbära och att taga sig fram under vidriga omständigheter. Under oår t. ex. låta kaliksboarne ej sig nöja med så litet, som man gör i finnbygden, där man den ena dagen belåtet äter sig mätt och den andra dagen tåligt svälter. Liksom finnarne äro de till sin natur lata och loja, avoga mot hvarje rubbning i nedärfda eller invanda förhållanden samt af ett tungt och sorgbundet lynne. Den långa mörka vintern med relativ översamhet har nog en dryg andpart härutinnan, men obestriddligt torde också vara, att den ödsliga naturen och ödemarkens tryckande ensamhet tagit sig uttryck i folkkyntet. Öfverkaliksbon är emellertid ej på långt när så trög som hans granne och frände i Nederkaliks, af hvilken han vid alla tillfällen gör narr. Detta går likväl nederkaliksbon ej till sinnes, ty han tycker sig i alla hänseenden stå vida öfver sin vedersakare.

Männen bruka korta jackor, hafva långt tvärklipt hår, men sällan något skägg. Under sommaren nyttjas ej denna jacka ute på fält, i skog och på älf, ty då bärgar man sig godt i endast den röda eller gröna ylletröjan — det är blott vid regnigt eller kulet väder, som man griper till ett öfverplagg. På färdvägen vintertiden begagnas långa pälsar med färskinsfoder och bräm af hundskinn; nybyggare och inhysingar i skogarna mot finngränsen bruka emellertid lapsk vinterdräkt af renskinn. Fotbeklädnaden utgöres af upp till knäna räckande och därstädes ombundna pjäxstöfflar, hvilka stoppas med hö. Kvinnodräkten i närvarande tid företer intet af egentligt intresse. Fordom nyttjades till denna, särskildt till kjolar, mycket s. k. *kamlocktyg*, och för omkring 150 år sedan, si den gamla goda tiden, utgick årslönen till en piga med 10 plåtar och en kamlockklädning. Efter alt att döma har den ut-

döda folkdräkten i Öfverkaliks rätt mycket närmat sig den i Nederkaliks, hvilken bortlades på 1830- eller 1840-talet. Ursprungligen var den för karlarne: blå kortjacka med silfverknappar, knäbyxor, silkesstrumpor och skor med silfverspännen i helgdagsstass — sålunda ganska lifligt erinrande om bruket på andra norrländska orter. På hufvudet bars både i helg och söcken en s. k. potastickad (krok-bunden) toppmössa eller hätta, röd med invirkade figurer af svart garn och försedd med en tofs. Denna dräkt efterträddes af följande: *hillerskinsmössa* (om vintern) med raka, höga brätten och låg sammetskulle samt *kaskett* (om sommaren), grön eller svart, vadderad och med håret på skinnet kvarsittande, lång *kapprock* med flere rikt utsydda kragar, *gördel* kring lifvet, långbyxor med pjäxstöffar, kringlindade nedom knäet med band i häfdvunna mönster, samt potastickade vantar.¹ Den samtida kvinnodräkten var, förutom den korta koftan med dess knapprydda, stundom tvätungade skört, utmärkt genom föga annat än hufvudbonaderna, som voro: i hvardagslag *örmössor* (i hvilka kvinnorna, enligt en gammal allmogesmans meddelande, liknade själar, som sticka upp hufvudet ur vattnet), hvilka efter att hafva förlorat form prässades på en särskild stock, klumpigt tillyxad af björk eller furu och formad såsom hufvudet; vid högtider eller kyrkgång åter de s. k. *bindmössorna* med *stycke*, spetsar, och granna breda brokadband, baktill fästa å mössan som *fösar*, rosetter. Bindmössorna, som både i Sverige och Finland haft mycket stor utbredning, voro antingen *sorgmössor* (svarta eller mörkblå) eller vanliga *helgdagsmössor* (öfverdragna med ljust, vackert broderadt siden). Också stycket var olika vid sorgetillfällen och krusades med mycken omsorg. Dessa bindmössor användes på småbarn vid dopet, af konfirmationsflickorna samt af alla

¹ Hillerskinsmössan, ett dyrbart plagg, torde jämte kasketten och kapprocken hafva varit i bruk blott på 1830- och 1840-talen. Också i finska Österbotten brukades angelär samtidigt dessa draktdelar: den höga egendomliga hillerskinsmössan och den bredkragade kapprocken. Gördeln väfdes liksom skobanden med tillhjälp af i Kaliks s. k. *trissor*. Dylika användes också i Finland, där de kallades *bandväfsbräder* eller på finska *ryölaudat*. Örmössorna äro i Finland kända blott från Lappfjärd. (Se för öfrigt THEODOR SCHVINDT: *Katalog öfver finska studentafdelningarnas etnografiska samlingar*. H. 2. Helsingfors 1885. S. 1, 61 och 69 m. fl. samt h. 3, Helsingfors 1889, s. 5, där väfnaden med trissor beskrifves.)

fullvuxna. Om vintern brukade kvinnorna stora *rykmössor* eller *väderhufvor* af siden och tjockt vadderade. Bindmössorna tåktes från hjässan och bakåt genom den hos handelsmannen köpta s. k. *halkan* eller silkesduken, som sedan blifvit ett slags uniformsplagg för lästadiankvinnorna, hvilka likväl hafva den svart och af ylle, aldrig silke. — Både i Öfver- och Nederkaliks hafva kvinnorna såsom vinterkappa användt ett med gråverk eller annat tarfligare skinn fodradt ytterplagg med vid krage. Öfvertyget på kappan var stundom af blommigt siden.

Den burgne öfverkaliksbonden har hemmanet väl bebyggt. Vanligen finnas tvänne gårdsbyggnader, af hvilka den ena bebos om vintern, den andra på sommaren. Dess utom finnas ladugård och stall, foderlada och redskapshus, en eller två stolpbodars, vedlider, hemlighus och badstuga eller ria. Ute på lindor, starrmyrar, gräsrika bäck- och älfstränder samt slätterängar i skogen har man för öfrigt flere hölador, hvarifrån vid första vinterföre fodret köres hem till gården. Ofta, särskildt på utslättrar, förvarar man likväl höet endast i hässjor, synnerligast om man har knapp tillgång på pengar och arbetskrafter. Omkring 6 höskrindor beräknas utgöra ett köfoder.

Stolpbodarna äro på hörnstolpar med tvärbjälkar eller på stenrör uppförda små timmerstugor, hvilka hafva dels ett nedre förvaringsrum, där mjöl, spanmål, salt fisk (surfisk) och andra lifsförnödenheter undansättas, dels ett öfre, ett loft, dit en stocktrappa leder, och där man upphänger fiskedon, torrfisk samt skogsfogel på senhösten. Under stolpboden, som också kallas *håbbre* eller *håbbar*, brukar man skjuta in åkerbruksredskap, långslädar och körstöttingar.

Badstugan torde ej tarvva närmare beskrifning, enär den är af samma typ, som den i Finland allmänt förefintliga, d. v. s. utgör ett lågt pörte med rösugn, som uppeldas och genom att öfversköljas med vatten aflämnar varmluftsångor, i hvilka de på lafvar uppkrupna människorna kunna löga sig, samtidigt med att de piska sig med i vatten doppadt björklöf.¹ Dessa badstugor anlitas på de

¹ Se G. RETZUS: *Finland i Nordiska museet*. Stockholm 1881. S. 78 o. f.

orter, där de förekomma, flitigt både under vinter och sommar af de äldre; ungdomen badar sommartiden i älven eller i något träsk, på vintern i badstun. Längre upp i finnbygden är badstugan, *sauna*, ännu allmännare än i Öfverkaliks; ungdomarna, likaväl som de äldre, töras emellertid där ej alls bada i öppet vatten, hvilket nämligen anses ohälsosamt. I afsides från de stora stråkvägarna liggande skogsbyar vandra ännu på lördagsaftnarna män och kvinnor gemensamt ut till badstugan, kläda af sig utanför ingången (på sommaren) eller först där inne (under vintern) samt skölja så bort veckans smuts i den sannerligen ofta brännheta varmluften. Sedan hvar och en blifvit ren, tager han reda på sitt klädbylte och går i oskuldens dräkt öfver gården in i dagligrummet, där kroppen torkas, och den instundande veckans rena linneplagg påtagas. Innan dess bruka emellertid karlarne från någon väggspik nedtaga en därstädes upphängd utfäld rakknif eller också en hvasslipad slidknif, med hvilken skägget omsorgsfullt bortskrapas framför någon spegelbit. Sedan tändes en pipa (kvinnorna röka här ej så ofta som i finnbygden), kitteln lyftes upp på spiselmurens rörliga järnarm, framför brasan språkar man en stund, kläder under tiden makligt på sig och är därpå färdig att äta filmjolk, litet fisk, smör och bröd till kvällsvard samt att gå till hvila i sängskåpen. Så går det, som sagdt, till i skogsbyarna. I Öfverkaliks socken har jag särskildt i Haapavaara själf på detta sätt badat med bybor af båda könen. För mera civiliserade ögon ter det sig nog litet egendomligt att se alla dessa mer eller mindre behagfulla gestalter en solljus sommarkväll eller en norrskensafon på vintern, ofta i 30 till 40 köldgrader, komma blottade och nakna från badstugan. Som ersättning för den felande duschen äro somliga då nog käcka att rulla sig i snödrifvorna. Dessa otvungna »familjebad» förekomma likväl ej alls där, hvarest ett flertal ohöfviska resande haft tillfälle att färdas och »öppnat ögonen» på folket, så att man märkt, att man »varit naken». Längst torde de komma att bibehålla sig i finnbygdernas skogsmarker. Själfva badandet i sauna skall väl emellertid ej på länge blifva urmodigt eller »opassande» — det blefve sannerligen ett alt för stort offer åt en »förfinad smak», ty dessa lördags-

bad bidraga i väsentlig mån till att göra befolkningen frisk och hårdig.

Boningshuset, som från början var en *femväggesstuga*, innehåller vanligen blott »stuga» och »kammare»; den förra är dagligrummet, den senare erbjudes gästerna. I kammaren förvaras det på en hylla uppsatta förrådet af träbunkar med tätad surmjolk, finnarnes *pöimä*. Den förmögne bonden, som har stor ladugård och mycket husfolk, behöfver ofta ett 30-tal dylika stora surmjolkbunkar, hvilka göra rummet mycket osundt genom sin raa fräna lukt. I Nederkaliks socken brukas aflånga tråg af asp eller björk i stället för de runda bunkarna. Trågen sättas upp på en pinnställning på väggen eller i ett särskildt mjölkskåp. När förnämliga främmande komma till gården, visas de, som sagdt, till kammaren, där man emellertid sällan får elda riktigt varmt, ty då skulle mjölken fördärfvas. Vintertiden äro dessa kamrar därför särdeles hälsofrestande, ehuru väl man har att tillgå en myckenhet goda, med fogelfjäder fyllda sängkläder samt hemväfda täcken eller af harskinn förfärdigade, rödfodrade fällar. Under sommaren visas gästen ofta till kammaren i den väl ombonade vinterstugubyggningen. — Stugan, dagligrummet, är betydligt större än kammaren. I taket mot loftet eller vinden, dit en trappa leder upp från förstugan, löpa en del gröfre sparrar, hvarå slöjdvirke, skidämnen, lieskaft, torrved och dylikt är upplagdt. Brödspettet är upphängdt under en af dessa vasar. Vagg i vagg med kammaren står den omfångsrika spiselmuren; uteder rummets långsidor finnas bänkar, bord, stolar, höga sängskåp, fot- och hängskåp, klocka m. m. Under svåra myggsomrar brukar man här liksom i finnsocknarna midt på golvet i pannor tända på och låta mossor röka för att värna sig mot de närgångna och »snarstuckna» plågodjuret. Särskildt är detta fallet i gårdar, som ligga på öppna älfbäckar. Belysningen under de långa vinterkvällarna utgöres visserligen hos de förmögne bönderne af fotogen i en hänglampa, men vanligen får brasan i spisen och de i ljuskärna stöpta talgdankarna anses vara till fyllest.

Innan jag nu öfvergår till att skildra de olika behagsting, af hvilka bonden eller hemmansegaren begagnar sig, önskar jag i förbi-

gående nämna några ord om inom socknen förekommande snideri och målning. Vi träffa nämligen här en alldeles särskild smakriktning, tydligt utpräglad och gifvet karakteristisk för våra nordligaste landmären. Den färgverkan man älskar att framställa, kallas på kaliksmålet *raut*, d. ä. mattbrokig, mattröd (utt. räöt; besläktadt antingen med finskans *rautu*, röding, eller härledt från bygdenamnet på den i åsyftad färgton utstyrda lafskrikan: *rufogel*. I Nederkaliks heter lafskrikan *ryfogel*, i Norge *rauskjor*, möjligen i anslutning till raut och rufogel).¹ Med denna färgförening — vanligen blå botten med ockragul och röd konturfärg, eller också blått, svart (hvitt) och rött, lagda jämsides — öfvermålas flertalet af de husgeråd, hvilka sockeninvånarna använda. Betänker man nu, att alla föremål äro rikligt utsirade med allahanda granna, fantastiska vildrosor och ofta utskurna i vissa ålderdomliga, af tillfälligheterna föga påverkade mönster, torde det här af framgå, att intrycket af en i helgdagsstass varande bondstuga verkligen är rätt egendomligt — man tycker sig samnerligen spåra romansk konst i alla dessa snirklar och bladslingar, liljor och blomsterknoppar, synnerligast som de stundom äro delvis förgyllda samt af allmogemålaren framställda i dylik mattbrokig, gammaldags färgblandning. Troligen härleder också detta måleri sina anor från medeltiden. Fordom var emellertid denna smakriktning ännu mer allherskande än nu, och man kan med fullt fog befara, att omsorgen i allmänhet om slöjdalstrens prydnade snart nog skall vara alldeles försvunnen.

Vi skola nu stiga in i hemmansbondens dagligstuga och där granska de särskilda föremål, med hvilka han omgifvit sig.

Sängskåpet, som förekommer öfveralt, där kaliksbor bygga i de båda grannsocknarna, utgöres af ett större träskåp, med ena gaveln och långsidan stäldt i ett af rummets hörn. Öppnar man den andra långsidans brokigt målade dörrar, finner man bakom de ibland förekommande sparlakanen därinom tvänne breda sängställen, det ena

¹ I Öfverkaliks heter denna fogel (*Garrulus infaustus* L.) äfven *kus* eller *kusa*, utesetter Lule älfdal *rödfogel* och dess utom i hela svensktalande Norrland *Röd-Oll*. I svenska finnssocknarna, t. ex. Täreändö, kallas den *kuukkainen* (af *kuukkaa* = halta). Folkfantasier har mycket att bestyra med den trolska lafskrikan.

öfver det andra. Vintertiden lägger man en renhud öfver bolstren och halmen, hvarigenom bädden blir mycket varm. Utom de inbygda sängplatserna brukar man också ibland använda skåpets tak såsom sofställe — där är då ungdomens plats. Hvad sedan beträffar fjärde sidan på sängskåpet, nämligen den utåt rummet vända gaveln, finnes där inrättadt ännu ett skåp, med dörrar och flere hyllor, på hvilka den enkla servisen, litet kallmat, bröd och dylikt förvaras. Är sådan skänk ej inredd i sängskåpet, begagnas ett särskildt *skänkskåp* med likadan målning och utsirning som på sängskåpet.

Landsmålets benämning på här omtalade klumpiga säng är emellertid ej sängskåp, utan *hösäng*, d. v. s. högsäng, eller *fastsäng* — den förra, enär möbelen i fråga stundom når ända under taket, den senare, enär den anses tillhöra själfva hemmanet, åtföljer detta vid förändring af egare samt ibland är fasttimrad vid väggen. Högsängen i trenne våningar är den älsta. Numera sägas de gamla af på midten, och gör man några nya, få de aldrig mer än ett inbyggt bäddställe. Den i gästkammaren befintliga sängen är en vanlig utdragsoffa med grant måladt, stundom af utskärningar prydt ryggstycke. Bolstrarna höljas här af ett präktigt, i rutiga mönster hemväfdt täcke.

Bordet skulle förr helst hafva sin skifva ur en enda väldig gran eller fur, som man beröfvade en kärnfrisk, bred och tjock plank. Fann man emellertid i skogen ej på något passande träd, måste man ju likväl, ehuru det ej alldeles hörde till god ton, sätta i hop skifvan af flere plankor. I vissa trakter af Finland lade man förr an på att låta bordsskifvan få behålla den svängda afrundade form, som plankan erhöill närmast den utsvälda roten.

Klockan har stapelbyggt foder, och verket är försedt med draglod. Taflan är ofta af bly med sirater af förgylld mässing i drifvet arbete. Stundom finnes ett särdeles vackert öfverstycke med slingrande sniderier. På själfva fodrets prydnade nedlades förr både tid, omsorg och kostnad. Där gälde det nämligen framför allt att låta knifven och pänseln åstadkomma något riktigt finfint.

Skokar eller *skostol* är benämning på en stol med kringbygda sidor, afsedd till att inne i stugan dels vara en sittplats, dels ut-

göra förvaringsrum för det till stoppning af pjäxstöflarna behöfliga höet, som hemtas upp (eller stoppas ner) genom en skjutlucka i sitsen. Denna lucka ledas ibland med gångjärn af läder. Skokaren äro stundom prydligt utskurna och alltid målade enligt ofvan framställda grunder.

Skrin och *askar* af trä förekommo mera förr än nu. Då lämnade nämligen giljaren sin utkorade i fästegåfva ett större, med lådor inredt syskrin, hvilket han sökt att efter bästa förmåga pryda. Lock och sidor voro understundom sirade med en utmärkt vacker träskärning. Eller också nyttjades till present åt kärestan ett slags flata, lågt cylindriska askar, hvilka voro afsedda till förvaringsrum för smärre klädesplagg, och som antingen voro blå med sedvanliga målningar i rött och gult eller också ofärgade med ristade och genom oljning sedan präktigt framträdande kvistar och bladslingor. Det minsta en friare kunde våga sig fram på vädjobanan med, var ett rockblad och en rullsticka. Dessa arbeten voro naturligtvis då ett slags nyttigt mästerskapsprof, där det gälde att ådagalägga all den färdighet i konstslöjd, som man möjligen egde. Också kvinnorna skulle före äktenskapet ådagalägga händighet i allahanda arbeten: fästmon tillverkade sin blifvande mans hela dräkt, utom skorna, åt hvar och en af svägrarne och till svärfadern en väst samt till svägerskor och svärmor hvar sitt linne.¹ Var hon då en förmögen tös, dugde det väl knapt att komma med annat än fyrskaftsvallmar (hellylle) till den blifvande husbondens dräkt. De träaskar eller dosor, som nu förekomma, äro helt små och konstlösa, hållas ur ett björkstycke och äro blott afsedda att gömma knappar, sytillbehör och dylikt. Emellertid flätas ännu askar och korgar i skilda storlekar af rottågor eller af näfver samt målas stundom med röda strimmor och band. Det material, som till rotflätningen användes, hemtas från säljarter, björk och ljung.

Bunkar af trä, målade, användas att bereda surmjölk uti, hvarvid man från äldre kärl (d. v. s. kärl med äldre mjölk) öfverflyttar ett skedblad löpnad och tätad mjölk samt därmed smörjer den nya bunkens botten. Sedan påhåles nysilad mjölk, som tämligen snart

¹ P. HEURGREN: *Från polcirkelns regioner*. Stockholm 1882. S. 41.

stannar och surnar. Dylik sur tätmjölk utgör året om en mycket vanlig och omtykt rätt, hvartill tunnbröd eller smörgås ätes. När något arbete pågår på längre afstånd från hemmet, t. ex. vid flottningar, höbärgning och dylikt, skall surmjölken alltid vara med i matsäcken. Den förvaras då i en s. k. *lägel*, som antingen bäres i remmar öfver ryggen, framtill på kontgrepen eller också stoppas in i matväskan. Lägeln är en flatbukig nästan hjärtformig träflaska¹ med propp och förekommer i växlande storlekar allmänt utefter Tornio, Kaliks och Lule älfvar. Den kallas i svensktalande socknar *flaska* eller *lägel*, i finnbygden *leili*. Skogslapparne använda till denna flaska en s. k. *kaggapaste*, en af renhorn eller björk skuren sked, med hvilken mjölken upphemtas.² Original af bunkar, flaskor och mjölkskedar finnas i Nordiska museets samlingar.

Skålar, *slefsar*, *skopor* och små *koppar* urhållas ur masurbjörk, s. k. vridar, *skedar* ur vanlig björk med tillhjälp af knif eller ett särskildt krumböjdt litet järn, en s. k. *skedsax*. Denna förekommer äfven i finnbygden och kallas där *korclo*; bland lapparne benämnes den *kukse-kadsak*. *Mjölksfat*, *mattråg* och *soppskålar* göras gärna af aspträ. Somliga besitta i denna slöjdkonst, som flitigt öfvas under de långa vinterkvällarna, en hög grad af skicklighet.

Smöraskar och *ostformar* förfärdigas jämväl af björk, ehuru man nog också ibland flätar dessa senare af rottågor, liksom fallet är hos lapparne. — Till att nagga brödet användas sammanbuntade *stylar*, *stjärtpennor*, af tjäder eller ripa. Hvad porslinet angår, nöjer man sig i allmänhet med några tallrikar och kaffekoppar.

Verktygen, hvilkas plats är på en hylla invid dörren eller framme vid gafvelfönstret, äro enkla: såg, yxa, handbila, knif, hammare, hofång, skafvar, smög (cirkelmått), borr, käckel (tunnyxa) jämte flere olika slags hyflar. De, som bland dessa senare ega största intresset, torde vara *gnärfskafven* eller krumhyfveln samt *stricken*, med hvilken man afhyflar slädmedar, skidor, spanten, de s. k.

¹ Jfr *Meddelanden från Samfundet för Nordiska museets främjande* 1882. Stockholm 1882. S. 83.

² Se G. VON DÜREN: *Om Lappland och lapparne*. Stockholm 1873. S. 75. Lägeln och skeden äro emellertid här af skiljaktig typ.

vränglarna, i båtar och pulkor m. m. Knifskäftet är förfärdigadt af hårdt hopprässade näfverringar, slidan är af skinn, ofta mäs-singbeslagen, stundom försedd med mot en trämall inmärkte cirklar m. m., liksom fallet är i finnsocknarna.

Tobakspungen, af skinn, röd med svarta flikstycken, förekommer inom socknen i en typ, som ej annat än undantagsvis återfinnes annanstädes. Nedre delen, där de karfvade »finska bladerna» för-varas, är vid och bukig; längre upp afsmalnar pungen samt om-lindas därstädes med långa skinnremmar, i hvilkas ände den af järn smidda pipkratsen är fastbunden. Vid pungens »hals» äro en del små mässingsöglor infälda i skinnet. Pipskallen arbetas ur masur-björk samt prydes understundom med några upphöjda figurer, ett hjärta eller något annat.

Bland föräldrade bohagsting må vi först ihågkomma *flåbladen* (öfverkaliksmålets *flabler*), hvilka fördom funnos i hvarje gård samt användes att fästas å rocken vid spånad af lin och hampa. Efter häcklingen utreddes i Kaliks hampan och linet för vidare be-gagnande med s. k. *kammar*, på landsmålet *keijpar*. Numera hafva flå-bladen så godt som alldeles kommit ur bruk, enär kvinnorna spinna nästan endast ull. På dessa flåblad nedlades oftast ett särdeles om-sorgsfullt arbete; somliga snidades med prydliga upphöjda figurer och utskuros till smala raka genombrutna galler, hvilka sedan må-lades i de öfliga färgerna; andra sirades med förgyllda lister, blad-verk, blommer m. m. samt infattades i glas. Nordiska museet eger ett flertal af dessa redan nu mindre vanliga redskap, hvaraf må hända helt snart ej så många exemplar skola kunna hittas på vinds-bottnarna i byar inom de norrländska svensksocknarna. På Norrbottens museum i Lule finnas jämväl några dylika flå- eller rock-blad, bland annat ett med rika utskärningar, föreställande den kors-fäste frälsaren, omgifven af manande, allvarliga sinnebilder sådana som korslagda liar, dödgräfvare, timglas, en människoskalle med benknotor samt denna inskrift: *Tänk / på / dösspåst / å / på / sista / domsbasun / då / han / höres*. Bland de många flåblad, som Nordiska museet eger från Öfverkaliks socken, vill jag särskildt framhålla ett af pyramidalisk form, hvilket omkring år 1820 är förfärdigadt i

Tansjärv samt rikligt förgylldt och försedt med sidor af glas. Detta arbete, som är en fastmansgäfvä och ursprungligen var i toppen prydt med en förgylld tupp, utgör eget nog en trogen förminskning af tvänne pelare i koret till Tornio stads gamla svenskkyrka.¹ I Finland har rockbladet en kupig form, efter hvad jag sett på mu-seer i Helsingfors och Åbo.

Rullstickor. Äfven detta redskap användes under kvinnornas forna hemslöjd vid spinnrocken, men har nu kommit ur bruk. Rull-stickorna målades gröna, bruna o. s. v.

Nyststickor och *nystrullar* äro också aflagda spinnutbehör.

Väfskedar eller s. k. *grindar* äro afsedda för förfärdigandet af ylleband till lappskorna och pjäxstöflarna samt äro snickrade af björk. I motsats till den lapska, utdraget rektangulära typen af renhorn, är kaliksbons väfgrind mera kvadratisk. Handtaget är ofta genom-brutet med cirklar, kors, stjärnor eller bomärkesbokstäver.²

Väfställningar till förfärdigande af bomullsband, skoband m. m. förekommo fördom af skilda slag. Nu, sedan fabriksgjordt tyg och alt annat för klädedräkten behöfligt säljes så oerhördt billigt mot förr, har också *spinnrocken* börjat blifva sällan använd. Ganska mycket arbete lades emellertid förut ned på att pryda den samma med konstfärdiga utskärningar och brokig målning. *Väfstolen* hör man däremot ännu slamra och dunka ute i bygden — men dess tid är må hända tyvärr snart ute! Alldeles säkert är, att både mans- och kvinnoslöjden här gått till baka med stora fjät på de sista femtio åren, men man har å andra sidan all anledning att hoppas, det den nu i stället måtte gå framåt och lifskraftigt utvecklas, när den blir ett undervisningsämne också i Norrbottens folkskolor. Ypper-liga anlag för slöjd har folket — det synes nog samt på kördonen och forsbåtarna, i Nederkaliks kusttrakter kallade *älfgåddor* — och de långa vinteraftnarna bjuda en riklig tid för verksam id i stället för till slö hvila.

¹ Ett utmärkt vackert utsiradt flåblad från annat landskap synes i *Guide au musée du Nord à Stockholm*. Stockholm 1889. S. 51. Bild 88.

² I föregående not anförda Nordiska museets publikation har å sid. 14 (bild 21) en troligen gammaldags väfsked från Helsingland afbildad, hvilket till jämförelse påpekas.

Pyndarebesman, stora, med blyinstöpfung i ändklumpen, äro nu föråldrade, men ses likväl någon gång och användas undantagsvis, när man väger upp hö. Häfstängen är försedd med mässingsnaglar, hvilka på finska kallas *naulat*, hvarför också afståndet mellan tvänne dylika mässingsnaglar, d. v. s. ett skålpund, kommit att benämnas *naula*. Besmanet heter på finska *pundari-naula* (utt. pöntari-näola). *Alnstickorna* eller alnmåtten utskuros förr så vackert man kunde begära.

Mangelbrädena blefvo fordom pryddigt snidade och utsirade, försågos stundom med ett kort tänkespråk samt städse med de växlande egarinnornas namn eller bomärken. Nu äro de mycket enkla och bära blott begympelsebokstäfverna till egarinnans namn.

En sak har under vårt letande i dagligstugans gömmor och vrår undgått vår uppmärksamhet ända tills nu, nämligen den *björk-svamp*, eller här så kallade *tjuka*, hvilken är uppspikad på väggen invid fönstret och där tjäna till dyna åt knapp- och synålar. Redan Linné har emellertid från annat håll inom Norrland omnämnt denna, då han säger: »på väggarne satt *Agaricus pedis eqvini facie* till nåldyna.»¹ Och utanför förstubron kunna vi om sommaren se en gul- eller rödmålad *träpotta* eller *kackstol*, hvilken användes af det yngsta Kaliks.

Vi vilja nu följa kaliksbonden ut i skog och mark för att möjligen iakttaga några karaktärsdrag vid hans åtgöranden därstädes. Af *jakt* är han särdeles road och håller ihärdigt på därmed, synnerligast om han ej behöfver egna så mycken tid åt jordbruket. Gamle inhysingar och bondsöner taga litet emellanåt från dagligstugans stocklag ned den med snapphanelås försedda *lodbössan* samt vandra så med en raggig spetshund, som genom sitt skall markerar villebrådet, i väg inåt skogsdjupet, hvarifrån de återkomma, ofta med rikligt byte. Det är emellertid hufvudsakligast ekorrar och järpar, som skjutas, det mesta vilda bemäktigar man sig nämligen i de s. k. *flakarna*, hvilka utgöras af sammanvidjade, på skogsstigarna uppgillrade stockar. I dessa flakar dödas årligen på senhösten ett be-

¹ C. VON LINNÉ: *Iter lapponicum* (Åhrlings upplaga). S. 33.

tydande antal tjädrar och ripor (orren är jämförelsevis sparsamt förekommande). Under vintern fångas riporna i snaror. Hararna skjutas på säte vid spårnö eller tagas med snara i gärdesgårdarna. För långt till baka sedan voro *armborst* allmänt i bruk inom socknen, men numera är det nästan omöjligt att kunna få reda på ett enda dylikt vapen. Stocken var äfven i Öfverkaliks inlagd med rikt utsirade renhornsskifvor.

Fisket i älvar och träsk är flerstädes rätt lönande. Vid Jokk och nedom Lina Linkka, de tvänne storartade vattenfallen, torde det vara som mest gifvande. För laxfångsten användas s. k. *pator*. Harr och laxöring tagas på drag eller flugkrok. I träsken drages not eller sättes nät, hvilket ofta gifver vida mer än blott lön för mödan. När på senhösten mörten söker sig väg från bäckarna ned till det stora träsket (insjön), brukar man medels flätade stegar stämma i vattnet, så att fisken tvingas att gå in i *lanorna* (jfr det finska subst. *lana*), en strutformig stor fiskbragd, påminnande om sydligare trakters *mjärdar*.

Till *körslor* brukas numera endast hästar och renar. Att — såsom här och annanstädes sker — använda renen vid timmerdrifning är emellertid ett skändligt djurplågeri.

Forom nytjades rikt utsirade och blomstermålade *hogträn* (*lokor*) till både hästar och oxar. Somliga af dessa lokträn voro öfverst utskurna till hästhufvud o. s. v. Oxlokorna voro naturligtvis bredare och längre än de, som voro afsedda för hästar. Samtidigt förekommo mycket stora *selbågar*, hvilka voro prydda med krönte hufvud af lejon, gripar, drakar och andra märkvärdiga djur samt målade enligt traktens smak. Den forna hästklädningen för vinterkörslor har nu redan längesedan efterträdts af de s. k. *rankdonen*, hvilka allmänt brukas också i svenska finnbygden och i Finland — liksom i Ryssland — användas också om sommaren. Den till dylikt seltyg hörande stora bågen, *rankbågen*, i Finland kallad *loka*, är nu det enda föremål, hvarpå socknemännen någon gång pröfva sin karaktéristiska målningskonst. Strax den infördes, pryddes den emellertid på antydtt sätt vida mer än nu. *Kvinnosadel* användes i början på århundradet, men har åtminstone sedan 1840-talet ej varit i bruk.

Betsel af renhorn förekommo fordom rätt allmänt både inom Öfverkaliks socken och de angränsande finnsocknarna. I Nordiska museets på Skansen å Djurgården uppförda morastuga finnes ett dylikt hornbetsel (troligen älghorn) från Mora socken i Dalarna, hvilket fullständigt liknar dem jag sett och insamlat här omkring poleirkeln.

Vallareburar förekomma undantagsvis i nybyggena. Numera håller man nämligen inga getter, och korna komma vanligen själfmant hem om aftnarna, när det lider till mjölkdays. *Bockhorn* anträffas understundom. Särskildt i skogsbyar inom Nederkaliks användas de ännu någon gång på grund af sin klara genomträngande ton, som lika ofelbart drifver folket att öfvergifva arbetet och vandra hem till måltiderna, som den förmår locka hem kreaturen från vildmarksskogen. På sommaren förvaras kreaturen nattetid uti svala »sommarladugårdar» vid hemmanens utkanter; några egentliga fåbodvallar finnas ej här, men väl flerstädes i finnsocknarna.

Räfsan har smalt, långt och lätt skaft. Själfva pinnramen är härstädes bågbojd, försedd med »pålägg» vid ändarna. Pinnarna äro längst i midten för att lättare kunna halka öfver tufvorna. Kvinnorna bruka mindre räfsor än karlarne. *Liarnas* skaft, eller det s. k. ärfvet, utsiras ofta samt förses med mycket prydliga bandtag. Nedtill äro skaften på eget sätt tillyxade och utskurna. Haken på liebladet fästes vid ärfvet genom att linda kring rotting — fordom användes blott vidjor till detta ändamål.

Snöskor, på öfverkaliksmålet *snitrampa*, snötrampar, förfärdigas af vidjor, sammanflätade inom en gröfre elliptisk stomme. Om vintern fastbindas de vid renskinsskorna och brukas efter stora snöfall, då man i blidvader trampar upp stig i skogen för att sedermera, då det frusit på, kunna därstädes köra fram timmer efter renar. På sina håll bindas de vid dragarnas fötter för samma ändamål eller att åstadkomma väg genom snömassorna. I Pajala och annanstädes användas dylika vidjeskor, *räpäkät*¹, vid höslätter på sankna myrar. Norrmännen kalla dem *truger*², i Dalarna och Jämtland heta de

¹ Af *räpälä*, simföt.

² Jfr F. NANSEN: *Paa ski over Grönland*. Kristiania 1890. S. 42.

tryger. I Nederkaliks brukas som ett slags vattenskidor under slätter de s. k. *rotandrarna*, som utgöras af en trampbräda med långa störrar för att hindra foten att sjunka ner.

För att under vandring fortskaffa sina saker använder öfverkaliksbonden antingen en s. k. *kont* (finska *kontti*), härstädes flätad af tunna granspån och buren med remmar öfver axlarna, eller också en särskild bärställning af trä, s. k. *mes* (öfverkaliksmålets *mejs*, norrmännens *bagmeise*, jökmokkboarnes *stut*), å hvilken packningen fastsnöres. Sedan alt är i ordning till afmarsch, lyftes mesen upp, en »tröja» (rock) lägges hopvikt mellan ryggen och bördan, hvarpå bärremmarna tillknytas öfver bröstet. Härigenom blir en tyngre belastning rätt besvärlig i backig mark eller på myrar med hala, i gungfly nedsjunkna spänger. Den till konten understundom använda bärgrepen, vanligen kallad *bärträ* eller *bölträ*, pryddes förr med rika utskärningar. Sockenbefolkningen är vida underlägsen den finska i att härda ut på längre marscher och med tung packning. Man räknar också i Öfverkaliks en mil mycket kortare än i finnbygden. Skulle de medförda skinnremmarna, i hvilka bördan bäres, af någon anledning visa sig olämpliga, är skogsbon snar och redo att af näfver och vidjor fläta prydliga och synnerligen praktiska bärdon. Om kaliksbondens *mejs* erinrar mycket en något större dylik, den s. k. *höbuen*, höbågen, hvarpå man i Kyrkhults socken i Bleking fastremmar hö för att kunna fortskaffa detta i stenbackarna.

Från denna nu i korthet beskrifna Öfverkaliks socken eger Nordiska museet en ej obetydlig samling, hvilken det lyckats jägmästaren H. Nordlund och undertecknad att under några sommarfärder därstädes hopföra.

HUGO SAMZELIUS.

6.

Sked från år 1607.

Bland silfversaker från 1500—1600-talen, som bevarats åt vår tid, äro knapt några talrikare än silfverskedarna. Säkertligen voro de på sin tid ytterst vanliga. I nämnda tids räkenskaper omtalas

Nr 85. Håkaustad i Brunflo socken den 21 febr. 1598.

Norska.

Orig. på perg.

»Peder Oellsenn i Voirbachenn i Lopunc sagenn och Kield Oelsenn i Ouid i Bröndflond sagenn» sälja med sina hustrurs samtycke till de senares broder Niels Niellssenn i Fugillstedt deras »arffue part vdi Onsall», som de fått »epthe: theris sallige moder», för xxxij mark, som uppburits. Köpet bevitnades »paa Mariby kierekewolld i meninge mandtz paahörelsse, besonderlige under disse dannemendt Jonn i Offuerby, Thord i Fugillsted och Peder Niellssenn ibidem». Lagmannen Peder Thomessen och Thord i Fugilsted ombodjas att besegla jämte brefutfärdarne. »Datum Hungsted thend 21 Februarij aar m d lxxxxvij».

Sigillen borta. — N. M. 45.329.

Nr 86. Österrekarne härads tingsställe den 10 juli 1599.

Svenska.

Orig. på perg.

»Hans Jönsson, häredz dom haffuande på Österrekerna på then ährlige och wälbördige mans wengnä Hans van Masback til Ökna», gör veterligt, »att ären epter Christi börd 1599 then 10 Juli» kommo på laga ting med allmogen i nämnda härads, som hölls »på rettan tingstad på Kiwlaas i M. N. H. och förstes fogdes närware Mattz Aleningh», Hans Jönsson i Suallinge och Lasse Anderson i Medsta och sålde »beskedelig man Erich Pärsonn i Tiigby i Gilberga socken på hans stiftbarns wengne, salige Ingewals barnn, 3 öre land iord i förbede Tiigby för 27 mark såa gotth mynth, att 4 mark göre en god daler», hvilka penningar de uppburit. Köpet blef såsom uppbjudet och lagständer af rätten stadfastadt. Fastemän voro Nils i Ekeby, Oloff i Mälby, Erich i Walby, Mickell i Högby, Mattz i Hammarby, Grels i Wiby, Martten i Skraffuesta, Jon i Jär, Olaff i Skinninge, Oloff i Torsätter, Jöns i Hetteby, Mans i Stensholm. Brefutfärdaren beseglar med sitt eget och härads sigill.

Sigillen: 1. hönärke i sköld; 2. härads (se nr 76). — N. M. 47.357.

M2

Sagor och sägner, skrock och öfvertro från finnbygder och lappmarker.

Sagnet er isandhed en Folkedigtning, som ikke er grebet ud af Luften, men med barnlig Fantasi udformet af Virkeligheden. Traditionen vil bevare den i de mindre Trak, saalænge Naturen fremholder den i de store — og vi vil aldrig blive saa kloge, at dens Barnesprog ikke finder et lyttende Øre.

MAGDALENE THØRESEN.¹

Efterföljande uppteckningar till belysande af väsentligen nordfinnarnes tanke- och känslolif utgöras af i svensk dräkt framställda finska originalberättelser. I södra Lule lappmark har jag likväl haft svensktalande, i norska Finmarken norsktalande lapska sagesmän. Vid denna öfverflyttning till svenska har jag bemödat mig att söka i möjligaste mån dels återgifva det karakteristiska i uttryckssättet, dels bevara lokalfärgen och tidsfärgen öfver det hela. I noterna med petitstil har jag å andra sidan velat lämna några sammanträngda förtydliganden, äfvensom hänvisningar till literaturen.

I. Olof Andersson Parfa berättar.

Vid tiden för Jukkasjärvi kyrkas byggande bodde här i *Piilijärvi* by en trollkunnig lapp vid namn EJNARI, som det talas mycket

¹ *Billeder fra Midnatssolens Land*. Kjøbenhavn 1884. S. 6.

om i denna trakt. En gång kom han körande till kyrkplatsen med en pulka af snö och en varg till dragare. Väl framme, sporde han lapparne: »Männe jag får släppa min ren på bete till sammans med edra?» Detta nekades honom, men ändå släppte han vargen i bet med renarna. Och ingen af dem blef rifven.

En gång kom Ejnari till *Puoltikasvaara* by och önskade där låna båt öfver *Soutojärvi*. Detta fick han emellertid ej, enär värdinnan (husmodern) i gården sade sig behöfva sin båt själf. Hvad Ejnari nu gjorde? Jo, han tog vid stranden en stor sten, stälde sig på honom och reste så i väg öfver träsket. Ännu i denna dag kan man se stenen, och han ligger på *Ejnariniemi* (Ejnarsudden) och har märken efter Ejnaris tår. Till karingen, som nekade att låna ut sin båt, hade emellertid trollkarlen vid afskedet sagt: »Gå du och mjölka din ko!» Men när värdinnan kom dit med stäfvän, låg kon död.

För öfrigt var Ejnari en sådan, som kunde och gärna ville lämna upplysning om saker och ting. En gång på vintermarknaden i *Jukkasjärvi* kyrkby varnade han en borgare (handlande), som såg mycket bedröfvad ut. Ejnari frågade, hvarför han var så ledsen. Borgaren svarade, att hans hustru låg mycket illa sjuk, då han reste hemifrån Torne, och att han var orolig för hennes skull. »Jag skall skaffa dig reda på, huru hon mår nu», sade Ejnari. »Tack! Du får en mark goda tobaksblad, om du kan det», svarade borgaren.

I Torne höll emellertid borgarens piga på att tvätta strumpor åt sin matmor. Det var dock för besynnerligt den dagen, ty strumporna ville ej hänga kvar på torkstången i kökstaket, utan föllo ideligen ner. Till sist utbrast pigan förargad: »Hvilken trollkarl har männen farit i fruns strumpor?» Då flögo till pigans stora förskräckelse alla strumporna ut genom fönstret, som stod öppet på glänt, och försvunno.

Ej lång stund efter det att lappen lofvat berätta för borgaren, huru dennes hustru mädde, kommo strumporna till Jukkasjärvi, och Ejnari talade nu om för borgaren, att frun var frisk igen.

Och frisk var hon.

Han fick en faslig ände, denne Ejnari. En gång lade han sig att sofva bredvid sin käring och sade, att hon på inga villkor finge väcka honom. Det gjorde hon emellertid efter en stund och varseblef då till sin förfäran, huru Ejnari förvandlades till en orm, som rann ner ur sängen, ut genom dörren och försvann i *Tervasaaran-kursu* dalgång mellan Piilijärvi och Kiviniemi.

Jukkasjärvi kyrka byggdes i första decenniet af 1600-talet, enligt allmänna uppgiften 1603. Anläggningen af en stad å den af gammalt bebodda platsen Torne beslöts redan 1605. I de finska runorna kallas Torne en på skinnverk rik stad (stad heter *kaupunki*, d. v. s. köpstad, köping, handelsplats). *Parfa* är ett lapskt ord, som betyder skinnmössa, »ludemössa». Finnar och lappar hafva i regel ett »vedernamn», vanligen utan någon särande hänsyftning. Se därom vidare en min uppsats i *Personhist. tidskr.* 1902. Berättaren var en högst originel finne, som aldrig triffades hemma, utan nästan året om låg ute på vandringar och färdevägar: körde för nöjes skull, då han icke lyckats få någon lass-skjuts. Af någon jägmästare hade han fått ett par uniformsknappar, dem han sytt fast i sin vadmalsrock och öfver hvilka han var synnerligen stolt.

Piilijärvi i Jukkasjärvi socken, Torne lappmark, juli 1891.

2. Julius Karlsson berättar.

Med den här MISKUSEN JOUNI eller PARTA-JOUNI (Jon Misku eller Skägg-Jon), som lefde här i Tärändö som skogslapp och dog 1888, var det ganska underligt bestäldt. Då han var fjällapp, gifte han sig med en fjällapska, som var dotter till en gammal trollkunnig lappman. Då svärfadern om somrarna låg med renarna nere vid norska kusten, brukade han alltid samla kyrkogårdsmull och människoben från kyrkogårdarna därstädes och gömma detta för trolldomsbehof i en *lukko-ahkiu* (låsakja, transportpulka). Emellertid kunde ej den gamle lappen alla trollformlerna riktigt, utan en gång bröto gastarna sig ut ur låsakjan och togo död på både lappgubben och hans två söner. När man anträffade dem, voro de alldeles svarta öfver hela kroppen efter gastarnas framfart.

Jouni var då skogslapp i Tärändö och drog upp till arfskifte i fjällen. Han fick på sin hustrus lott ärfva flere hundra renar och annan

egendom också. När han kom till baka till sitt kåtaställe i skogarna vid Tärändö — han uppehöll sig då med renhjorden i närheten af *Saittajärvi* by — råkade emellertid hans hustru titta ned i den omtalade låsakjan och häraf låg hon länge sjuk; men gastarna fingo dock ingen riktig makt med henne, ty man hann i tid besvärja bort dem.

Någon välsignelse af sina renar fick Jouni aldrig: somliga sprungit till fjälls, andra drunknade i *Mestoskoski*, och åter andra stal man från honom — men sådant är då ganska vanligt här. För resten ville det sig illa för honom på flere sätt. Strax efter arfvet vred han nämligen handen ur led vid ett försök att köra in en bångstyrig ren, och någon tid därefter stängade honom en brunnren (rentjur), så att han fick en horntagg in i ögat och länge måste ligga till sängs under läkarbehandling hos doktorn i *Pajala*.

(»Det är farligt att ärfva trollkarlarnes egendom», säger Julius och småskrattar och undrar, om jag har samma uppfattning).

Lås- eller lockpulkans lapska namn är i Lule lappmark *tältepulke*. I skogsgränsen har fjällappen därstädes dels en *njalla* (stabur, på en påle eller »stabbe»), dels en *puakkasa*, d. v. s. en på tre björkstörar upp- och nedvändt hvilande lockpulka med torrkött och ost. Ett häbbre eller stabur på fyra fötter kallas *puorna*. Se vidare min artikel »Ackja l. Akja» i *Nordisk Familjebok* af år 1903.

En pojke på *Heinunen* hemman i Tärändö by såg en sommarkväll vid midsommartid en låga fladdra ute på en backe, *Kaltio-törmä*, öfver en i busksnåren belägen grop, den s. k. *Kaltiokuoppa*. Fort sprang han in och ropade, att elden var lös, men då folk skyndade ut, upphörde lågan att lysa.

Men nu får jägmästaren höra hvad som sedan hände! Jo, på natten kom en gammal lappkäring och sade åt pojken, att hon just för hans räkning tändt lågan där, men sedan släckt, eftersom han var dum och icke förstod att sätta sig i besittning af de skatter, hon där gömt åt honom. Och så uppmanade hon honom att gå dit. Men fastän käringen flere gånger kom till baka och upprepade sin tillsägelse, lydde han henne aldrig. Ännu i dag får man ibland se eld brinna öfver *Kaltiokuoppa*.

Vid en vandring i aug. 1903 mellan Soutaure och Allakjaure (Högträsk) i Jokkmokks socken berättades för mig, att personer från Nattavaara by skulle en midsommar-natt sett eld i det Soutaure närliggande Attjekvare och vid gräfning därstädes funnit spjutspetsar, torviggas m. m.

Lapska trollkarlarne voro nog mäktigare än man tänker sig: för långt till baka i tiden stälde de så till, att solen ännu lyser både dag och natt i lappmarken.

I *Onttovaara* (Grottberget) nära Tärändö finnes en lång, slingrande gång, som löper rätt in i bärget. Här sägas ofantliga skatter fordom blifvit dolda af trollkunnige lappar. Många hafva därför frestats att gå in där, och detta redan under den tid, då den sista lappen, som gömde skatter där, ännu lefde. Men det har alltid befunnits fåfängt. Skatten skulle enligt föreskrift ärfvas af en vid namn *Kalpa-Pekka* (Karl-Petter), men denne var så tjufaktig och stal så mycket renar, att han blef skjuten af en fjällapp. Mördaren släpade sedan *Kalpa-Pekkas* lik med sig och kastade ned det i den s. k. *Kalpakuru* (Karlsskrefvan) på Rovavaara. Efter den tiden växte där upp en mängd småbjörkar och videbuskar, som ännu i dag kallas *Kalparittikko* (Karlsris).

Sedan *Kalpa-Pekka* var död, frestade många att krypa in i skattkammaren i *Onttovaara*, och en kom verkligen så långt där in, att han fick syn på ett flertal lappmuddar med bockskinsbräm, akjor, pulkor o. s. v. Ljuset slocknade emellertid för honom, så att han ej kunde komma åt något af skatten, och håller ingen annan har däri lyckats. När barn äro ute på bärplockning där i trakten, töras de aldrig krypa in i hålan, i hvars ände skatten ännu ligger orörd.

Nu skall jag berätta om *tontar*. En karl befaun sig en gång i sin kvarn. Dit kom då en tonta, en vacker kvinna. Hon stannade hos mjölnaren och sof hos honom under natten. Om morgonen tog hon mjölnarens yxa och slog den så djupt i en sten, att endast litet af skaftet syntes. Därpå sade hon sig vilja underhålla

det barn, hon skulle föda, ända tills detta själf kunde lyfta yxan ur stenen, men sedan finge mjölnaren draga försorg om barnet bäst han ville. En tid förgick, och så födde hon en pojke, en helt liten en. Trots det att han syntes så liten och klen, drog han likväl i mjölnarens närvaro upp yxan ur stenen. Så blef han då dräng hos mjölnaren. En dag sändes han att hugga ved och att sedan trafva upp bränslet. Emellertid fann han alla yxorna för små. Han tyckte det var tur, då han hittade en gammal slö yxa, fälde med dennas tillhjälp ett träd med lång stubbe samt stälde sig sedan där bredvid och ropade: »Till vedtrafvar alt, till vedtrafvar alt!» Så skedde ock. Middagstiden kom han hem och sade sig hafva färdigt. Men nu blef mjölnaren arg och tyckte, att han var för gammal för skoj, och att pojken slutat alldeles för tidigt. Pojken svarade endast: »Far har så mycket ved, att ni får hålla på att köra hela vintern för att få hem den.» Nu gick mjölnaren till platsen och såg då, att en hel skogstrakt blifvit upphuggen.

Så var det en annan tonta, i Tärändö. Han var af mankön samt brukade äta upp alla piimä-bunkarna och skaffa ny surmjölk dit i stället. Emellertid blef husbonden i en gård förargad på det där och lade sig på lur i en ria. När resen nästa gång kom till gården, fick han två yxhugg af bonden — men han stöp ej i backen, utan sade helt lugnt: »Du ska ta en björkpåk, annars hjälper det icke!» Därefter började tonta hafva sin gång i ladugården, och där lade sig då husbonden i försåt med en björkpåk. Då resen kom, slog han till. Nu damp resen i golfvat, ropande: »Slå en gång till, slå en gång till!» Detta gjorde emellertid ej bonden, ty han visste, att resen då blefve lefvande igen. Så dog detta vidunder.

Förestående båda sagor afhandla två olika tonta-begrepp, af hvilka det ena synes identiskt med stallo. GANANDER (*Mythol. fenn.*, pag. 90) öfversätter tonttu med hus-gud: en som gick och rustade i en gård om nätterna. CASTERIX (*Nord. resor o. forskn.*) förmodar ordet tonttu vara lånat från svensksans tonte. Enligt sistnämnda källa (III: 167) voro de enögda. Tärändöberättaren har y. tonta, k. tontaa eller tontat.

En kvinna låg och sof och hörde då i drömmen en *taallo* (stallo, jätte) komma till sig och säga: »Bär ut din hvithåriga son till den stora stenen på gården och lägg honom i gropen på stenen, så skall hela stenen förvandlas till silfver, ty där innanför ha trollkarlar gömt stora silfverskatter men bundit dessa med en så stark förtrollning, att ingen får ut dem, som ej offrar en hvithårig son.» Kvinnan nekade i drömmen. Ej håller vaken, på dagen, kunde hon förmå sig att gå dit. Flere gånger kom *taallo* till baka, men kvinnan ville ej göra, som han önskade, och skatten finnes altså kvar där ännu i dag.

GENETZ: *Wörterbuch d. Kola-lapp. Dial.* XLII, anför från ryska lpm. formen *tälla*, som i norska Fim. heter *stallo* och bland svenska lappar *stalu*. QVIGSTAD o. SANDBERG hafva antecknat många stallo-sagor från Jarfjord i Sydvaranger, se *Lapp. event. o. folkesagn*, sid. 61—67 o. 146—164.

I *Vettasjärvi*-trakten, där folk en gång höll på att gräfvat åker uppe i skogsbygden, fann man en dag två på hvar andra ställda koppar-kittlar, fyllda med gamla silfverpengar och andra dyrbarheter. Det var på hösten, och karlarne lade järnspettet i gropen såsom ersättning för fyndet. Emellertid måste de på nytt anlita spettet för att få upp nedersta delen af skatten, men då lyckades de ej vidare i sitt arbete. Spettet lades därför till baka, hvarefter de kunde hemta upp alla dyrbarheterna. Sedan nedgrofs spettet, och lär det ännu ligga kvar där.

Vid brunnsgräfning träffades en gång liksom en liten så af koppar, som var fylld med dyrbarheter. Den var mycket tung, och karlarne togo förgäves i och drogo. Ändtligen fingo de med förenade krafter upp den så pass långt, att man kunde fatta i ena grepen. »Nå, nu ska vi väl för fan få upp dig!» utbrast en af männen. Men då gick grepen sönder, och kitteln sjönk ned i jorden och blef aldrig mera sedd.

I finnportena finnas i långbänkarna kring stuguväggen hål att fästa nystkronor i eller också köra en pinne i för att stödja bräder,

som man tänker hyfla på bänken. Om man slog urin eller surmjölk igenom ett dylikt hål på en bänk, där förut något lik legat, kunde man därmed bota människor, som man trodde vara anfäktade af onda andar. Eller också knöt man i hop handen och slog genom det hål, som därvid uppkom, eller begagnade sig också af en björnstrupe, men då skulle den björnen vara dödad af en, som skjutit två björnar förut. Äfvenså slogs urinen genom en själfvuxen rot-, stam- eller grenögla, en s. k. *luoma-rengas*. Därpå smorde man då med urinen eller surmjölken, och ingen fick se hvart öfverlevorna slogs. Hälst botade man den tid på söndagen, då kyrkdörrarna stodo öppna.

Från Jukkasjärvi socken har jag på sin tid till Nordiska museet insändt en dylik *luoma-rengas* för botande af boskapsdjur. Läder ett kreatur af urinstämma, hålles, efter att hafva kokats, djurets urin, från hvilken man tydligen anser plågan härleda sig, trenne gånger genom en *luomarengas* (af *luoma*, skapelse, och *rengas*, ring) och ingifves, sedan han därigenom, efter hvad man anser, förlorat sina onda egenskaper, kreaturet som dryck för att nu utan men och smärta förnya sitt omlopp genom djurets kropp. Jfr E. HAMMARSTEDT: *Om smöjning och därmed befryndade bruk i Nord. mus. Medd.* 1891 o. 1892.

Ormbett botades genom att klämma ut giftet och säga:

Du svarta kräk, du vålnad, du videsnärens bonde!

Du kröp och rotade med nosen i gödselhögen,

innan din giftiga tunga stack min gosse (min oxo o. s. v.).

Skynda nu fram att hela din skamliga gärning!

Ormen kom då fram och blef ihjälslagen, och därpå blef bettet bra.

Skorf- och spetälskesår botades på följande sätt. Man skar med en knif upp ur jorden nio stycken tärningar af röd eller hvit obrukad mull. Dessa jordklimpar lades på ett bräde, och man tog en nypa mull från hvarje bit, blandade det och lade på såret. Man läste också någonting samtidigt, men det kommer jag ej mer i håg.

En handlande vid namn *Urakka* (tvåårig renkalf) var besatt af onda andar. En dag kom han in i öfversta gården, Ylitalo, i *Saitta-*

järvi by. Han skulle gå till Vittangi marknad, hade blifvit våt om fötterna och ville torka sitt skohö. En ung flicka var ensam hemma, och Urakka ville förleda henne, men afvisades. Urakka blef då ond och slängde sitt skohö på henne, hvarefter hon blef besatt af onda andar och tokig. Hon kallas nu *Houkka-Maija* (Tok-Maja). Ibland händer det, att flickan ropar i ursinne och slåss med de onda andarna. På minuten brukar hon kunna säga, då folk dör i kringliggande byar, och underrätta när de alla skola dö. Hon är arg på alla karlar och förföljer dem ofta med yxa. Både Urakka och hon lefva ännu. Hon vill ej bo hos föräldrarne, utan bor ensam i en liten stuga i skogen, röker mest pipa och dricker kaffe. En gång köpte hon sig höns, och dem har hon inne i pörtet, där hon också i en afbalkning har en ko, till hvilken hon själf slår hö och drar hem detta på kälke. Hon bittar alltid sjöfågelägg i bäckstränderna, och folk säger, att de onda andarna visa henne reda därpå.

I trakten af *Matarinki* i *Öfver-Torne* bodde en rik bonde vid namn *Vittikko*. Denne lämnade större delen af sin egendom åt sonen och behöll en liten stuga som förgångsgubbe. Så dog han. Han hade sagt ifrån, att man skulle begrava honom i djäfulens namn och lägga honom framstupa i grafven. Detta gjorde man emellertid ej, utan begrof honom som vanligt. Efter döden spökade han, sprang omkring och väsnades på flere sätt. Man talade nu vanligen om honom under namnet *Vittikko-Raukka* (den osalige V., som aldrig skulle bli *Vajnaja-Vittikko*, den salige V.). Man hängde då i grafven en tjuka om halsen på liket. Följande natt sprang han med skällan omkring byn. Han kom till en bonde och ville låna båt öfver älfven. Bonden ville ogärna lämna den och sade: »Hvem kan veta, hvart du far med båten! Jag skall ut och ljustra lax i kväll!» — »Du skall få till baka din båt», svarade *Vittikko-Raukka*. »Men inte orkar du ensam draga upp en stor trebörlding», invände bonden. »Jag då», svarade *Vittikko-Raukka*, »jo bevars!»

Nå, *Vittikko-Raukka* fick låna båten och reste tvärs öfver älfven. På andra sidan råkade han ljusterfolk och frågade, om han fick

kasta. »Kasta?» undrade man. Men en af dem svarade: »Kasta bara, vore det så fans hufvud!» Just som de skulle skjuta ut båten, kastade *Vittikko-Raukka* dit en hel hög hufvudskallar af människor. »Hvad är detta?» frågade folket. *Vittikko-Raukka* svarade: »Det ni begärde!» De kastade då skallarna i älfven och foro att ljustra.

Vittikko-Raukka for till baka öfver älfven och drog båten, full med vatten, ända upp till bondens pörte. Genom fönstret skrek han: »Här är båten, tack för lånet!» Därpå gick han till sin gamla undantagsstuga, dit på aftonen kommit en soldat, som skulle få logera där öfver natten. Just då soldaten skulle till att somna, hörde han, att någon kom. Det dundrade i golfvet. Han tände på ljus och såg, att två tiljor voro uppbrutna. »Hvem är där?» frågade han. Intet svar hördes. Om en stund kom den gamle fördelsgubben och visade händerna fulla med slantar af silfver och koppar. »Här fins pengar», sade han. Sedan berättade han för soldaten, att han hade pengar gömda där och därför gick och såg till dem. Soldaten skulle få allt sammans, om han bara ville följa med gubben. Soldaten var icke det minsta rädd af sig, utan följde med. De vandrade fram till kyrkogården, där kistan sågs ligga med upplyft lock. *Vittikko-Raukka* bad, att soldaten skulle lägga sig bredvid honom i kistan. »Nej», sade soldaten, »jag har aldrig sett eller legat i någon sådan där, gå ni först och visa, hur man skall göra!» Gubben klef då ner och lade sig. Men nu slog soldaten igen locket, stödde knät på kistan och sade: »Hör, *Vittikko-Raukka*, har du förut blifvit begravnen i Guds, Fadrens och Sonens namn, begrafver jag dig nu i *djäfulens!*» Därpå stälde han kistan på stup i graföppningen.

Sedan hördes gubben icke vidare af. Soldaten gick till gården och berättade, att spöket nu blifvit ordentligt begrafdt. Under golfvet i den gamle födorådstagarens pörte träffade man sedan två fjärdingar med silfver- och kopparmynt, hvaraf soldaten fick hälften.

Så var det en kvinna, som spökade efter döden. En gång kasta-
de några pojkar boll i närheten af kyrkogården. Då kom hon

springande för att köra bort dem och sade: »Ni vet inte, ni pojkar, hur tungt det är att ligga i mörka jorden och vänta på domedagen!» Då hon¹ begrofs, hade hon nya strumpor på sig. När man sedan såg efter i kistan, voro strumporna utnötta. En gång hade hon varit framme och rört i en färggryta, som stod i hennes forna hem. Färg hade stänkt ut på golvet. Ingen visste, hvem som gjort det, men när man gick till grafven och tittade efter, voro kvinnans armar och händer nedfärgade. Först sedan hon blifvit begravnen på nytt, kom hon till ro.

Fadern till gästgifvaren här i *Tärändö* — som heter *Heikki Adamsson Wanhatalo* — var en mycket orädd och något trollkunnig karl. När han för omkring 50 år sedan dog, huserade spökena rysligt med honom och sökte att få honom. Man kunde se, att skinnet var borta å flere ställen på hans kropp. Äfven farmodern var trollkunnig. Hon brukade ställa sig på bibeln och trolla samt påstås hafva rest i luften på en kvast.

Folket här spår, att också denne Wanhatalo skall spöka efter döden, ty han har just icke namn om sig att vara ärlig. I sin stolbod, dit ingen får komma, har han samlat en hel »*asenari*» (= arsenal!) af lokor och hästskor och allt möjligt.

Nåmera har Henrik Wanhatalo gått ur tiden, och man påstår, att äfven han »går igen» och spökar.

Ofta låta hemlighetsfulla väsen höra sig i skogen. Ibland skriker det, ibland jämrar det sig. Karlar, som ligga ute i markerna, höra ofta gastarna husera kring kåtorna, där de befinna sig. Man hör dem hugga ved och syssla än med ett, än med ett annat.

En jägare var med två hundar ute på ekorskytte. På kvällen, då han tagit in i en kåta, började hundarna ifrigt skälla, utan att likväl våga sig ut. Till sist gick jägaren ut. Ingenting märkte han, men hundarna skälde fortfarande. Då tog han en eldbrand och kastade inåt skogen samt varnade då, att ett behornadt vidunder tog till fötterna. Hundarna förföljde. Men gästen kom igen. Nu tog mannen bössan och sköt inåt skogen. Gästen flydde, och

hundarna förföljde på nytt. Sedan kom han icke mera till baka, ty alla spöken äro rädda för bössor.

När gamla personer komma till en skogskåta, fråga de alltid skogens andar, om de få taga in där. Men en gång så var det en, som lade sig utan att fråga. Genast var någon framme, som drog honom ut vid benen. Då reste karlen sig hastigt, ihågkommande att han försummat fråga om lof, samlade alla sina saker på armen, liksom hade han tänkt gå, och frågade så, om han fick ligga där. Intet svar hördes af, och han lade sig ner. Då hörde han någon säga: »Rätt att du frågade, men där skall en 500-års gubbe ligga! Flytta dig på andra sidan elden!» Så skedde, och just då föll en murken björkstubbe omkull där på platsen.

I förbigående anmärkes här, att då Ganander i *Mythol. fenn.* sid. 78, talar om helgade stubbar, s. k. *risti kannot*, har troligen förväxling skett med heliga träd och lundar. Antagligen hafva dessa *risti kannot* intet att skaffa med de lapska gudabilderna af tillyxade stammar, stubbar eller rötter, hvarom i literaturen eljest talas. Jämför exempelvis den af Tornæus omtalade »*viran-akka*», Castréns uppgift om de ett människobufvud liknande säjtarna af trädrötter (*Nord. resor o. forskn. III. s. 206*) och Qvigstad o. Sandbergs (*Lappiske eventyr*) »*rutustokket*» (offertråkappar, trågudar). Professor H. V. ROSENDAHL har vid Tjåmotis i Kvikkjokk funnit gudabilder af trä på ett uråldrigt *passé* (heligt ställe), där ock varit en gammal begravningsplats. I den ryktbara offergrottan under Skerfeklippan vid Laidare i Kvikkjokksfjällen har jag i aug. 1908 träffat massor af helgade björkkäppar, *muora-* eller *rutustokket*, nedtill tillyxade på tre sidor. Sägner förmåler, att de skulle offrats till ernående af mindre betydande önskemål, men det kan äfven hända, att de nytjats för att uppbära offerkött (jfr von DÜBEN: *Lappland och lapparne*, s. 288).

Ett par karlar från *Tärändö* voro ute och jagade ekorre. På en ekorre i en grantopp sköto de nio skott utan att träffa. Vid tionde skottet slog lodet till baka i hufvudet på jägaren. Samtidigt skrek hunden till. Då förstodo karlarna, att det var något märkvärdigt med den ekorren, samt fortsatte vidare inåt skogen.

Peipponen (bofink) hette en karl, som var mycket duktig spelman. För omkring 30 år sedan skar han halsen af sig i en ängskåta, medan hans kamrater voro ute på höbärgningen. Hans lik blef kastadt utanför kåtan, där det legat kvar sedan dess och till sist

multnat. Ärligen kommer emellertid folk som vanligt dit för att slå myrängen och bor då i kåtan. Så var en gång en flicka *Ulla Waaranperä* i *Naapuri*-gården med i ett dylikt slätterlag. När hon gick till källan för att hemta vatten till *kiisseli*-kokning, hittade hon *Peipponens* skalle, satte den på en stör och gick in i kåtan, där hon sade till de andra: »Se, *Peipponen* håller på att bli lefvande, hans hufvud är redan högt öfver marken!» Hon åt därpå *kiisseli* med de andra, men blef sjuk och kräktes opp alt sammans, orkade ej gå på äng hela den dagen. Spökena togo fast henne, men de släppte henne snart, så att hon kunde arbeta med de andra igen.

Jussi Wälivaara i *Saittajärvi* var en mäktig trollkarl. Han låg ständigt på vägarna, men aldrig tordes någon röra hans lass, som han lämnade ute på gården, då han kom till bys. En gång kom han till en by, som var ett riktigt tjufhål, och värdfolket uppmanade honom att föra lasset under tak. »Behöfs inte!» svarade han endast. En karl gick emellertid på natten och ville taga ett stort bryne och en knippa lin. Men han fastnade vid lasset. På morgonen kom *Jussi* ut och frågade: »Hvad hade du med mitt lass att göra?» *Jussi* slog honom på örat några gånger, och karlen blef då fri.

Tärändö kyrkby i Norrbottens län, juni 1891, och flerstädes.

3. Olof Ellas' Kaalasluspa berättar.

På *Piedjasennippura*, fyra och en half »fjärndelar» (fjärdingsväg) i söder om *Kelluka*, höllo lapparne förr stora offerfester, då renar dödades och stektes hela till gudarnes behag. Där på fjälltoppen fins det, påstår man — fastän jag ej har sett det, ty ingen kan komma dit — tre stycken murade stenkyrkor, den öfversta störst och två mindre längst i söder. Här bland stenarna brukade lapparne mura in kopparpengar och silfverkärl.

En gång gick en lappgubbe vid namn *Fiskari-Pieti* dit för att utforska platsen, men då han klef på muren, kommo stora håriga

maskar, stora som sparfvar, flygande emot honom. *Fiskari-Pieti* kunde ej komma in för dem, utan blef rädd och vände om. Detta har *Siri Marja Saivarova* berättat för mig.

En annan historia har hon också berättat för mig. Lappgubben *Kuurukka* omtalade, innan han dog, att han gömt undan silfverkärl och pengar i en kittel, som han gräft ned under en lutande tall på norra sidan om *Saivavaara* vid *Kaliks träsk*, *Kaalasjaur*. Han hade stält två kittlar ofvanpå för att hindra vatten att rinna dit ner. Flere midsommarnätter har eld tyckts brinna där, men man har ändå ingenting funnit.

I »På skogs- och fjällstigar», *Sthlm* 1894, har jag — på grund af *P. O. ASBJÖRNS* relation om vildrenen i *Ill. Nyhedsblad* 1852 — å sid. 186—187 uttalat en förmodan, att »stenkyrkorna», därest de ej äro offerplatser, kunde vara gamla gården med tillhörande fängstgrävar för vildren. En annan förklaringsgrund kunde vara, att man här utmärkt någon gammal gränspunkt, något som fordoms, förutom med stenrör, gärna skedde genom att fälla grofva stockar och placera dem i en viss riktning. På *Reväsvaara* i *Öfvertorne* hafva nyligen påträffats lämningarna af nio stenbyggnader, omhuggade med stenmurar. Man har gissat, att dessa byggnader äro offer- eller samlingsplatser sedan hednatiden. — Hr *P. G. LAMPA* meddelar, att på *Piedjasennippura*, där han varit, finnas stenläggningar med kvarlevor af renhorn (vanligen 12 stenar i hvarje krets eller ring). Likaså vid *Saivarova* och *Akkavare* i *Gellivare* (på sistnämnda håll en omkring fem fot hög, mossig renhornsmassa). — *Genetz* (*Wörterbuch d. Kola-lapp. Dial. XLI*) berättar, att inom terska lappm. finnas flere alnar höga stenhopar (tappe eller sijttappe), till hvilkas gudar man ännu bringar offer af silfver, kopparknappar, bröd och salt m. m. (Här är alltså idolen ej allenast en sten eller sijt, västligare lappars säjta eller säjda.) Renar offrades där på 1800-talet, och de semiostrovskas rysslapparne återupptogo åren 1876—1877 renoffren, emedan de tyckt sig märka, att gudarne harmats på deras uraktlåtenhet. — *Castro* (*Nord. resor o. forskn. III. s. 207*) anmärker, att seida eller seita egentligen icke förekommer vare sig i finskan eller lapskan, men väl under formen seidh eller seidhr [säjd; säjda] i fornnordiska och germanska språk. Lapparnes seida därför ett lånord, liksom finnarnes seita.

Friis (*Lapp. mythol.*) uppgifver, att »seide» eller »seite» ofta placerades på en förhöjning af terrängen eller på en sten såsom underlag (att så varit händelsen har jag själf sett t. ex. vid Heliga fallet [*Passe kiertje*] i *Blackälven* [*Smaileädnö*], där den heliga stenen stått på en i fallet utskjntande, brant klippa; å offerplatsen där intill finnas ännu renhorn, ben etc.). Kring hvarje gudabild fanns enligt *Friis* en ringmur af sten och där ofvan ett gärd af timmer, om sådant var tillgängligt. Hornen bragtes som offer och ställdes som ett »horngärd» eller en »horngård», tjäärve-gärd, motsvarande tjärve-kärd i *Torne lappmark*.

Friis framhåller (anf. st.), att hvarje större fjäll var ett *saivvo* eller uppehållsort för de döda. Lapparne offrade renar åt dessa döda, så att de i pulka (kerris) och efter ren skulle kunna gästa invånarne på ett annat *saivvo*, just såsom rika fjällmän anstode. Dessa offer få ej förväxlas med säjt-offren.

Passe eller *basse* (finskans *pyhäpaikka*) betyder såsom enstaka ord eller för-stafvelse i sammansättningar en helig plats i allmänhet. Hvarje trakt, hvarje familj och hvarje person hade sina *passck*, heligställen, där offer hemburot åt naturens mäktiga gudar, förkroppsligade i eller kanske rättare antropomorft eller annorlunda åskådliggjorda genom egendomligt danade eller med konst formade stenar och rötter (stubbar).

Finnarnes Ukko eller Äijä, lapparnes Aije eller Attje, allfadern, var den i naturen inneboende gudomen, den högste guden. Åt honom voro hela fjällkomplex, stora sjöar o. s. v. helgade. De enskilda säjtarna, eller hvad man skulle kunna kalla »små- eller undergudar», hafva med denna dyrkan alls intet att skaffa (se Castrén VI, s. 20).

Varsinski-lapparne på Kolahalfön offrade (enligt Arvid Genetz) tolf renar vid en offerfest år 1874 och förberedde för nyåret 1877 en liknande högtid. Handlanden Figenschou i Sydvaranger berättade för mig 1891, att en Inarilapp år 1879 eller 1880 offrat åt säjtar. Denne hade vid ett annat tillfälle sålt renar och fått betaldt i guldmynt, dem han visat för säjten i fjället under uttalande af vissa formler. För egen del har jag i augusti 1903 under en färd längs Stora Lule vatten vid Janrikaskakuoika iakttagit, att en därstädes och vid Kaltisluokta sig uppehållande lapp Ramasu eller Ramsu anordnat ett slags offer för att beveka den öfver forsen rådande gudomligheten att förlåna rikligt fiske. På en stubbe vid forsen hade nämligen R. utbredd ett nät och där ofvanpå ställt en masurskål, hvori han lagt i näfver inlindade sikar. Längs hela forsen hade han vidare radat tomma halftunnor med mynningen gapande mot vattnet — ett anropande om gunst. Hjälper nu hvarken anordningen med votiven af sikar i näfverlindning eller grupperingen af fiskkärl utmed forsen, torde det kunna hända, att Ramsu upptoge sin stams forna bruk att med fiskfett och fisklefver smörja den säjt, som för närvarande står i strandkanten ofvan Janrikaskakuoika, dit den för en etnografs räkning blifvit framskaffad från en närliggande ort. Ramsu är beryktad såsom trollkarl och lär själf vidgå, att han har förmåga i detta hänseende. Den gamla gudatron är seglifvad i den ensliga, allvarsbjudande lappmarken, och all möjlig öfvertro förekommer dessutom allmänt i den öfre norrländska skogs- och fjällbygden.

De »håriga maskarna» finnas flerstädes omtalade i den äldre literaturen. Lapparnes trolldom kallas på norska »gan». Man kunde äfven på långt afstånd skada eller förgöra ovänner. Intressant är i detta samband det ännu lefvande finska uttrycket, att »sjukdom kommer som om den vore kastad på en» (tauti tulle niinkuin vatkatu = jag har fått ondt hit (i st. f. här), o. s. v.

Kaalasuspa i Torne lappmark, juni 1891.

4. Jonas Olsson Soutojärvi berättar.

Här på *Pyhäkielinen*, den här höga bärgkammen invid *Soutojärvi*, bodde förr en gud. Ännu för omkring 50 år sedan gick en gärdesgård öfver bärgets sluttningar ned mot en vik (*ava*) i träsket, ty

Soutojärvi-borna voro den tiden mycket rädda för att kreaturen skulle komma in på det område, som var helgadt åt guden.

Till *Haltisaari* (andeholmen) här midt i träsket för guden gärna emellanåt öfver, och förr var det farligt för människor att färdas »gudens väg» eller fjärden mellan fastlandet och holmen mellan *Pyhäkielinen* och *Haltisaari*, men numera låter det sig göra utan våda.

På *Soutovaara* finnes en stengrund med timrade väggar. Påsk-afton och midsommarafton brinner det där öfver, och det känner också folket i *Puoltikasvaara* till.

Inga vidare upplysningar stodo att vinna angående detta senare förhållande. Man kände ej närmare till platsen, sade man — men man hade kanske försyn att förråda den, i händelse det skulle bringa något slags ofärd.

Vidare angående *Haltisaari* har jag antecknat i boken »I Nordanland», Sthlm 1900, sid. 217. Offerplatsen mäter omkring 3½ meter i diameter, och själfva eldstaden är betäckt af och kringgårdad med stenar, hvarunder råkas ett kvartersdjupt asklager. Grafropar synas öfveralt på holmen. »*Haltia*» (lapskans halde) var enligt Friis (Lapp. Mythol.) den speciella gudomen eller skyddsanden på hvarje plats.

Soutojärvi i Lule lappmark juli 1891.

5. Tolfman Mikkel Henriksson Runakka berättar.

Vid vägen mellan detta *Moskajärvi* eller *Moski* och *Auvakko* ligga två träsk, vid hvilka man förr offrat åt de lapska stengudarna eller säjtarna. Ena platsen är vid *Sarvijärvi*, där det fins stora hopar af gamla renhorn från offerfesterna. Nu äro hornen halfmultnade och täckta med grässvåle, och när man stiger öfver dem, frasa de sönder som grenar och kvistar i skogen.

Andra stället är vid *Saivojärvi*. Här stodo förr i strand två stenar, som dyrkades som gudar. Den manliga stenen kallades *Anttaja* (gifvaren) och hade ordentlig kropp med hals och hufvud, men den kvinnliga stenen saknade en lika väl utvecklad gestalt, och namnet mins jag ej numera. På 1840-talet gick jag, som då var en liten pojke, med min omkring år 1880, döde far ned till träsket för att fiska. Min far förmanade mig att i alla mina dar

vårda stenarna och att liksom nu med fett från den största fisken tillvinna mig gudens behag. Vi smorde stenarna med fiskfett och slutade vårt fiske, men då slog jag sönder stenarna, ehuru jag aldrig tordes berätta det för gubben, som då skulle profeterat om ofärd öfver mig och de mina.

Från *Saivojaur* vid Gellivare har jag till Nordiska museet nedskaffat två säjtar jämte en knippa gamla renhorn, äfvensom vid *Lismajärvi* inom Gellivare socken förvärfvat en säjt för »Offerholmen» på Skansen. Denna senare säjt skulle kosta fem kronor, men markegaren fick en krona såsom full likvid. Detta tyckte karlen vara »för litet för en gud» — han sade sig hellre hafva »behållit den i träskstranden och fått stora fiskar». Han var betydligt ängerköpt och ville ha sin säjt till baka!

Moski i Gellivare socken, Lule lappmark, den 12 juli 1891.

6. Smärre anteckningar från svenska, norska och finska Lappland.

Toppen af *Vittangivaara* vid *Vittangijärvi* är ett gammalt offerställe. Den kallas också *Uhrilaki* (offertoppen). Märkvärdiga »byggnader» af sten påstås finnas där uppe. [Uhripaikka, = offerplats, är den vanliga finska benämningen på dylika ställen.]

Vid *Muoniovuara*, ungefär $\frac{1}{4}$ mil från gården, finnes en s. k. *säitäkivi* (säjtsten). Det är ett väldigt block och omöjligt att fort-skaffa. Omkring 7 fot högt, 6 fot bredt och 6 fot långt. Engelsman-nen JOHN WOLLEY ristade 1854 eller 1855 runor i en slinga på stenen.

Kyrkan i *Karesuando* har namn om sig att kunna gifva verksam hjälp i häftiga sjukdomar och andra svårigheter, hvari nomaderna under sina fjällflyttningar kunna råka, därest man besluter sig för att skänka henne en eller flere kronor. Af sådan anledning har kyrkokassan tid efter annan fått mottaga penningegåfvor af nybyggare och lappar från så väl den svenska som den angränsande norska lappmarken.

År	1890	inföto	10	kronor	af	3	gifvare
> 1891	>	14.50	>	>	4	>	
> 1892	>	5.10	>	>	2	>	
> 1893	>	6.85	>	>	5	>	
> 1894	>	—	>	>	—	>	
> 1895	>	21.75	>	>	4	>	
> 1896	>	18.50	>	>	6	>	
> 1897	>	21.10	>	>	10	>	
> 1898	>	14.25	>	>	6	>	
> 1899	>	4.—	>	>	6	>	

Under tio år altså 116.05 kronor af 46 gifvare.

Vid *Edjajavre* fjällvatten omkring 2 mil från *Karasjok* voro en gång några lappar för att fiska. De smorde en i stranden stående säjt med fiskfett och fingo rikligt byte. Tredje dagen påstod en af lapparne, att det var syndigt att smörja säjten, hvarför man denna gång lät guden blifva utan sin tribut. Men så fingo de knapt en enda fisk. Fjärde dagen smorde man därför igen säjten liksom förr, och nu vardt fiskelyckan genast bättre.

MIKKEL KEMI, som är rikaste lappen i *Karasjok* (han eger omkring 3,000 renar), såg en gång under höstflyttningen något underligt komma vandrande öfver ett träsk. Föremålet liknade ett par säckar eller något sådant. Följande år frös en flicka i hjäl på samma plats. Det var altså ett *förebud*.

Adnahaude kallas säjtar, som äro begrafna under jorden, så att ej folk skall få tag i dem. Hvarje Sankt-Hansafton och hvarje julafton brinner eld öfver sådana ställen, där man då kan få reda på dolda skatter och se märkliga ting: råttor åka med hästlass o. s. v. En gång nyligen sutto två vuxna män, Gustaf Kyrö och Amund Hansen, på en dylik plats strax bredvid kyrkbyn och spejade. Hvad de varsuade har jag ej lyckats erfara. En regel lär vara att förhålla sig alldeles tyst vid dessa tillfällen. En kvän (finne) påstås hafva grävt på detta ställe.

Vid *Gärden*, fyra mil från *Karasjok*, hörde »Lille Clement» (Clement Clementsen *Karasjok*) för några år sedan en *äpparasj* (pl. apparatja) högljudt klaga öfver den tunga lotten att ej komma till griftero.

Friis har *abar*, *abarasj* o. *äparasj* i Lex. lapp., men *apparasj* i Lapp. Mythol. (s. 105) och *apparashj* i sin »Lajla», där det utsatta barnet ropar efter kristligt dop. LAURA KIELER uppgifver, att barnet ropar moderns namn. Lapparne äro öfveralt rädda för dessa rop. NICOLAISEN (*Sagn og Eventyr* I, s. 81) citerar en dopformel i fråga om *utboren*, som sedermera upphör att klaga och banna öfver sin moder; likaså Qvigstad o. Sandberg (Lapp. eventyr, s. 173, noten), hvilka uppgifva dels att det utsatta barnet blir *äpparasj* efter 7 års förlopp, dels att det efter undfånget »nödop» enligt den citerade formeln ändock visar sig hvart annat år äfven framgent. Jfr HERM. HOFBERG'S uppgift (Se. folksägner, s. 91 o. 211) om *myling*, *myring* o. *myrding* i södra svenska provinser.

Då lapparne i dessa trakter svepa ett dödt barn, smörja de in sin näsa och näsborrarna med beck och tjära. Man har nämligen

den föreställningen, att det bringar döden, om liklukten kommer i näsan.

En gammal lappkviuna *Ane Antigalga*, som dog i slutet af 1880-talet närmare 100 år gammal, offrade gärna smärre föremål, pengar, gamla kläder o. dyl., till säjtar, som hon hade förtroende till.

På fjället *Rastigaissa*, omkring 2 mil från *Levvojojkk*, har hela vida toppen varit offerplats. Ännu i dag tror folk, att det blir svårt väder, om man talar illa om *Rastigaissa*: snöyra, dimma och köld.

För några år sedan ankom — berättar man i Karasjok — en lapp från Koutokäino eller Väst-Finmarken under vårfisket vid Porsangerfjorden och gaf sig ut för att vara *noaid* (trollkarl). Han gjorde en mängd konster och väckte stort uppseende bland lapparne.

Stallonaste (jättestjärna) kallas ett rektangulärt, numera sällsynt förekommande silfversmycke med en skalle i midten och tre figurer på hvardera sidan, prässade med schablon. I *Koutokäino* uppgifves, att dylika smycken, som anses ega läkekraft, pläga föras från den ena lappbyn till den andra för att bringa de sjuka hjälp och undsättning.

Vid *Skilkasjjavre*, 3 mil söder om Koutokäino, finnes en sten, som man fordom smorde för att få godt fiske. Om denna säjt berättas följande. För 3—4 år sedan drogo några fiskare not i *Skilkasjjavre*. De aftalade att kasta säjten i sjön, om de skulle få klen fiskafänge. Noten kom alt närmare land, och lapparne sågo, att en stor mängd fiskar glimmade inom garnen. Då uppstod plötsligt en stark storm, som dref noten från strandbrädden långt ut på sjön och kom de goda förhoppningarna på skam. Lapparne förstodo, att det var den förgrymmade säjten, som ville hämnas och visa sin makt.

Följande säjtplatser i Finmarken hafva vidare antecknats: *Haldeladne* (norr om Aldisjaur: renhorn och flere säjtar); *Gargovare* ($2\frac{1}{2}$ mil söder om Koutokäino: stensättning och stor säjt jämte renhorn); *Bjällasjvare* ($\frac{1}{2}$ mil öster om Koutokäino, åt Autzi till: renhorn, en större sten med en liten ofvanpå, snöhvīt, tros hafva fallit ned från himlen); *Fallegädge* (mycket renhorn; tar man något skedämne

eller dylikt därifrån, drabbas man ovilkorligen af ögonblicklig olycka); *Tsäune* mellan Alten och Karasjok (stor sten, renhorn fortfarande); *Säidenajanne* mellan Karasjok och Laxelven (Porsangerfjorden); *Vuodegoika* (= f. *Outakoski*: två säjtar stå på hvardera sidan om Tana gränsälf, och massor af ben och renhorn synas där); vid *Mortensnæs* efter Varangerfjorden och vid *Korsfjorden* i Syd-Varanger.

Fjordön *Aarö* nära Alten, mellan Jupvik och Korsnæs, har i fordomtima varit ett fräjdadt lapskt offringsställe. Där synes en kolossal, upprättstående säjt, och i en håla på den svårtillgängliga ön hafva anträffats kranier och ben af björn i djupa lager. Skoginspektör Axel Hagemann har till Kristiania museum insändt en hel del fynd från denna ö.

FR. RODE (*Optegnelser*, s. 24) har hört berättas om en kyrka och fästning i forntiden på denna ö.

Förestående anteckningar rörande Norge äro sammanbragta enligt meddelanden af lappar i Finmarken. Namnen och benämningarna altså här *lapska*. Angående noaiden eller noiden vid Porsangerfjorden upplyser i bref af 7 febr. 1900 kyrkoherden i *Karesuando* ISAK JOHANSSON att »våra lappar och nybyggare lära rådfråga en beryktad nåid ifrån Porsanger i Norge, hvilken plägar besöka Skibottens marknadsplats årligen, för att få anvisning på den eller de personer, som stulit från dem. Samme nåid lär öck rådfrågas för sjukdomars botande.» — Ang. »utböligen» i Lyksele lpm. se P. A. LINDHOLM: *Hos lappbönder*, s. 15. I Norge talas äfven om den s. k. *utburden*. I Lule lpm. förekommer namnet *äppar* (pl. *äppara*) för att beteckna vålnaden efter ett i löndom födt eller för vanskaplighet etc. fordomtima utsatt barn. Det talas t. ex. om flere *Äppartjäkko*, där vålnaderna ropa, och lapparne äro mycket rädda att flytta där förbi.

För några år sedan anlände till *Kittilä* kyrkby i finska Lappland en nybyggare från ryska Karelen på väg norr ut. Länsmanen fann karlen misstänkt och inberättade saken för kronofogden, som tog honom i förhör. Ryssen upplyste då, att han var på väg till *Inari* för att rådföra sig med en trollkarl! Han bad nu kronofogden vara god att ej utsprida något om resan, ty då blefve trolldomen kraftlös. Trollkarlens namn ville han på inga villkor säga. En egendomlig tids- och kulturbild, och egendomligt desslikes, att trollkarlens anseende var så vida beryktadt!

Här uppmärksammas några säjtplatser. En sådan finnes vid *Rastinkylä* (*Tervaniemi*), 3 mil från Kittilä kyrkby. I *Jerisjärvi* nära

Muonio finska kyrkby finnes en udde, den s. k. *Säitäniemi*, där man offrat åt en stor stengud (högar af horn af vilda och tama renar). Mellan länsmansbostället och kyrkplatsen i *Utsjoki* finnes en sten *Säide-* eller *Säitäkivi*, till hvilken man offrat. Den liknar en ren utan hufvud. På *Juppura* vid *Hätta* kyrkby samt på nordöstra sidan af *Ounisjärvi* vid *Hätta* finnas säjtar.

I nordligaste Finland och angränsande trakter af ryska Kola-halvön har jag sett genomborrade björntänder burna som amuletter, bundna med en sensnodd vid bältet. Då jag sökte köpa en dylik tand och anmärkte, att det var en ovanligt stor björntand, skyndade lappen att anmärka: »Det er rensdyrben!»

En typisk afbildning finnes å sid. 28 i HILDEBRANDS och MONTELIUS' m. fl. *Seeriges historia*, fig. 38.

Kittilä, Inari, Utsjoki, Hätta och flerstädes 1889–1891.

Enligt meddelande i Lappska missionens vänners berättelse för 1 jan. 1881 till 1 juli 1882 (Sthlm 1883), s. 39, offrade på 1870-talet en nybyggarlapp i Gellivare tobak åt en säjt vid *Saivojaur*, sedan fisket där lämnat godt resultat. Likaså uppgifves, att »för icke länge sedan» en säjt i *Arjepluog* smordes med fiskflott såsom en gård af vördnad och tacksamhet. Huru som helst ligger mycket, som vi kalla »hedendom» närmare oss i tiden än vi tro, och den gamla åskådningen lever nog än ett lifskraftigt lif i ensamhet och skymundan. Att *Qvigstad* o. *Sandbergs* uppgift (Lapp. eventyr, sid. XXXIII) är felaktig och vilseledande måste jag eftertryckligt påstå, och tillräckliga bevis för detta påstående torde jag lämnat redan i förestående uppteckningar och noter. Enligt dessa herrars utsago skulle emellertid hvarje erinring om lapparnes förna tro nu vara »spörlöst forsvundet». Likaså djärfvas de påstå, att »den stockflethske mission föreländt ialfald lige fra først af ikke et eneste individ med hedenske begreber blandt lapperne i Norge». — Ack, lapparna hafva nog i minne, huru prästerna bränt deras gudabilder och spåtrummor, huru de förföljt dem för deras »naturliga religion», huru de städse velat »omvända» dem. Skulle lappen våga inlåta sig på en dispyt med prästen, då han på förhand vet, att han skymfas och hånas? Han går ur vägen — mottar dopet, men fortfar i sin ensamhet att vara en lika så god hedning som förut. Att en lappsk *magus* åtminstone ibland kunde »spå» eller »se rätt», veta vi af ett möjligast ojäfvigt vitne, prosten *JOHANNES TORNÆUS*, som år 1672 skref en skildring öfver *Torne* och *Kemi* lappmarker. *Tornæus* berättar, att en medelålders lapp bar fram till prästen och utlämnade sin spåtrumma, såsom T. »länge påyrkat hade. Sade han: ändock jag denna nu bortgifver och gör mig ingen annan trumma, så ser jag likväl, *nimirum absentia*; och tog mig sjelf till exempel, sade alt hvad på den resan mig händt hade, och det var alt så sant. Hvad skall jag göra med mina ögon, sade han, jag ser om jag vill eller icke». *Tornæus* sade emellertid lappen, att han »lög altsammans hvad han om min resa sett hade. Ty jag ville intet att lappen skulle berömma sig af satans uppenbarelse».

7. Häradsdomaren Paul Valli berättar.

Följande sägen berättas här i Inari lappmark. I den tid, då laglösa förhållanden ännu rådde i landet, hände sig att en anständig flicka hade två friare och ej ville gifva någondera af dem korgen. Båda voro nämligen bra karlar, och frieriet drog länge ut på tiden. Till sist församlade sig byns älte och lade råd, huru man borde göra i ett sådant fall som det förevarande. De rodde till *Vehirniemi* på södra sidan af *Inari träsk*, där det fins ett smalt sund med en sten i midten. En af de älte steg upp på stenen och afkunnade följande dom: *Sigga* — så var flickans namn — skulle ställas på stenen, som var midt i sundet, och fästmännen på hvar sin strand af detta. Så skulle de skjuta pilar på hvar andra med armborst, och den öfverlevande finge taga *Sigga* till hustru.

Saken blef på detta sätt ordnad. *Sigga* satt på stenen och var glad öfver att få sitt öde afgjort, ty åtminstone en af de två skulle nu bli hennes man. Men hon tyckte tiden gick en smula långsamt. Folket hade dragit sig åt sidan, och de båda medtäflarne stodo beväpnade bakom stenarna på hvar sin strand. De tittade båda upp samtidigt och sköto samtidigt. Båda blefvo härvid träffade och dogo på fläcken. Flickan stod på stenen och skrek: »O, barmhärtige himmel, o sol, måne och stjärnor, huru har det icke nu gått!» Folket skyndade till och lyfte flickan ned i båten, men man trodde fortfarande, att friarne voro gömda bakom stenarna i strand för att ej låta sig ses af hvar andra. När man såg efter, fann man dem emellertid döda båda två. Då rodde sällskapet ett stycke, och man öfverenskom att kalla sundet *Kalluttasalmi* (sorgesundet) och holmen *Kalluttasaari* (sorgeholmen), hvilka namn ännu i dag bibehållas. De rodde sedan till *Nestorsalmi*, där *Sigga* blef så sorgsen till sinnes, att hon höll på att mista förståndet. En af de älte, *Nestor*, fattade henne här i armen och tröstade henne. Vid en annan holme skulle hon ovilkorligt i land. De stego då i land på en udde, där *Sigga* bitterligen grät och samme gamle *Nestor* åter sökte trösta

henne, så att de kunde få henne med sig till baka i båten. Holmen kallas ännu *Nestorsuari*, udden *Sigganitkuniemi* (Siggas gråtudde).

Nestor lofvade att vid behof hjälpa Sigga, och det gjorde han också, ty en gång förde han henne med sig fram till Varanger i Norge, där han gifte henne med en präktig karl. Där lefde hon lyckligt samt följde med man och barn vid fiske på haf och träsk, såsom i *Einalompolo*, *Niitkejärvi* och *Sivakkajärvi*, och äfven finnes ett ganska vackert ställe vid *Atikojoki* strand, där de uppehöll sig om vintrarna, de och deras släktingar, där lindorna ännu stå gröna, fastän stället nu länge saknat någon, som bott där. Ännu i dag plägar man bärga de lindor, som kallas »Siggas lindor».

Jag kan också en gammal saga om en, som var missnöjd i medgången. I ryska lappmarken bodde en gång ett fattigt äkta par, som blott med möda kunde draga sig fram i sitt armod. En eftermiddag satt gumman nära spiseln, värmd sig vid elden och stickade strumpor. Hon jämrade sig öfver sin fattigdom och sin sjuklighet. Gubben gick ut att söka ved i skogen och draga hem veden till gården. Han suckade flere gånger och tänkte, att, om han liksom många andra hade lyckan med sig, då skulle också han kunna lefva i världen. Så kom han till en stubbe och tänkte klyfva honom till bränsle. Han slog pröfvande till ett tag med yxhammaren. Då frågade stubben: »Gubbe, hallå gubbe, hvad vill du?» Gubben blef förskräckt och svarade, att han ville ha ved. Stubben sade: »Gå hem, det fins ved!» Då gubben kom hem, fann han så mycket ved som behöfdes.

Gumman undrade och frågade, huru han hunnit skaffa hem så mycket ved. Då berättade gubben händelsen. Gumman menade: »Nog fins din lycka i den stubben! O, att du inte sporde honom sanningsenligt, om han var vår lycka, och hvarför han låter oss lefva så här dåligt! Gå nu och fråga, om du kanske kunde få något mera, och bed om rikedom och bättre dagar än vi hittills haft!» — »Nej», svarade gubben, »jag går ej ut nu, då det är mörkt; är det inte treffligt, min hustru, att få sitta bredvid spiseln i kväll, då vi

hafva ved? Men nog skall jag i morgon ut och se efter, om vår lycka verkligen fans där borta.»

När dagen grydde, gick gubben ut i skogen. Stubben stod kvar på sitt ställe, och gubben tittade på den. Så slog han på stubben med sin yxa liksom dagen förut. Stubben frågade: »Hallå, hvad vill du?» Gubben sade: »Mjöl vill jag ha, när jag är hungrig». Stubben sade: »Gå hem, där har du mjöl». Vid hemkomsten fann gubben mjöl så mycket som behöfdes. Hustrun menade emellertid: »Nog är det ju alltid bra att ha mjöl, men om vi hade någon fetmat också! Bad du inte att få något annat än mjöl, eller fick du inte?» Gubben svarade: »Nej, jag tordes inte begära så mycket, ty jag var rädd att då ej få något alls». Han sade vidare till gumman: »Vi ha ju, hustru min, kakor att vi få äta så mycket vi vilja». Hustrun sade: »Gå nu och bed att få rikedom i hast, om vi kanske skulle få det också». — »Nej», svarade gubben, »jag går ej ut nu då det är mörkt, men kan hända att jag går i morgon och ber att få rikedom».

Natten gick till ända, och det blef dag. Gubben gick som förr till stubben i skogen, bultade till ett tag med sin yxa. »Gubbe, hallå gubbe, hvad vill du?» frågade stubben. »Jag vill bli rik», svarade gubben, »ty annars kan jag inte få det bättre». — »Gå hem», sade stubben, »rik är du, men bed nu ej att få något annat». Gubben gick hem, och i stugan fans allt som behöfdes. Mat fans och alla slags rikedomar. »Nu», menade gubben, »nu har jag, min gumma, funnit lyckan, nu äro vi lyckligare än någon annan, nu kunna också vi lefva i världen». Och så lefde de sin tid. Det går bra att lefva, när man har allting. Men gubben började gå och fundera. »Jag skall ännu en gång gå till stubben och bedja om något», sade han en dag. Hustrun frågade: »Nå, hvad skall du nu bedja om, vi ha ju allt hvad vi behöfva?» Men gubben sade: »Min lilla gumma, nog ha vi ju nu allt annat, men många ha mera anseende, än hvad vi ega».

Gubben hade bestämt sig för att göra ett nytt försök. Han gick åter ut och bultade på stubben. Stubben sade: »Hvarför kommer du nu hit? Har jag inte sagt till, att du ej vidare skulle få

komma? Du har ju nog och mer än någon annan, men ändå är du missnöjd». Gubben svarade, att han var ledsen öfver att behöfva begära ännu något mer. »Får jag eller får jag ej?» frågade han. Stubben svarade: »Ja, en gång till, fastän det är för mycket!». Gubben sade nu: »Om det vore möjligt, skulle jag vilja ha detta zarens rike». Stubben lofvade detta: »Gå hem, du är zar (*tsari*), men kom nu aldrig mer!». Gubben lofvade lyda. När han kom hem, klädde sig hustrun i purpurkjolar, och åt gubben var också en liknande dräkt färdig, och tjänarne började kläda honom. Nu sade gubben: »Nu äro vi en zarfamilj, folket bugar sig för oss, alla som se oss! Men icke alla känna oss, riket är litet, och rädsla börjar på att besvara mig. Anseende ha vi nog hos somliga, men ej hos alla». Gubben rådslog med sin hustru: »Hustrun min, hur känner du dig nu som zarevna (*tsarskoina*)?» frågade han. »Jag tycker att den sista rikedom var den allra bästa», sade hustrun. »Nej», sade gubben, »begär efter anseende har jag nu, och jag går nog kanske till stubben än en gång. Jag vill bli Gud! Då kommer ingen att ha mera anseende än jag. Men det är nog ej riktigt bra att gå dit mera, ty han var ond, då jag var där och bad om det sista vi fingo, och han förbjöd mig strängt att komma vidare, och jag lofvade att ej gå dit mer». Hustrun sade: »Gå inte dit mer, när han nekat dig att komma». Emellertid menade gubben: »Jag är nu allas öfverherre, han kan nu icke neka mig!»

Och så gick han dit ut i skogen ännu en gång. Tjänarne höllo upp hans kläder på båda sidorna. Han befalde sin kammarherre att slå på stubben. Stubben sade: »Hvarför kom du ännu en gång? Förbjöd jag dig icke att komma vidare? Hvad vill du ännu ha, missnöjde gubbe?». Gubben svarade: »Gud vill jag blifva nu!». Stubben sade: »Gå hem, du är gud!»

All grannlåten försvann med det samma, tjänarne och purpurkläderna voro liksom bortblåsta. Kvar stod allenast gubben i sina gamla trasor. Då han kom hem, reste sig hans gumma i paltor bredvid spiseln, där hon satt och stickade strumpor. Jämrande sig öfver sin fattigdom och sjuklighet sade hon till mannen: »Du gick ju ändå till stubben, fastän jag sökte hålla dig till baka. Trodde

du ej, att du skulle kunna reda dig med hvad du hade, när det ändå var omöjligt att blifva Gud och omöjligt också att bedja om det. Nu få vi nog svälta i hjäl i skogen».

Så slutar den sagan.

Denna saga berättas ungefärligen lika också i Tärändö inom Norrbottens län. Ehuru man där naturligtvis har kung och drottning i st. f. zar och zarevna.

I en by *Syönni* vid staden *Kuola* (Kola) var det en gång några karlar, som höllo på att hugga båtvirke och timmer. Om natten lågo de ute i skogen nära sitt arbetsställe med *härkarna* (renoxarna) strax i grannskapet. En man, som var en riktig fattiglapp, vaknade hastigt ur sömnen och hörde alla hugga. Han trodde, att han försöfvit sig, tog sin yxa och gick ditåt, därifrån de andra hördes. Månljust var det. En man gick vid hans sida, men han kände honom ej. Då frågade han: »Hvem är du?». Främlingen svarade: »Jag är din lycka». Åter märkte mannen sig gå bredvid en annan främling och frågade: »Nå, hvem är du då?». Då svarade alla, som voro där: »Vi äro din lycka». Mannen sade: »Vete 'hahu' hvad som är min lycka!». Han frågade: »Hvad är min lycka?»

Då visade de: »Där ligger din lycka! Din lycka gitter ej stiga upp så tidigt som vi andra, hvilka äro vakna, då andra sofva». Mannen tog ett trästycke och började med detta piska upp sin lycka duktiga tag, men den började jämra sig svårt och sade: »Tukta ej, tukta ej, nu stiger jag opp, vaknar och börjar lefva; gå och lägg dig utan bekymmer, du liksom andra människor!». Mannen gick då till baka till sina kamraters lägerplats, där alla sofvo och snarkade. Han lade sig också att sofva och steg sedan upp med de andra vid arbetstid. Han började därefter så småningom blifva alt rikare och rikare.¹

»Hahu» har jag icke kunnat öfversätta.

¹ Ehuru sist anförda berättelse i föreliggande form — må hända genom felaktig tradition — förefaller oklar, har hon dock anförts i det skick hon af antecknaren meddelats för att till äfventyrs lända framtida forskare till ledning.

Red.

8. Heikki Rovanen i Kittilä berättar.

På *Kannanjurmunkangas* vid norra sidan af *Kittinenjoki* (älfven *Kittinen*) mellan *Waulo* och *Tankojoki* bodde fordom en *noita* (trollkarl). En gång föll han i ekstas och bad då sin son att väcka honom med följande ord:

Där ligger nu min fader,
dold uti gäddans långa tarmar,
dold i den tredje tvära vindlingen.
Stig nu upp! Vakna, fader som sofver,
stig nu upp att lefva å nyo!

(Finska texten:

Tuolla minun isä makaa
hauvin suolen soikelossa,
kolmanessa koikelossa.
Nouse! Herää ylös sinä joka makaat
ja nouse ylös niin saat elää!)

Pojken erinrade sig dock icke dessa ord i rätta ögonblicket, utan började sjunga dem först efteråt och skramlade på trolltrumman (kannuslauta), men gubben kom ej till lif igen, utan lyfte blott upp hufvudet och sade: »Hvartill nyttar detta, då det en gång är för sent!» Där fick trollkarlen ligga, och hans kropp ruttnade med det samma. Han kunde nämligen icke vidare få någon hjälp af sin trolltrumma.

Lapsk trollkarl, som kan försätta sig i ekstas, heter på finska *noita*, pl. *noitat*, på lapska *noida*, pl. *noidak*. I ryska lappm. heter han *noijte* (Genetz). I svenska literaturen heter han nåid eller noid, i den norska *noaid*. Besvärjelsen i fråga må jämföras med Kalevala-runans (XXXXVIII, v. 227—228 enl. Rothsten = XXVI hos Castrén) »*siian suolen soukerosta, kolmannesta koukerosta*». Om trollkarlen Karkias berättar Castrén (Nord. resor o. forskn. I, s. 30), att han flere år uppehöll sig i en gäddas lefver. När en trollkarl (= hos de sibiriska folken jaman) på detta sätt bytte gestalt, kallades han på lapska *viroladsch*, på finska *virolainen*. AND. JOH. SJÖGREN (*Anteckn. om församl. i Kemi lappm.*) berättar om en lapp i Sodankylä, som förvandlade sig till en id (sid. 183, 184). Konsten synes för öfrigt nog så gammal. I Eddan berättas nämligen dels att Loke efter sin stora träta med gudarne flydde i skepnad af en lax (i lax liki) i Frånangers förs, där gudarne fångade honom, dels att en dvärg Andvare länge uppehöll sig i en gäddas skepnad i en förs och där fick sig mat.

Vid stranden af *Vaalajärvi* fans på *Kuusikenttä* en kåta, dit tvänne karlar en gång kommo på fiske. Den ene somnade, den andre var vaken och hörde nödrop från träskets andra sida, hvaraf han förstod, att ryssarne voro i antågande. Han försökte då på alt sätt att väcka kamraten, men denne hvarken svarade eller steg upp. Hvem kunde för öfrigt veta, hvilka de voro, som ropade? När han ej fick den andre att vakna och såg, att ryssarne togo en genväg och närmade sig, grep han yxan och högg ett stort hål i en trebördingsbåt, som var långt uppdragen på land, och lade tofterna däröfver. Själf sköt han den andra båten ut på träsket och sade till kamraten: »Sof du, men du får dig nog snart en smäll!»

Ryssarne, som sågo den flyendes båt på vattnet, sprungo i full fart ned till kåtan och mördade den sofvande karlen. Därpå sköto de ut trebördingsbåten och började förfölja den andra, men då de kommo ett stycke ut, sjönk deras båt, och de plaskade, tills de alla sammans drunknade. Detta ställe kallas ännu *Molkansalmi*. En del af fienderna försökte simma till flyktingens båt. En försökte få tag i båtboardena, men blef slagen på fingrarna med åran, så att en guldring, han hade på ett finger, flög in i båten. Denne ryss och alla hans kamrater drunknade.

När vi här och i det följande använt ordet ryssar, orsakas detta dels af att berättaren använt termen *vihavenäläisiä* [fienderyssar] och att allmänna meningen i orten betraktar dem som ryssar, dels af att de faktiskt kommo från ryskt område. Emellertid voro de ingalunda ryssar, slaver, utan tillhörde en fordom stor och betydande folkstam, *kareler*, som blifvit fördrifna af ryssarne och från sina hemorter företogo vidsträckt plundringståg uppåt nuvarande finska Lappland (dåvarande svenska Kemi lappmark), norska Finmarken och långt nedåt svenska lappmarken. Man hör sägner om dem taljas ännu i Peuraure söder om Kvikkjokk (en lapsk bedrift i den s. k. Karjelkärsö). Ibland användes också den riktiga benämningen *karjalaiset* [karelerfolket], på lapska *karjeleh*. Enligt STORM o. RETZIUS kommo lapparne till den skandinaviska halfön samtidigt med yngre nordiska stenåldern. I älssta tid ströfvade de omkring i de inre fjällöknarna norr om polcirkeln, men flyttade på 1500-talet ut mot söder och väster. Emellertid kom en af ryssarne undanträngd folkstam *tsehuder* (lapparnes tjudeh, = skyther?) och hejdade den lapska utbredningen. Tsehuderna företogo plundringståg på lapparnes områden och dräpte den ganska värnlösa befolkningen, som endast med list kunde draga sig ur det alltför ojämna spelet. Lapparnes nästa och värsta fiender blefvo karelarne, som fördrifna från sin hemvist vid Hvita hafvets kuster gjorde invasioner i lappterritoriet. Sagorna berätta, att de blifvit ditlockade af kringvandrande ryska handlande (laukkuryssät), men anledningen var nog dels påträngning söderifrån, dels olidlig behandling af de privilegierade köpmännen

(birkarlarna) kring Bottniska vikens kuster. Dessa birkarlar eller borgare, som hade monopol på handeln i lappmarkerna, egde jämväl en tid bemyndigande att uppbära kronoskatten därstädes, men företogo sig i tre års tid att jämväl på ryskt område kräva skatt, hvilket förhållande drog krig i spåren af deras hänsynslösa och öfvermodiga framfart.

Vid *Vaalajärvi* hade ryssarne en gång *Laurukainen* som lots. De stego där upp på en holme och lade sig alla att sofva; blott en höll sig vaken och vaktade. *Laurukainen* var emellertid en trollkarl och fick äfven denne i sömn. Därpå sköt han ut båda båtarna och ropade: »Nu har stormen tagit båtarna!» Ryssarne vaknade och sprungo ut i vattnet för att taga reda på sina båtar, men *Laurukainen* rodde lugn sin väg och lät ryssarne plaska bäst de kunde, ända tills de drunknade. Holmen heter ännu *Molkonsaari*, udden *Molkonniemi*.

Laurukainen, på lapska *Laurekadsj* eller *Laurukasj*, är en af lapparnes nationalhjältar från fejd tiden med karelarne. Qvigstad o. Sandberg hafva i sina Lappiske eventyr og folkesagn antecknat åtskilliga sägner och sagor om honom. Afd. VII: 1 [sid. 15—16] innehåller varianter af förestående och näst föregående skildring af *Heikki Rovanen*. — För att här fortsätta den i förra noten påbörjade redogörelsen må nämnas, att karelarne snart på allvar togo det eröfrade lappterritoriet i arf efter sina öfvervunna motståndare. De slog sig att börja med ned i öfre Österbotten: kring li. Kemi och Torne älfvar — dessa traktens befolkning [nå, också de svenska finnmarkernas] måste altså anses såsom karelsk, i blandning möjligen med birkarlarnes afkomlingar och flyktingar från södra Finland —, men så småningom, särskildt omkring midten af 1700-talet, utbredde de sig långt uppåt lappmarken. Varnade af föregående krigshändelser, flyttade lapparne stillsamt undan. Enligt ett manuskript från år 1803, angående förhållandena inom *Utsjoki*, *Inari* och *Sodankylä*, må nämnas, att i början af 1700-talet blott lappar funnos bosatta i *Sodankylä*, moderförsamlingen för *Kittilä* och skådeplatsen för dessa berättelser. Lapparne lefde där af renskötsel, fiske, vildrenjakt samt fågel- och bälverfänge. Så kom då den karelska inflyttningen, och befolkningssiffran var redan 1755 uppe på 760 personer, visade år 1800 mer än dubbelt: 1617 själar, och utgjorde år 1802 inalles 1786 personer. För närvarande finnas i *Sodankylä* och *Kittilä* ytterst få lappar.

Fortsättn.

HUGO SAMZELIUS.

Sagor och sägner, skrock och öfvertro från finnbygder och lappmarker.¹

9. Juhan Abram Suutari i Kittilä berättar.

A. Om uppkomsten af namnet Kittilä.

När jag var en liten pojke, hörde jag ofta gamla gubbar och gummor tala om alt märkvärdigt, som de hade hört af sina föräldrar. Jag var mycket road af dylika berättelser och lade dem mycket noga på minnet, och då de gamla gubbarne och gummorna märkte, att jag ville hafva grundligt reda på alt, ville de å sin sida gärna berätta. Jag tyckte det var treffligt att höra berättas om huru namnet Kittilä uppkommit, om de ryska fienderna, om *noitat* och *jatulat*. Besynnerligt är, att deras berättelser alltid så noga öfverensstämde, att knapt ett ords skilnad fans.

Dessa berättelser börja i hednatiden i Lappland, då evangeliets ljus ännu icke syntes eller spordes i de djupa ödemarkerna och skogarna. Det glest boende folket utgjordes mest af lappar och några finnar, och de voro alla kringflyttande. Detta aflägsna land var då för tiden mycket litet känt äfven i Finland, men alla visste, att där bodde lappar, spåmän och trollkarlar (*noitat* ja *velhoja*). Några funnos dock, som kände till lappmarken och hade rest där. Dessa voro kringvandrande ryssar (*laukkuryssät*), af hvilkas re-

¹ Fortsättning af den i *Meddelanden från Nordiska museet* 1902 införda uppsatsen.

sor många sorgliga händelser följde. Finland fick vid denna tid lida mycket svårt och bada i blod. Detta var i den stora ofredstiden. Man hade trott, att de, som bodde i lappmarkens dalar och fjällklyftor, skulle få bo i fred, men så blef det ej. Lapplandsborna fingo också sin del af de lidanden, som öfvergingo landet. De omtalade lankkuryssarne drogo med sig på rof begifvet folk, som for omkring och plundrade, mördade och rövade allt de kunde komma öfver.

En gång kom en rövvarflock till Kittilä kyrkby, där då flere fastboende plundrades, mördades och uppbrändes. Det skedde så noga, att ingen blef vid lif i gårdarna förutom en flicka, *Kitti* kallad, som gömt sig i en rofkällare. Hon ensam blef vid lif i hela Kittilä by. Två byar finnas här på något afstånd från hvar andra. Af denna händelse har Kittilä fått sitt namn. Gamla personer visste ej riktigt säkert, i hvilkendera byn *Kitti* bodde, men troligtvis var det i nedre byn, *Ala-Kittilä*. Några sade, att *Kitti* bott i nedre Kittilä, där nu gamla *Salmitalo* (gården vid sundet) är belägen. Ja, ända från denna stund kallades byn Kittilä, och detta blir kan hända länge byns namn. Man bestämde, att detta namn skulle gälla äfven hela socknen.

Kronofogden OH. EM. AHNGER meddelar, att, enligt uppgift af N. P. LOUKINEN, *Kitti* skulle bott å Pietarinkenttä, en åker vid Aukennusjoki nära prästgården, alltså i Ylä-Kittilä.

B. Om de ryska fienderna.

S. k. fienderyssar och rövare hafva i forna tider ofta rest för att plundra och röfva. Gamla personer sade, att lapparne hade sin egen marknadsplats på skoglösa sandheden å landtungan mellan de afsides liggande *Loukinenjoki* och *Kapsajoki*, och dit samlades på vanlig tid många lappar ända från Inari för att sälja skogsvildt, hudar och annat, och handlande kommo från många håll.

Ryssarne hade också fått veta detta, och kände noga till tiden, då lapparne brukade komma dit. Då marknad pågick som bäst, kringrande ryssarne hela marknadsplatsen, och alla plundrades och mördades. Så gick det med marknaderna vid *Kapsajoki*, och efter den stunden såg man där aldrig mera folk till sammans. Ännu kan

man se märken efter kåta-eldplatser i närheten, strax intill *Kyläjärvi* träsk. Där finnas kretsar af hvita stenar (valkea liesi merkia kivisto).

Efteråt sägas ryssarne i all vänlighet besökt den bekante trollkarlen (lovinoita) *Päiviö* vid stranden af *Rastijärvi*, där *Päiviös* by hade ängeslägenheter (*kenttät*). *Päiviö* också bodde där, och när han nu såg ryssarne på andra sidan träsket, sade han: »Nu komma ryssarne!» (*karjalaiset*). Ryssarne kommo. *Päiviö* hemtade dem från andra stranden med en flotte och tog hem dem till sin ängeskåta. Den vik, hvarifrån *Päiviö* hemtade in ryssarne, kallas ännu *Karjalampi*. De voro hyggliga gäster i *Päiviös* kenttä, ty de visste, att husbonden var en stor trollkarl. De voro så rädda, att de ej på något sätt tordes skada *Päiviö*, och i mycken vänskap skildes de från *Päiviös* kenttä.

Många gamla sägner funnos om de illasinnade ryssarne, af hvilka blott de sorgligaste tilldragelserna må berättas.

STOCKFLETH (*Bidrag I*) refererar efter KEILHAU: »I syv på hinanden följande år, heder det i sagnet, som her er opbevaret om denne ødelæggelse, fulgte røverhorderne hinanden så naftbrudt, at der fra den ene sværm til den anden ikke levedes tid til at koge en renkjødsuppe, og der lægges til, at kun en mand blev levende i Alten og en i Varanger».

C. Trollkarlen *Päiviö* och ryssarnes tåg till Rovaniemi.

Päiviö hade hört talas om kristna läran, att den gör slut på trollkarlarne (*noidat*), och att en döpt människa icke kan bli en mäktig trollkarl. — Då bestämde han sig för att resa till svenska konungen och begära kristendomens införande i Lappland. — Detta gjorde han bara af det skälet, att ingen annan skulle kunna bli en så mäktig trollkarl, som han själf var. Så reste han. Det berättas, att han kom till Torne och fann fartyget kort förut afgånget söder ut, men gick efter och hann upp skeppet midt emot *Seittenkaare*. Han flög som pilen från ett armborst och kom lyckligt upp på skeppets däck. Konungen lofvade gärna att sända en präst att döpa lappmarksborna och lofvade att gifva en liten kyrkklocka till Kittilä — såsom sockennamnet kom att blifva nu, när kyrkan bygdes — och äfven skulle konungen låta bygga kyrka och skaffa präst till henne.

Päiviö for till baka till sitt hem, och snart kom prästen och döpte och kristnade: först Päiviö och hans familj och sedan alla andra. Det berättas om Päiviös söner, som före dopet varit trollkarlar, att de förlorade så mycket af sin kunskap att trolla, att de ej ens kunde bota bölder. Och för flickorna blef det ändå fullständigare slut med deras förmåga. Men gubben själf vardt icke sämre, han var lika duktig. Snart kom klockan för att stanna här för beständigt. Men någon präst bestälde man ej till Kittilä. Felet var icke något annat, än att Sverige hade två hårda krig mot Ryssland och Jutland. På det sättet blef kristna läran i Lappland glömd för denna gång.

Den tiden drogo många fiendehopar omkring, som laukkurysarne fört dit. Då de kommo till Kittilä, togo och röfvade de allting och togo klockan också. Sedan reste de efter *Ounasjoki* och röfvade hela vägen, där de drogo fram. Emellertid fick Päiviö snart höra, att klockan var stulen. Han blef då mäkta förgrymmad och kallade de underjordiska till bistånd samt gick med dessa efter ryssarne, som kommit ända nära intill *Rovaniemi* till *Kellosuando* ofvanom *Heiskarintalo*. Där, midt emot Kelloniemi, drabbades ryssarne af Päiviös trolldom. Ingen väg fans vidare, och de undrade, hvad det skulle bli af dem. Klockan släpptes ned i älven till selets botten. Kittiläs första kyrkklocka. Selet kallades därför *Kellosuando*, och man har ibland hört klockan ringa. En gång hade en gammal gubbe i Heiskarigården dött, och kvinnorna hörde då klockan ringa nere i selet, »så att skogarna darrade». Rövvarne drogo sedan framåt, tills de kommo till *Rovaniemi* by, till öfre byn. Denna by säges då varit så tätt bebyggd, att en katt kunde springa från det ena hustaket till det andra ända från *Vuotikal* till *Ämmälä*, det är från byns ena ända till den andra. — Den kallades därför *Pihkapor*-staden (egentligen kådborrstaden).

På byns ena sida ligger »Kyssbacken». Där bodde en gammal gumma i en liten stuga, den s. k. Kyss-Stina (*Muisko-Tiina*). Hon hade en gång blifvit förargad på lankkurysarne och kört ut dem från sin stuga. På trollkärings vis kastade hon het aska efter dem. Dessa lankuryssar kommo nu med en mängd af plundrarne

och stego först in i gummans stuga för att se, om där fans något att röfva, och om hon också nu hade het aska till hands. Då de stego in, sade de till gumman: »Ja, nog minnas vi Muisko-Tiina, då hon slängde het aska efter oss!» Nu fick gumman med sitt lif betala, att hon kastat aska. De togo och brände ned allt, som de ej röfvade med sig, och sedermera har denna by aldrig varit så tätt bebyggd. På detta vis har jag nu följt fiendehopen ända fram till *Rovaniemi* och återvänder nu till lappmarken, om hvilken jag började att berätta.

Många fientliga skaror hafva dragit omkring äfven inom den egentliga lappmarken. Fastboende hafva ofta vågat göra motstånd mot mindre fiendehopar, såsom t. ex. i *Sodankylä*, af hvilken anledning byn just kom att kallas *Sodankylä* (fejde-byn). Där sägas fienderna hafva blifvit slagna samt där förlorat sina lif och det gods, de fört med sig, men denna strid kräfde också flere af de fastboende försvararnes lif.

AND. JOH. SJÖGREN uppgifver i sina *Anteckningar*, att ett predikohus uppfördes i Kittilä 1778, samt att kyrka byggdes i *Sodankylä* 1689 på bekostnad af Karl XI, som äfven skänkte den mindre af klockorna. Sägner måste här afse *Sodankylä* moderförsamling och kyrka. — Angående Päiviö och hans släkt se *TORNAEI Beskrifning*, sid. 28 o. följ., äfvensom *FRIS' En Sommer*, sid. 51 och följ. — I Kemi lappmark talas om gamla Pietar Päiviö och sönerne Vuolli, Iisku och Juhani. *Törnæus* nämner Vuollaba, hvilket lapska namn (Vuollab) är liktydigt med det finska Vuolli, d. v. s. Olof. QVIGSTAD o. SANDBERG berätta (*Lapp. event. og folkesagn*, sid. 117—128) om »Bæive Vuolab» (Olof Bæive), »sagnhelten fra Enare». — Angående att bota bölder må nämnas, att Marja Lindberg i Tärändö (död 1889) »kurerade» dylika med surmjölk, som hon vispat med lillfingret.

D. Om trollkarlar, spåmän och besvärjare.

Gamla personer hafva berättat såsom fullkomligt sant, att förskräckliga trollkarlar fordom funnits. De hade i sin ordning under sin ungdom hört talas om dem af gamla personer. Dessa trollkarlar hade förmågan att med sin spåtrumma (*kannus*) taga reda på i bärgskrefvorna dolda kopparskrin med skatter, som ingen annan visste af. Då de skulle till att spå, kom dem trumman i handen, hvarför man kallat dem »trollkarlar med trumma i hand» eller också »flygande trollkarlar» (*kannuskäsi-noidaksi eli myös lentonoidaksi*), och trumman hade ett slags ringande ton, då man skakade den och

sjöng besvärjelser. Till sist kommo de i sådan ekstas, att de blefvo alldeles ifrån sig och föllo i vanmakt och voro liksom döda. En af trollkarlarna brukade likväl bibehålla sansen och fullfölja besvärjelserna. Slutligen greps också han af ekstasen och uppväckte därunder de andra till sansning. Det säges, att de ibland kunnat vara flere dygn i dylik ekstas, innan de kunnat hemta sig igen. De sade sig då hafva haft mycket att göra och långa vägar att färdas.

Efter gamla personers berättelser skall trolltrumman hafva haft en sådan kraft, att, om någon ovetande tog den i hand och vidrörde den, fick han snart känna dess underbara inverkan. Blodet i kroppen började koka hett från hjässan till hälen; och kastade man ej genast bort redskapet, blef man ytterligare förvirrad, så att man ej längre var sig själf mäktig, utan kom i allt större yra och föll i vanmakt, kom i ekstas. Det var en undervisningsresa, och så blef då den mannen färdig att kunna trolla. Men han fick icke vara rädd af sig, ty den som det var, blef aldrig en duktig trollkarl. Det är sanning, att alla de mäktigaste trollkarlarna blifvit det på detta sätt, genom att begagna sig af trumman. Då jag läste om professor Nordenskiölds resa till norra Sibirien och lapparne därstädes, fick jag se, att alla trollkarlarna där också begagnade sig af liknande redskap, nämligen en trumma, med hvilken de ringde. De ville ej för något pris sälja dem, men ändå hade Nordenskiöld fått en af dem.

Päiviö var den mäktigaste trollkarlen och spåmannen. Han bodde vid stranden af *Rastijärvi*, där ännu haus utäng (med kåta; kenttä) finnes, nu öfverväxt af enbuskar. Då han var gammal, berättar man, att han drog till *Inari*. Han hade nämligen där en kamrat i att trolla, och han var så mäktig den också, att han med sin trolldom kunde sätta sig till motvärn mot Päiviö och efter hand blef lika skicklig som denne. Detta var Inaris trollkarl (de gamle kallade honom endast så: Inarin noita). Mellan dessa båda rådde ofta stora tråtor och slagsmål om vildrenar, som de båda önskade komma åt. En gång fick Inari-trollkarlen renarna att stanna hos sig, och Kittilä (Päiviö) fick inga. Därpå följde ett stort nödår för

Kittiläborna. Då tog Päiviö sin älske son *Anttijatku* med sig och for i båt ned från *Luokinen* samt rodde därefter skyndsamt åt nordväst, åt *Rastijärvi* till. Han kom till *Ounasjoki* och styrde öfver till älfvens västra strand. Strax gick han i land, just där *Taalo-vuora* (jättebärg) skjuter ut en hög ås ned mot älfstranden — det är ena ändan af *Levitunturi*. Där började han att rusta sig i ordning, lade spjutet bredvid sig och tillsade sonen, att då vildrenarna började höras och syntes simma öfver älfven, borde han komma i håg att, just då den sista vildrenen hoppade från andra stranden ned i älfven, väcka sin far med de sista orden i trolldomsformeln.

Päiviö sjöng nu följande: »Präktiga, långbenta Inarirenar, kommen rikligen till Kittilä och låten höra klappandet af edra klöfvar etc. Därpå råkade han i det ekstatiska tillståndet. Pojken väntade och väntade — hvem kan veta huru länge? — tills det genom klöfvarnas smällande och ljudet af svängande horn började höras, att en ren kom ända från Inarilandet af *Ruomankiselkä*. Sakerligen funnos emellertid ännu flere vildrenar. De voro snart vid åstranden och satte skyndsamt öfver älfven, fastän de flåsade med öppna munnar, och tungan hängde ut ur munnen. De voro tvungna att gå, och när den sista hvita vajan hoppade i älfven, väckte pojken sin fader, som steg upp behändigt och grep spjutet och sprang till älfstranden. När den hvita vajan kom i närheten, riktade gubben björnspjutet mot den. Inaritrollkarlen måste då gifva sig till känna och bedja Päiviö om nåd, och nåd fick han. Päiviö hade förut vetat af, att Inari-trollkarlen skulle följa efter renarna för att få dem tillbaka, och därför hade Päiviö stannat på andra stranden för att under ekstasen förgöra sin motståndare och göra honom rådlös, hvilket också lyckades. Nu skulle dessa båda mäktiga trollkarlar försona sig med hvar andra, dessa som nu redan lärt känna hvar andras förmåga, och så förliktes de för alltid. Renarne delades lika på båda hållen: Inari-trollkarlen vandrade tillbaka till sitt hem, och Päiviö blef med sin del kvar i Kittiläbygden. Ända från den tiden voro de sams, de båda mäktiga trollkarlarna. Och nu är slut på berättelsen om Päiviö, och i Inari säges hans sista kenttä funnits, där han uppehöll sig på sin alderdom.

Trolltrumman kallas här på finska *kannus*, pl. *kannukset*. Tornæus och Sjögren hafva tidigare antecknat dessa namn. Apparaten var af trä, hvilket också tydliggöres af det af mig antecknade namnet *kannuslauta* (spåbräde). Sjögren uppgifver, egendomligt nog, att de flesta lappar hade kannukser af stål, utom en fattig gumma, hvars trollredskap endast bestod af nälver, men ändå var högst förträffligt. GARR. TUDERUS, pastor 1675, brände i Sodankylä och Kuusamo ett flertal spätrummar. I svenska Öfvertorne så finnes en lägenhet Kannusjärvi. Suutaris beskrifning på den praktiska användningen af redskapet är emellertid tydligen förvanskad, men ger anledning till förmodan, att det möjligen kunde vara nog att betjäna sig endast af själfva visaren, som var försedd med åtskilligt skrammel. Pålitligare är gifvetvis Tornæi autentiska, lifliga framställning (se särskildt WIKLUNDS edition i Lundells tidskrift). Att lappen i ekstas faktiskt var trollkarl är veterligt, och ett alldeles tydligt fall af clairvoyance berättar Tornæus af egen erfarenhet (Wiklund sid. 32, 1772 års ed. sid. 21). Schamaner finnas ännu bland de teiska lapparne på Kolahalvön och stå i högt anseende (liksom fallet är i Sibirien; se STADLING). Dock användes trumman där ej vidare. Spätrumman kallas i nämnda lappmark *koamdes* eller *kundes* (i norska Finnmarken *gobdas* eller *kobdas*, i norra Karelen *kontakka*). Af QVIGSTAD (*Einige Bemerk. v. d. Zauber-trommel*) skrives namnet från Tysfjord i Norge *goabdt* (es).

Berättelsens term för uttrycket »falla i ekstas» är *menee loveen* (egl. *louheen*) d. v. s. att resa till Pohjola- eller Lapplands-värdinnan Louhi (jfr. CASTRÉN *Nord. resor o. forskn.* VI, s. 26). Äfvenså förekommer uttrycket *loveen langettua*. GANANDER (*Mythol. fenn.*, sid. 21) uppgifver: »då de falla i sin ecstas eller dvala, fara de till Jabmialmo, de dödas rike.»

ELIAS LÖNNROT (*Afhandl. om finn. mag. med.* s. 5) indelar trollmännens besvärjelsesånger i *synnytt* (födelseberättelser) och *sanat* (ord). Båda kategorierna torde blifvit framförda rytmiskt. (Jfr det intressanta arbetet *Les Incantations* af SÉDIR, Paris 1897).

CASTRÉN berättar i *Nord. resor o. forskn.* I, s. 28, att Juhani Päiviö kämpade mot en rysk trollapska Kirsti Nouhtua, som sökte få öfver alla vildrenarna från Kittilä till ryska Lappland. Beskrifningen på renarnas beteende enligt Suutaris berättelse leder för öfrigt tanken till Kiplings skildring från Indien af Mägli med sina vargar jagande nilgajen (i »Mannen som ville bli kung»). Enligt Tornæus (Wiklunds ed., sid. 37) dog Peder Päiviö (Tornæi namnform) i Pellojärvi 1670.

E. De siste trollkarlarne.

Efter Päiviös tid blef det kyrkoherde i Sodankylä, och denne reste två gånger årligen till Kittilä och fullgjorde prästerliga för rättningar. Han höll också gudstjänst där i något gårdspörte, och ända till den tiden funnos där trenne ekstatiska trollkarlar (*lovi-noidat*). I byn *Kaukonen* fanns en vid namn *Klaavus* (Klas), i Kittilä by en med namnet *Hannun-Jussi* och en *Paanulainen*. Klaavus var af dessa tre den mäktigaste trollkarlen, och äfven kroppsligen var han reslig och fet. Han var bonde i *Mäkitalo*. Kyrkoherden *Forbus* hade då nyss kommit till Sodankylä, och man berättar, att

han varit mycket andligt sinnad och förgrymmad på de trollkarlar, hvilka han förspört finnas i Kittilä. Då han kom första gången hit, hade folket samlats i byn *Kaukonen*, där gudstjänst hölls.

Trollkarlarne voro äfven med där. Paanulainen gick och hälsade på den nye kyrkoherden, som frågade: »Vet du, om här finnas några trollkarlar (noidat)?» Paanulainen svarade belt förfärad: »Jag vet icke, käre kyrkoherde, om här finnas några.» Kyrkoherden mönstrade Paanulainen skarpt och sade: »Jag tycker mig se, att du är en af dessa djäfvulens apostlar, men i dag skolen I få höra domen!» Forbus hade predikat riktigt strängt mot trolldom, och till sist blef han het i sin predikan och sade: »Genom Herren Zebabots mäktiga namn tillstädjer jag, att djäfvulen må taga sitt bort från denna församling — så att några trollkarlar ej måtte förvilla Herrens hjord — till dess jag nästa gång kommer hit, om man ej gör varaktig bättring och återvänder från den onda vägen.» Detta var på höstvintern; prästen kom ej igen andra gången förr än på tidiga sommaren.

Vintern var förhuden, och våren kom, men trollkarlarne voro lika svåra som förut. De hade emellertid blifvit oense sins emellan. Kittiläbyns trollkarlar stodo på ena sidan, och Klaavus i *Kaukonen*-byn var ensam mot dessa. Det var en vårdag, snön höll på att smälta. Klaavus högg ved i skogen strax bakom gårdesgården utmed åkern. Grannen *Kaukonen*, som vandrade i närheten, fick syn på Klaavus, som sökte gömma sig bakom träden, på det att grannen, hvilken flere gånger tillsagt honom att göra bättring och sluta upp med sin tjänst hos satan, ej skulle blifva varse hans förehafvanden. Så satte han sig bakom ett stort, gammalt vindfälle, lade yxan bredvid sig och handskarna och mössan samt började sakta sjunga. Snart kom han i ekstas, men detta tillstånd varade ej länge, förrän han steg upp och begynte kämpa med några osynliga väsen. Två gånger störtade han med händerna mot marken liksom under en brottning, därpå grep han yxan och gjorde flere hugg med denna, upphörde sedan, såg på en viss fläck och sade: »Ligg nu där, din förbannade kötthög!» Så tog han sin mössa och vantarna och gick hem.

Äfven Kaukonen gick hem och tänkte, att han borde gå in och språka vid Klaavus ett tag. Men Klaavus kom snart själf till Kaukonen och sade sig vara mycket förargad. »Nå, granne, på hvem har du nu blifvit förtörnad?» sporde Kaukonen. »Just på den djäfvulen, som jag alltid troget tjänat och nu har gjort mig kvitt!» svarade Klaavus. »Men nu skall jag göra uppriktig bättring. Där hör du det, och när kyrkoherden kommer, då skall jag befästa mitt löfte.» Detta tyckte Kaukonen vara ett godt beslut och talade till honom om Guds ord. Därpå frågade Kaukonen honom, hvad det var för en strid han utstått i skogen. »Var du och såg på?» sade Klaavus. »Jo, nog var jag det!» svarade Kaukonen. »Voj, käre vän, att du ej kom att hjälpa mig mot två karlar», sade Klaavus. »Det var Paanulainen och Hannun-Jussi, som kommo rakt på mig och skulle dräpa mig, och jag var mycket nära att mista lifvet, men det lyckades mig ändock att blifva dem öfvermäktig och att hämnas på dem.» Inom kort kom bud från Kittilä, att Paanulainen och Hannun-Jussi voro döda.

Kyrkoherden kom igen på försommaren, och då redan hade hans ord besannat sig. Alla, som något litet försökt sig på trolldom, voro mycket rädda, öfvergäfvos att trolla samt gjorde bättring.

Dessa voro de sista, mäktiga trollkarlarne. För omkring 90 år sedan fans emellertid i våra bygder en trollkarl, ehuru ingalunda jämförlig med de förut nämnda. Det var *Pötys-Klaavus* (Luns-Klas). Denne bodde vid *Jesiöjärvi* och var besläktad med den omtalade Kaukonen-Klaavus. Om hans förskräckliga hädanfärd berättade mig min moder, som själf hade varit där på stället, bland annat följande. Hennes broder *Zakris Moko* firade bröllop höstkyrketiden i *Kariniemi* gård i Ala-Kittilä by. Där var *Pötys-Klaavus*, som började fantisera och lofprisade trolldomen. Somliga voro emellertid icke förfärade, utan talade med honom om själen och det tillkommande lifvet, hvartill han med riktigt grof och rå röst svarade, att om han berättade för dem, att Perkele rör med ens ryggrad och främjar arbetet, så att en karl här på jorden riktigt bra reder sig, så vore ej hans berättelse värre än deras egen. Han brukade alltid säga: »Gif brännvin, att ej präktig blir sämre!» När man nu

gaf honom på nytt, hälde han det i sig och böjde hela kroppen bakåt. Så föll han baklänges på golfvet, och därpå bar man ut honom i rislan (släden) på gården, så att han skulle nyktra till i kylan. Det var afton, och man såg ej efter honom mera, enär vädret blef blidare, utan menade blott: »Låt honom sova!» De dansande gingo esomoftast under kvällens lopp ut för att svalka sig, och då hände det, att en pojke och en jätta satte sig på kanten af släden. Flickan trefvade med handen i släden, hvarpå hon hoppade upp, skrek till och sade: »Här är någon, som har dött!» Man gick dit och såg efter, och så var verkligen förhållandet. *Pötys-Klaavus* var död. Sådant var trollkarlens ynkliga slut.

Sedermåra har ingen trollkarl funnits ibland oss. I *Rautusjärvi* säges hafva varit en spåman, *Lahen-Niku*, och till och med i Ala-Kittilä fans en gammal inhysing i *Hakala*-gården, som jag själf i min ungdom varit i tillfälle att tala vid, då jag en gång var dit i ett ärende hemifrån. Han hette *Klaavu*, och äfven han var af den store trollkarlen *Klaavus*' från Kaukonen släkt. *Klaavu* anses inom denna släkt vara ett riktigt hedersamt namn, som därför går i arf från far till son. Gubben berättade mig ofta om tilldragelser i fordomtima, och han var duktigt gammal. Med stolthet berättade han om sina egna trolldomsbragder. Med någon annan, sade han, hade han en gång som främmande varit i sin födelseby, och det var under våren på sista föret. Han gick till fots, ingen skjuts fans, och föret var nästan slut. Han gick från Kaukonen, och vägen till Ala-Kittilä är omkring 1½ mil. Han stretade i blöt snö och vatten och började sakta gnola på en sång, och så kom sinnesberusningen öfver honom. Han skrek: »Ohoj, skogens vättar, låtom oss rasa med hvar andra, kommen nu att skjutsa en vandrare!» Gubben skrattade här riktigt godt och sade, att då fick han sig snart skjuts hela vägen. Men de skjutsade honom ej ända fram, utan de lämnade honom ett litet stycke på andra sidan af ån, som rinner genom byn. Sedan har i dessa bygder funnits hvarken spåmän eller trollkarlar, endast några, som botat genom läsning, och några gummor, som sysslat med häxkonster, men dessa hafva icke varit alls framstående. Där blef det altså slut med den

saken, och det får det också vara — det är just ingenting att sakna!

I fråga om Hannun-Jussi bemärkes, att åtminstone i svenska finnbygder unga Juhani, pojkar, pläga kallas Jussi, medan äldre kallas Jussa. Angående Paanulainen, må man gärna anse namnet förevigadt genom Juhani Ahos skildringar från Panulagården, där den ryktbare *Pannu* höll till. Ganander nämner i sin *Mythol. fenn.* (sid. 66) Panulan neiti: en underjordisk trollmö, hvars bindel fästes med ödlor. Med kyrkoherden Forbus åsyftas troligen magister Zacharias Forbus, pastor 1718 i Kuusamo och son af prosten i Kemi, Lars Forbus.

F. Om troll och gästar (*Jatuleista ja peikosta*).

I min barndom hörde jag älderstigna personer berätta mycket om trollen. Dessa sades hafva varit orimligt stora, håriga öfver hela kroppen och förskräckligt fula, kunde förändra gestalt efter godtycke, men likväl ej göra sig osynliga. För människor voro de mycket rädda, så att man sällan fick se dem, men om man någon gång i skogen hörde ett af dem hvissla och då djärfdes att hvissla till svar, kom trollet strax fram. Så berättade man följande om en trollkunnig lapp med öknamnet *Tuonka-Äijä* (renfetts-gubben), som bodde mellan *Inari* och *Kiistala*.

På samma landtunga, där lappen bodde, uppehöll sig ett troll, som var mycket förgrymmadt på denne. När lappen nu en gång ströfvade i skogen med sitt björns pjut i handen, hörde han, att någon hvisslade, hvarför han strax hvisslade svar. Genast var trollet hos honom och sporde: »Är icke du *Tuonka-Äijä*?» Lappen svarade: »Nej, men nog känner jag honom.» Trollet frågade: »Nå, vet du hvar *Tuonka-Äijäs* kåta är?» Lappen genmälde: »Nog vet jag ju det.» Trollet frågade: »Då skall du komma och visa mig den, ty jag har ett litet ärende dit?» Lappen svarade: »Nog skall jag visa dig den, men *Tuonka-Äijä* får ej se mig, därför måste vi försiktigt smyga oss dit!» Så gingo de.

Emellertid kände *Tuonka-Äijä* på rätt nära håll en djup klyfta nedom en stor, utspringande klippa på *Luolikkovaara*, och fram mot kanten häraf vandrade de. Längst ner i afgrunden fanns en stor källa, som aldrig frös till, hvarför det immade af den, då det var kallt. Sakta sade nu lappen till trollet och pekade med handen:

»Se där stiger röken upp, där har *Tuonka-Äijä* sin kåta, sträck dig öfver och titta dit!» Trollet gick fram på klippafsatsen och skådade ner, men samtidigt stack lappen honom bakifrån med björns pjutet. Trollet störtade utför branten, men såg sig om under fallet och frågade: »Var du icke ändå *Tuonka-Äijä*?» Så föll han ned till remnans botten och dog. Trollets käring hörde man sedan begråta sin make på *Sierrumaselkä*, som numera kallas *Itkemäselkä* (sorgeåsen).

Märkvärdigt är, att lapparne genom list och trolldom kunde göra sådana där skogsrän rådlösa och bringa dem om lifvet! Gamla personer brukade kalla dylika troll *lihapiiriksi* (köttdjäflar) och sade, att de voro till hälften människor, till hälften djäflar. De voro emellertid mycket dumma.

I närheten af *Tepasto* by bodde en gång ett troll, som slog sina löfvar kring en bondhustru därstädes och plägade umgänge med henne. Så föddes ett barn, men då det var hårigt och anskrämmeligt, ville icke modern visa det för folk, utan gaf det åt trollet, att detta själf finge draga försorg om barnet. När husbonden fick höra talas om, att trollet hade sin gång i gården, började han lägga sig på lur för att få skjuta det. Men trollet tog sig i akt. Då mannen var borta, kom trollet och kastade genom ett fönster in barnet, liggande i komse (lapp-vagga) och sade till husmodern: »Där har du, *Kirstiina* (*Kristina*) *kiipari* ja *kaappari*!» (öfversättligt). Därpå försvann det för alltid. Barnet blef kvar hos modern och växte upp till en grof karl och var som andra människor, och hans släkt lefver ännu.

Som barn var jag en gång i *Niilivaara*-gården. Dit kom då en kringvandrande främling, som kallades *Niku-Äijä* (*Nils-gubben*). Då den främmande karlen gick, sade den gamla värdinnan: »Det var en släkting till trollet, den där gubben!» Han var också reslig till växten och mycket stygg att åse. Gumman kunde säkert räkna ut, hvilket led (*polei*, egl. knä) det var af trolls släkten, men jag har nu glömt det.

Man sade en gång under höanden, när alt folket var på ången, att ett troll kommit till en gård i byn *Kaukonen* och ätit upp alla

filbunkarna och ännu mycken annan mat. Man hade ej kunnat gissa, att det var trollets verk, men då främlingen inom fällan hade burit stora träd med rötter och alt, då förstod man, att det var ett troll, som varit framme. Man trodde, att det var samma troll, som bodde vid Tepasto men öfvergifvit trakten.

Att trollet på detta sätt farit fram i boskapsfällan har man här aldrig hört berättas, kan hända af det skälet, att jorden här är så stenig och grubbig (gropig), att en vanlig människa ej kan tänka sig eller se något värre, när marken väl blifvit skogbunden och öfverväxt med mossor.

Gamla personer hvisslade icke gärna, enär man sade, att trollet då lystrade. Också förbjöd man alla barn att hvissla, om det också skedde händelsevis. Om barnen ibland gråto, sade man: »Gråt icke, liten, gästen hör det!» (Äläitke, pikkuseni, peikko kuulee!) Man kan tydligt och klart förstå, att det en gång funnits troll. Sedan man börjat bruka skjutgevär, hafva alla troll och gästar försvunnit, utan att man vet, hvart de tagit vägen. Det är möjligt, att de dragit sig undan till något fjärran beläget, obebodt land, eller att man gjort ända på dem alla sammans. De hafva visat sig rädda också för armborst, men för bössor hafva de varit ännu mera förfärade.

Tuonka, ett lapskt-fluskt ord, är benämning på ett renfett, förvaradt i torkade renmagar. Finnarna äta det som sovel till bröd, och det smakar ganska bra. Eljest pläga finnarna, äfven i Sverge, äta fett af nötkreatur som sovel, ty smör har man ej alltid råd att äta. Fettet hackas i små bitar och saltas. I Tärändö gestaltar sig *tuonka* såsom *tunka*. *Lihapiru* är där ett okvädningssord. Om *peikkoja* berättar man i Tärändö, att de flögo omkring i skymningen som flädermöss. Här är väl altså gäst, icke troll, det riktiga motsvarande ordet. Slog man dem en gång, dogo de, slog man ännu en gång, vaknade de åter till lif. Med järn eller stål fick man icke slå, ty slikt bet ej, utan en björkklobb eller dylikt var bäst att använda. Också i Tärändö känner och använder man uttrycket »hvisla inte, för då kommer gästen och tar dig!» Gauander (Mythol. fenn., s. 68) anser *peiko* synonym med *perkele*, *piru*, *pirulainen* (djäfvulen).

G. Kyrkorna i Kittilä. Allmoge och tjänstemän.

Jag har förut berättat om kristendomens utbredande i Kittilä. Om det kunnat så genomföras och inga hinder kommit emellan, hade helt säkert Kittilä blifvit moderkyrkan i lappmarken. När

sedermåra nya åtgärder vidtogos, blef Sodankylä såsom varande tätare bebyggd hufvudförsamlingen, och Kittilä blef endast ett kapell. Prästen reste två gånger om året till Kittilä för att predika och höll skriftegång i något gårdspörte. En bonde i byn Kaukonen hade för ändamålet låtit bygga ett pörte, som för sin storleks skull kallades Holmas slott. Holm var förmodligen bondens tillnamn. Där predikades mycket länge framåt i tiden.

Den första begravningsplatsen var *Kurjenpolvi* (tranknäet). Denna ligger tre verst uppåt skogen från den nuvarande kyrkogården. Det synes häraf, huru rädda och fruktande människorna den tiden voro, då de ej tordes bygga sina gårdar i närheten af de dödas hviloställen. På detta sätt har Kittilä sett ut länge, länge; först 1778 bygdes första kyrkan i *Ala-Kittilä* by, och samtidigt iordninggjordes en ny begravningsplats bredvid kyrkan. Denna kyrka, som jag fullt säkert kommer i håg — och jag mins öfver 50 år till baka — var ett fyraväggigt hus, större på längden än på bredden. Man hade gjort yttertak af plank, hvari man på midten med yxa hålkat en ränna, så att vattnet kunde rinna af. Invändigt såg den ut ungefär som andra kyrkor. Fönsteröppningarna voro fem, bra nog stora, men rutorna voro mycket små och sutto inpassade i blykors. Sakristia fanns ej. Ingångsförstun var som ett litet kontor utanför kyrkväggen, och därifrån kom man genom en dörr in i kyrkan. På båda sidor om dörren stodo ett par bjälkar, och dessa voro så långa, att de räckte öfver takåsen. Ofvanpå bjälkarna var liksom ett tak, under hvilket kyrkklockan hängde. Ringaren hade sin plats på golvet i förstun och drog i ett långt, groft rep, som var flätadt af fururötter liksom de rep, hvilka användas vid timmerflottning. I förstuns tak var en öppning, hvarigenom ringaren såg, huru klockan svängde. Klockan var helt liten, men ändå kom skada på den: den gick i tu och måste gjutas i hop igen, men sedan satte man den ej i samma ställning utan mellan några stolpar utanför kyrkan, då man slog med kläppen och ringde.

Så fortfor man, ända tills ny kyrka bygdes. Nya kyrkan bygdes efter hvad jag minnes åren 1833—1835 i *Yli-Kittilä* by, och denna by passar också bättre till kyrkplats, ty där är bättre mark

och på alt sätt förmånligare. Då invigdes äfven en begravningsplats nära den nya kyrkan, tredje begravningsplatsen i Kittilä. Vår sista kyrka är af trä och väl liten i förhållande till folk-mängden, som ökas årligen. Med kyrkans uppbyggande hängde så till sammans, att församlingen själf bygde sin kyrka, och kronan lofvade ett penningeanslag. Pengar uttogos, om jag minns rätt 15 riksdaler på hvarje gård, och arbetet började då riktigt med kraft. Så uppfördes kyrkan fullfärdig. Resten af penningeanslaget hördes emellertid aldrig af, och man fick aldrig reda därpå. Till sist utsåg man bonden *Juho Korva* till talman och skickade honom till guvernören i Uleåborg för att bringa klarhet i saken. Men Korva kom till baka med bud, att man skickat alla pengarna, som voro afsedda för Kittilä, och nu vet ingen, hvar pengarna hamnat. Guvernören i Uleåborg, *R. W. Lagerborg*, reste då upp till Kittilä för att taga reda på den där affären, men dåvarande kronofogden i Lappmarks härad och Torne kommun var ej vid sina sinnens rätta och fulla bruk, hvarför ingen upplysning i den dunkla och invecklade saken kunde vinnas. På det sättet fingo Kittiläborna bygga sin kyrka hufvudsakligast på egen bekostnad.

I min barndom funnos inga tjänstemän boende i Kittilä. Prästen och länsmanen reste ibland hit på tjänstgöring från Sodankylä. Just så långt till baka jag kan minnas, fingo vi egen präst här, och sedan kom länsmanen flyttande hit samtidigt med kronofogden, och nu finnas här tjänstemän af alla slag, så att intet annat felas oss än en särskild guvernör öfver Lappland. — — —

Slutligen vill jag berätta litet om dem, som bo här i lappmarken. De första invånarne voro lappar, som så småningom af-tagit i antal, när inflyttningen af finnar ökats. Finnarne torde kommit hit på det sätt, att man efter någon i hemtrakten begången förbrytelse rymt hit till öfre landet. Så sade t. ex. *Kaukonen*, att han var från ett land långt, långt borta, hvarför man började kalla honom Kaukonen (=Kaukainen, främling). *Mokko* i nedre Kittiläbyn sade sig hafva kommit från ryska Lappland (*Turja*). *Fuski Mokko's* (Fuskin Mokkoin = *Fuscus Mokki's*) släkt vet ännu, hvarifrån deras förfäder stammade. Där, i ryska Lappland, finnas många finstalande hushåll, och därifrån var Mokko, som fått sitt

namn af att han vid skytte alltid brukade säga: »Jag är en karl, som går utanpå alla» (minä mies muita mokompi) och uppgaf sig vara hittebarn (*lehtolapsi*, egl. lundbarn, utsatt barn). Modern skulle hafva födt honom och lindat in honom i en lärftspacke bredvid skogsstigen, där en kvinna fann honom och sedermera uppfost-rade barnet. Man kallade honom därför också »lärftspackegubben» (*liinapakkaajä*). Så har Mokkos släkt runnit upp och likaså det vanliga uttrycket »mies muita mokompi». Denna släkt tillhör också jag på min mors sida. Mokkos släkt liknar svenskarne och har tjockt kindskägg. Man säger, att denna Mokkos stamfar varit mera civiliserad än andra på den tiden.

På detta sätt har en finsk befolkning hitkommit. Personerna hafva icke yppat sina rätta namn, naturligtvis af rädsla, att det skulle spörjas, hvar de uppehöll sig. Nu finnas här ej många lappar kvar, endast några få.

Sedan Johan Abram Suutari berättade det förestående, hafva förhållandena i flere hänseenden förändrats. Landsvägen till Kittilä är färdig, postkontor och apotek hafva inrättats i kyrkbyn, och folkskolor finnas både i kyrkbyn, Kängäs och Alakylä byar. Nya kyrkan är tillbyggd och reparerad, brädfodrad och oljemålad. Gamle Johan Abram fick glädjen se flere af sina önskingar uppfyllda. Han dog år 1900.

10. Kronofogden Charles Emile Ahnger meddelar.

A. Sägner från och om det äldsta Kittilä.

Fordom lefde i Lappland en mäktig trollkarl vid namn *Päiviö*. Vintertiden bodde han på det ännu befintliga *Hannu's* nybygge vid utloppet af *Aakennusjoki*, på den dyiga stranden; om sommaren uppehöll han sig på *Taalovaara*, uppe på höjden *Kellostapuli* (klockstapel), så att han alltid kunde se, när de fientligt sinnade ryssarne kommo på sina plundringståg. Om hösten bodde han i *Kuivasalmi* by, hvarest hans kenttä (röjning, med kåta) ännu finnes. Brodern *Tieska* (=ett löst skinninlägg i handskarna, hvilket kan uttagas för att torka, då det blifvit vått) bodde på västra sidan om *Aakennus-tunturi* mellan *Pyhäjärvi* och *Kukasjärvi*. *Päiviö* hade tre söner.

Den äldste hette *Vesto* (en fors i Aakennusjoki heter ännu *Vesto*, emedan *Vesto* ofta uppehöll sig i dessa trakter och vid besök hos sin farbroder alltid vadade öfver älfven just i denna fors), den andre hette *Mettä-Lappalainen* (=skogslappen; det fins nära källorna af *Venetjoki* en ås, som ännu bär hans namn, enär han vanligen vistades där). Den tredje sonens namn var *Hannu*, hvaraf gården fått sitt namn.

Päiviö hade en gång, klädd i hvit pesk (=lappmudd), begifvit sig till Stockholm för att anskaffa en präst till Lappland. Vid *Taivalkoski* såg han, huru fiskarena med häf togo sik och lax. Han förvandlade sig nu själf till en stor fisk och sam in i häfven. Med mycken möda fick man denna sik i land, och man hade just börjat fjälla den, då den hoppade till baka i forsen. Karlarna sågo, att blott hår af en pesk stannat kvar på stenen, men inga fiskfjäll, och häraf förstod man, att fisken ingen annan varit än just den berömda trollkarlen från Lappland.

I Stockholm gick Päiviö upp till kungen och fick präst till *Sodankylä*. Prästen reste vägen förbi *Kellontekemä* (klockgjutningsplatsen) till Kittilä, hvarest han i nedre gården (*Alatalo*), där nu badstugplatsen ligger, höll gudstjänst. Hit församlades många trollkarlar och många andra. Prästen frågade trollkarlen *Paanulainen* — som bodde i *Paanulainen*s risiga skog på nedre ändan af Kittilävaara —, huruvida han var en trollkarl, men *Paanulainen* bekände ej. Prästen sade sig då följande dag ärna visa, hvem af dem vore den mäktigaste att predika. Nästa dag föllo många i ekstas (loveen eli lumoon), så att de blefvo sanslösa, och fem af dem dogo.

Päiviös söner *Vesto* och *Hannu* hade just då begått nattvarden. Härom berättade de för sin broder *Mettä-Lappalainen* och voro belåtna öfver, att de fått ett så godt vin. *Mettä-Lappalainen* frågade: »Var vinet lika bra som spad af abborrarnas inälfvor?» — »Voj, det var mycket bättre!» — »Nä, kanske bättre än om man skulle koka hela abborren till spad?» — »Det var ännu bättre.» — »Men var det manne så bra som om man tre gånger skulle koka inälfvornas spad?» — »Det var ännu mycket bättre», blef svaret. »Det är då alldeles omöjligt!» sade *Mettä-Lappalainen*. Efteråt, då prästen kom

för andra gången till Kittilä, tog Päiviö med sig *Mettä-Lappalainen*, och då nu denne undfick nattvarden, sade brodern: »Nä, sade jag dig icke, att vinet var bättre än tre gånger kokadt spad på inälfvor.»

För omkring 300 år sedan kom en man vid namn *Määnänen* från Tavastland och bosatte sig vid *Riikokoski* i sydost om Ounasjoki, där ännu finnes *Määnäsenmännikkö* (*Määnänen*s tallskog) samt hans eld- och boningsplats, ett omkring 2 famnar bredt och 8 alnar långt trähus med spiselmur i ena hörnet. *Määnänen* hade i Tavastland slagit i hjäl sin broder och därför rymt hit till lappmarken. Här gifte han sig med en lappkvinna från *Lakkala* samt blef far till en son och tre döttrar. Sonens namn vet ingen. Den äldsta dottern hette *Kitti* (*Ristiina*=*Kristina*), den andra *Brita*, den tredje namn känner man icke.

En gång kom en flock fientliga ryssar alldeles oförväntadt, utan att man tillförne sport det minsta. Flickorna höllo på att valla får: *Kitti* på *Lamposaari* i Ounasjoki, *Brita* på *Nälkäsaari*. Ryssarne slog i hjäl *Määnänen* och hans hustru och sonen, men den hemmavarande flickan fick tillfälle att fly ut på *Nälkäjärvi*. *Kitti* och *Brita* voro dolda på holmen. De fientliga ryssarnes öfverste hette *Haapanen* (af *haapa*=asp eller *haapana*=and, svensk-finsk dialekt). Rövvarne hade gömt sig i en hålgång vid en å, ett litet stycke från *Määnänen*-gården åt söder till. Denna bäck har däraf fått namnet *Haapaoja*. Sedan ryssarne dragit därifrån, foro *Kitti* och *Brita* till hemmet, som var brändt till aska. Af skeletten funno de, att icke alla de hemmavarande blifvit bragta om lifvet. De började leta och funno till sist sin syster vid stranden af *Nälkäjärvi*, där hon lifnärt sig af gräs och fräkenrötter. Det ställe, där tredje systern anträffades, fick just af denna anledning sitt ännu bevarade namn (*Nälkäjärvi*=hungerträsket).

Dessa tre systrar vandrade härifrån ned efter älfven och bosatte sig vid stranden af *Aakennusjoki*, där nu prästgården ligger. Från *Savolaks* kom en man vid namn *Jaakko Ylityinen*, som äktade *Kitti*. Han hade i sin hemtrakt kommit i slagsmål med sin halfbroder och bränt upp hans gård. Brodern brann inne, och gär-

ningsmannen hade därför flytt hit upp. Jaakko och Kitti bodde där prästgården ligger. På samma ställe hade förut bott en jättestor lapp vid namn *Poro-Heikki* (Ren-Henrik). Han hade brutit upp denna mark, och midt på gården finnes en liten backe, som ännu bär namnet *Poro-Heikki-backen*. Honom, *Poro-Heikki*, körde *Määnänens* döttrar bort, och han flydde åt Norge till. När *Jaakko Ylityinen* redan länge bott här, kommo hans halfbrors söner, tre stycken, för att kräva vedergällning af honom. Då *Jaakko* fick se dem komma upp från stranden, och han ej kunde fly undan genom den åt älven liggande dörren, kröp han ut genom en fönsterglugg och sprang väster ut inåt skogen. Hämnarne sågo emellertid, att han flydde och började förfölja honom. *Jaakko* sprang då och körde hufvudet mot en stor sten, så att förföljarne icke skulle lyckas bemäktiga sig honom lefvande och pina honom. Han dog dock icke häraf, utan svimmade endast. Förföljarne trodde, att han var död och lämnade honom därför i fred, sedan de likväl tagit alt han hade på sig. När *Jaakkos* söner kommo hem, ville de skynda efter främlingarne för att söka taga tillbaka, hvad som frånöfvats gubben, men denne tillstodde icke detta och berättade för barnen, hvarför han rymt hit långt upp i norden. De, som skulle hämnas, vände åter till *Savolaks*. *Jaakko Ylityinens* efterkommande lefva ännu kvar i *Kittilä*, i *Niilivaara*, *Vesmajärvi* och på många andra ställen.

Förr i tiden kom från *Petersburg* en soldat vid namn *Pietari* (Petter), hvilken bosatte sig på *Pietula*-gården, som ännu finnes kvar. Han gifte sig med en lappkvinna och var af svensk släkt, fastän han kom från *Petersburg*. Till honom kom sedan hans mäg, också han från *Petersburg*. Denne sistnämde var musikanter, och man trodde, att han hette *Jussi*. Hela *Pietula*-egendomen hette först *Ryssä* (ryss), troligen emedan förste bebyggaren kom från *Ryssland*. Gården *Ryssä* delades, så att en af sönerne — *Matti* — fick nuvarande *Pietula*, och hans halfbroder (som var född af annan mor) *Jussila* (*Jussi*) fick till sammans med yngste sonen *Heikki* det s. k. *Palonmaa*. En, som gått ut i fält, hette *Erkki* och fick där namnet *Mortti*. Han dog i *Lule* såsom officer och var mycket stark. Hans släkt lefver ännu kvar i *Rovaniemi* under namnet *Mortti*.

Förestående är en i flere hänseenden intressant parallel till *Sautaris* skildring. I samband med det i det förestående förekommande namnet *Paanulainen* må vi åter erinra om *Juhani Aho*s präktiga bok »*Panu*» [I—II, *Borgå* 1898], där i romantiserad form skildras kristendomens strid med den urartade hedendomen.

B. Om *Kiistala*-byns upprinnelse.

På västra stranden af *Torne älf* bodde nära *Kattilakoski* (kittelforsen) en man vid namn *Joonas* (*Jonas*), och i grannskapet bodde hans broder *Pieti*. I den tiden togs härifrån krigsfolk i mängd, och de måste vandra man ur huse. *Joonas* höll på att göra stolpar till spinnrocken — ty han var svarfvare —, då budkaffe kom, att han strax skulle draga ut i fält. Han släppte arbetet på golfvet och sprang ut genom dörren, utan att säga farväl åt sin hustru eller sina fem barn.

Pieti kom också till krigshären, där bröderna uppehöllo sig i 5 år. *Joonas* fick tillnamnet *Trast*. När 5 år voro förlidna, kommo de åter hem och funno alt i högönsklig välmåga. De bestämde nu, att de skulle rymma undan någonstädes, så att man icke vidare kunde prassa in dem i krigstjänst. Båda bröderna togo därför sina hustrur och barn i båtarna och foro till *Muonio*. Här sökte de upp ett ställe, där de kunde gömma sig, men de ville ej slå sig ner vid den stora älvens stränder, utan färdades uppåt efter *Jerisjoki* och kommo till *Keimiöniemi*. Emellertid ville de ej slå sig ner där håller, utan sträfvade ändå längre åt öster, drogo båtarna öfver till *Kulkojoki* och kommo sedan på denna till *Ounasjoki* och foro nedför denna älf. Nu mötte från öster en mycket stor älf, uppför hvilken de begynte färdas. *Joonas* reste uppför *Sotkajoki* (knipbäcken) och kom till en trakt nämnd *Ruostenenä*, som når ut till älfstranden, och bosatte sig där. *Pieti* reste uppåt *Loukisjoki* litet ofvanom *Kuivasalmi* och slog sig ner på en kal höjd vid krökningen af *Keuvaara*. På nedra sidan bodde *Joonas* på den vidsträckt skogstrakten *Ruostenenä*, men hans son *Mikko* tyckte, att man ej kunde draga sig fram där. Då han varit ute på jakt, hade han sett en sjö och vid stranden däraf en vacker udde, där han trodde,

att kornet skulle växa bra. Då flyttade han dit och tog också fadern med och modern och alla barnen och bosatte sig på *Tervaniemi*. Denna udde fick namnet *Trastiniemi* efter Joonas' krigsmansnamn, och sjön kallades *Trastijärvi*. Dessa namn bibehållas ännu.

Mikko gifte sig med *Torajainens* dotter. Torajainen bodde vid mynningen af Loukisjoki, där byn nu ligger, men emedan det var dåligt fiske där, flyttade han till *Rautusjärvi*, där *Lahtigården* nu är belägen (Juhan Juhanpoikas Lahtitalo). Mikkos son *Mikko* gifte sig med *Inkeri Nikuntytär* (Inger Nilsdotter) från *Niilivaara* (Olligården). Deras barn dogo i smittkoppor, som då på ett fasaväckande sätt härjade härstädes (60 lik begravas på en gång, samtliga liken af 5-åriga gossar). Inkeri blef efter sin mans död omgift med *Pekka Kyrö* (från Raattamaa by) och fick med honom sonen *Nils Petter Loukinen*, häradsdomaren, som tog upp Loukinen-gården på andra sidan om Trastijärvi. Juho Mikkonpojka Trasti gifte sig med *Maria Jokela* från Kängäs by och blef far till sönerna *Mikko Angelva*, *Juho Tervaniemi*, *Pekka*, *Niiles* och *Matti* samt flickorna *Marja* och *Margareta*.

Det finska *muotkee* betyder att draga båten öfver en muotka (=sv.-lapska *muorke* och försvenskadt *mårka* eller *mokka*; ex. mōkk-fiske), d. v. s. ett smalt landstykke mellan två vatten, vare sig träsk eller älfvar. Ett dylikt landstykke heter på finska äfven *taipale*, på svenska *eda*, på norska *eide*.

Släktledning till ofvanstående:

Joonas (Trasti)	Pietti
Mikko Fyra barn	
Mikko,	Juho, g. m.
g. m. Inkeri Nikuntytär	Marja Jokela från Kängäs.
Niilivaara.	
Barnen döda i	Mikko Juho Pekka Niiles Matti Marja Margareta
smittkoppor.	(Angelva) (Tervaniemi), sedan till (Rautiola).
	Norge.

Inkeris andre man, fader till häradsdomaren Nils Petter Loukinen, var den *Pekka Kyrö Raattamaa*, som i efterföljande släktledning betecknats *Pekka IV*.

C. Om Raattamaa-byns upprinnelse.

Från Storkyrö flydde för soldatutskrifning eller något begånget brott en bonde *Mikko* jämte sina söner *Mikko* och *Olli* upp till lapp-

marken, där de slog sig ned vid *Vuontisjärvi* omkring en half mil från Raattamaa och Kyrö. Därstädes ser man ännu kända och åker, hvarjämte stenrösen ligga kvar såsom eldstadsmärken. Emellertid var det så bläsigtt där i norra sluttningen af *Pallastunturi*, att nybyggarna ibland blefvo insnöade och nödgades att med en stång gräfvat sig ut genom fönstergluggarna. De flyttade af denna anledning till *Yli-Kyrö* by, hvarest *Olli* stannade, och där hans släkt ännu lefver. Mikko begaf sig emellertid till *Raattamaa* udde invid *Vähäkoski*, där ännu åker med diken och eldstadsplatser finnas. Där bodde han åtta missväxtår, under hvilka han å *vaaran* (bärgen) kunde så en mössa full med säd och få ej mer än hälften till baka vid skörden. Han flyttade därför till *Mikkola*, från hvilken de andra gårdarna redan blifvit utbrutna. Mikko var mindre vetande och brukade därför nämnas *Hullu Mikko Raukka* (Tok-Mikko, stackaren). Han hade för sed att i skogen fälla ofantligt stora furor, som ännu synas under mosstäcket.

Mikkos son *Pekka* bodde på Mikkola; den andre sonen, *Heikki*, flyttade till *Ivalojoen* utflöde i Inariträsket. Han var den förste, som där bröt mark. *Pekka* hade två söner, *Pekka* och *Thomas*. Af dessa bodde *Pekka* på Mikkola, men *Thomas* flyttade till Inari. *Pekkas* son, *Pekka*, bodde på Mikkola, som efter honom delades mellan hans tre söner: *Mikko*, *Pekka* och *Thomas*. Mikko fick *Mikkola*, de andra båda delar i Kyrö. Mikko hade tre söner: *Pekka*, *Juho* och *Nils*, af hvilka *Pekka* framdeles fick *Mikkola*, *Juho Salanki* — hvarifrån han flyttade till *Vaara* i *Tepasto* — och *Nils Pallasniemi*. Nu bor i Mikkola-gården *Pekkas* son *Abram Gabriel*.

Släktledning till förestående:

Mikko		
Mikko	Olli	
Pekka I	Heikki	
Pekka II	Thomas	
Pekka III		
Mikko	Pekka IV	Thomas
Pekka V	Juho	Nils
Abram Gabriel		

D. Om Kyrö-byns i Inari förste bebyggare.

Thomas Kyrö från byn Kyrö eller Raattamaa i Kittilä flyttade till stranden af Ivalojoiki, där nu gården *Törmänen* ligger. Hans hustru hette *Brita Stiina Peltovuoma* och sonen, som gifte sig och lefde ännu 1885, *Mikko*. Mikkos hustru hette *Kaisa Greta Kokko* eller *Salmela* från Rautusjärvi i Kittilä. För dem blef en pojke ofärdig, Samuel Thuomas, som nu bor på *Törmänen*, och deras dotter *Agneta* blef gift med *Heikki Kyrö*. Den undre delen af *Törmänen*-gården kallas nu *Heikkilä* (REIN: Statistik, s. 150). En annan dotter, *Brita Stiina*, blef gift med *Pekka Juho* från Kyrö-byn, en tredje, *Greta Kaisa*, gift med *Petter Pekkula*, *Juhos* broder, och eger tredjedelen i gården *Törmänen*.

Heikki Kyrös söner voro: *Heikki* å *Hentrikintalo* i Kyrö, *Pekka* i *Koppelo*, *Lasse* vid norra stranden af *Alajärvi*, där märken synas efter hans odlingsförsök. *Lasse* sålde åt ofvannämde *Thuomas* och flyttade sedermera till Norge, *Alten*. Han hade inga bröst-
arfvingar, men *Heikki* och *Pekka* efterlämnade många barn.

Kyrö är numera en stor, mycket välmående by, bebodd af finnar, medan *Inari*-befolkningen eljest företrädesvis utgöres af lappar. Enligt *Sjögren* (Anteckn. s. 172) grundlades *Hannula* 1760, *Kaukonen* 1731 (nuv. byn 1760), *Kellontekemä* 1760, *Kiistala* 1784, *Kyrö* 1731 (namnet förekommer först 1758), *Lonkinen* 1766, *Pyhäjärvi* 1784, *Salmijärvi* 1772, *Syväjärvi* 1766 och *Tervaniemi* s. å.

Släktledning till förestående:

Thuomas Kyrö,			
g. m. Brita Stiina Peltovuoma			
Mikko,			
g. m. Kaisa Greta Kokko eller Salmela			
Samuel Thuomas	Agneta,	Brita Stiina	Greta Kaisa
	g. m. Heikki Kyrö, son-	g. m. Pekka Juho	g. m. Petter Pekkula,
	son till Mikko Kyrö från	Många barn.	broder till Juho.
	Vasa-Kyrö: se släktled-		
	ningen under Raattamaa.		
Heikki	Pekka	Lasse	
i Kyrö.	i Koppelo	i Alten.	
	eller Kiviniemi.	Kälfjord.	

Angående *Lasse* och hans fader, se *Castrén*: Nord. resor o. forskn. I: 34.

E. Från Kiistala.

Renlappen *Juho* flyttade med sina renar från södra svenska lappmarken till stranden af *Sammakkojärvi*, där han började timra sig en gård. Då han var ytterst ifrig och arbetsam samt ofta funderade på, hurvida han skulle fortfa-
ra med nomadlivet eller blifva fastboende, kallade man hans ställe *Kiistala* (kiistaa eller kiistatelee = kappas, disputeras). Sonen *Juho* började där bryta mark och rusta till hemman samt skördade fodergräs. Åter dennes son *Juho* bytte sig till en hemmanslott i *Haukivaara*-byn och flyttade dit. Dennes son *Simo* anlade *Tammela*-gården.

F. Vuollis skatteuppbörd.

Den förste, som bodde i *Kellontekemä* by, innehade *Vuolli*-gården (*Olofs*-gården) vid traskets södra strand. Han tyckte sig vara en utmärkt och framstående man samt fordrade skatt af alla, som flyttade dit i närheten. Denna skatt betalade man länge i Kittilä. *Kaukonen* och många andra byar samt dess utom i *Kurtakko* inom *Kolari* socken.

En gång, då skatten ej till fullo gäldats, beslöt sig *Vuolli* för att själf fara och kräva ut den. När han kom till *Vanhatulo* i *Kaukonen*, uppehöll sig där en veteran sedan krigstiden. *Vuolli* fick ett får i skatt, men tyckte, att detta var för obetydlig gård. Han band fåret vid sitt skoband och gick därefter med djuret in i pörtet. Här började han väsnas öfver att han fått för litet betaldt, enär det ju gälde resterande skatt för flere år. Krigsmannen hörde en stund tyst på, men frågade sedan: »Hvad är det den där pratar för slag?» Man berättade då för honom, att *Vuolli* var fastboende i *Kellontekemä* by och därför fordrade skatt. Krigsmannen tog då ett stort vedträ och lämnade detta som skatt med orden: »Är det du, som här tar upp skatt lik en konung? Likväl är kungen den ende, som man är skyldig skatt!» *Vuolli* gick då hastigt sin väg, så hastigt, att skobandet gick af, och fåret stannade kvar i pörtet.

Vuolli begaf sig nu till *Kurtakko*, där endast en kvinna var hemma. Äfven här började han träta, emedan skatten länge urakt-lätits, och sade sig ännu gå i skogen och taga en vaja (renko) som likvid. När Vuolli fått fast vajan, såg han kvinnan komma ut med en sästäng i handen och sade därför till henne: »Kom inte hit, du Kurtakko-skata, nog tar jag ändå vajan! Håll dig du undan, Kurtakko-skata!» Men käringen slog Vuolli med påken i nacken, så att han svimmade, och tog Vuollis knif och skar af rentömmen, så att djuret blef fritt. När Vuolli åter kom till sans, såg han, att »skatten» försvunnit, och ända sedan denna tilldragelse slutade man att betala skatt till honom.

G. Begravningsplatser.

Förr i världen begravdes liken hvar det föll sig lägligt, men ändå sökte man nog att få dem jordade någorlunda på samma ställe. Många sådana begravningsplatser finnas: vid stränderna af *Rautusjärvi*, på *Keräniemi*, vid *Sotkajärvi*, på västra sidan om *Kapsajoki*, i *Kirkkokausikko* (= den hvalfbildande gamla granskogen), vid stranden af *Kellontekemäjärvi*, på *Poroniemi* — där man en gång tänkte bygga kyrka —, vid *Tepastojoki* och på västra stranden af *Lompolo*. På detta senare ställe verkställdes jordfästning för icke just så långt till baka sen i tiden.

En bonde i *Koukonen* förde en gång i båt sin döda hustru till begravningsplatsen och stakade hela dagen båten uppför älfven. Han lade sig på kvällen att sofva bredvid liket och hörde i drömmen sin *Maja* säga: »Hvarför gör du dig besvär med att hålla på och staka mitt lik så många mil till Tepastoviken? Sätt båten i land, där du ser några tranor, och gräf där ned mig i jorden!» Då mannen dagen därpå kom nära intill nuvarande Kittilä kyrka, steg han i land omkring $\frac{1}{4}$ mil i nordväst vid en hög strandås och gräfdde där en graf. Hit förde man framdeles liken och kallade platsen *Karjenpolvi* (tranknät). När denna plats blef fylld, flyttade man begravningsstället till *Ala-Kittilä* samt bygde där bönehus och klockstapel. Äfven här blef det öfverfullt efter hand, och man valde då begraf-

ningsplats i *Yli-Kittilä*. Nu har man åter börjat begrafva liken i *Ala-Kittilä*, ehuru man nog ännu äfven begraver i *Yli-Kittilä*.

H. När får en hund sitt lystmäte?

Det fans en lapp, som ofta reste till kungs och bad om ett och hvarje, hvilket han också fick, men till sist ledsnade kungen på honom och sade: »Du får då aldrig nog!» Lappen svarade: »När får väl en hund sitt lystmäte?» — »Nå, men nog får väl också hunden någon gång tillräckligt», anmärkte kungen; men lappen envisades med, att han icke visste af något sådant. Då lät kungen lappens hund äta så mycket, att djuret icke kunde stiga upp från golfvet. »Se nu, sade kungen, att din hund ändå fick nog!» Men lappen hade torr fisk i barmen, tog upp sådan, började slita litet där af och äta smått. Hunden spetsade då öronen och lyfte upp hufvudet. Så kastade lappen torr fiskbitar på golfvet, och hunden började strax att tugga dem. Nu måste kungen gifva med sig, skrattade och sade: »Ja, jag kan verkligen se, att en hund aldrig tycks få nog!»

I. En saga om Päiviö.

Vid stranden af *Kuivasalmi* eller *Trastjärvi* bodde fördom en lapp *Juko Päiviö* på den ännu s. k. *Päiviönkenttä*, där nu stora enbuskar växa på hans kåta-ställe.

I en by vid Torne älf var en lördagskväll större delen af folket i badstun, då fientliga ryssar oförmodadt kommo till byn. En man kom ut från badstun och blef genast anfallen med spjut af en ryss, men mannen lyckades rövva till sig spjutet och döda ryssen. Sedan tog han skyndsamt sina kläder och skidstafven och skidade ut på åkern, där han klädde sig och åsåg hvad fienderna gjorde med bybefolkningen. Alla mördades och brändes. Då karlen såg detta, steg han på skidorna och löpte öfver näset till Päiviö, som under vintern uppehöll sig där.

En gång sedan på sommaren varseblef Päiviö, att ryssarne dragit båten från *Loukinenjoki* öfver näset fram till träsket, och sade: »Nu komma de ryska djäflarna!» Detta ställe af sjön kallas ännu

Karjalanperä. Tornekarlen ville gifva sig på flykten, eftersom ryssarne visat sig särskildt grymma mot sådana, som tidigare undslupit dem, men Päiviö bjöd honom att stanna. Då ryssarne nu råkade mannen från Torneälfven, sade de: »Ah, du är ju också en flykting!» samt hotade honom med döden, men Päiviö sade ifrån, att det finge de vara goda att låta bli på hans kenttä och anförde: »Jag vill inte bo, där han mördats!» Då tillfångatogo de mannen och ledde honom med sig. En del af fienderna drog till *Kapsajoki* vid stranden af *Kyläjärvi*, men de andra togo fången och förde honom med sig direkt till *Kittilä*. Päiviö följde dem i båt till *Puu-apaja*-kröken (apaja = notdragningsställe). Då tornekarlen nu låg i båten, vinkade han åt Päiviö: »Päiviö käre, min gud, sätt dina ord i verkställighet!» Päiviö svarade: »Lyckosam resa!»

Nu drogo ryssarne fram ända till *Sotkajoki*, där de förde fången i land på en backe vid bäckens östra sida, alldeles intill stranden, och började rådslå om sättet att plåga honom till döds. Då kom i en fart en mycket vacker räf, som visade sig alldeles tam och gick ända intill ryssarne. De sökte då att taga fast honom. Endast en af dem, som hette *Ruotsikka*, stannade kvar för att bevaka fången. När alla förföljde räfven, kom då en renkalf fram till elden, tog fången på ryggen och försvann strax med honom in i djupa skogen. Samtidigt försvann också räfven. Både räfven och renkalfven voro nämligen Päiviö, som ändrat gestalt. När ryssarne nu kommo till baka till lägerplatsen och sägo, att fången flytt, sade de: »Ack, du *Ruotsikka*, som släppte karlen!» Denne förklarade emellertid, huru allt tillgått, men de uppretade kamraterna beslöto att döda honom och smälte tenn och hällde i halsen på honom, hvar efter de sänkte liket i ett källdrag. Den udde, där detta skedde, kallas ännu *Ruostenenä* och *Ruostekangas* till minne af den mördade. Gamla personer berättade sig hafva funnit människoben, då de en gång gräfvde där.

K. *Haikara-stenen.*

Från *Rovaniemi* kom till Päiviös hem en man vid namn *Haikara*, som var ute på en resa som krämare. Han fann blott hus-

modern hemma i pörtet och började köpa torr fisk af henne, men då kommo de i gräl, ty *Haikara* påstod, att fisken ej var ordentligt torkad, hvilket däremot Päiviös hustru sade den vara. »Nä, låt den vara torr då!» sade *Haikara*, som också tyckte sig vara en smula förstasigpääre. »För resten duger fisken åt dig äfven som fuktig och våt!» yttrade Päiviös hustru. (*Haikara* är ett öknamn och betyder i lappmarken glupsk hund.)

Nu for *Haikara* med sin båt utför älfven till *Kelusasuando*, omkring två mil nedom *Kittilä* nuvarande kyrkplats. På detta sel finnes midt i strömdraget en mycket stor sten, som tydligt synes vid lågt vattenstånd. På denna sten fastnade båten och stälpte. *Haikara* själf följde med strömmen ända till *Molkojoki* mynning, vid pass 7—8 mil. Den sten, som kom *Haikaras* båt att välta, kallas ännu *Haikarastenen*, *Haikarankivi*.

Från *Rovaniemi* hade emellertid folk gifvit sig ut att söka efter *Haikara*, som dröjt borta längre än han sagt sig ämna göra. Då man kom till mynningen af *Molkojoki*, träffades liket af *Haikara*, som drogs upp i land. Men nu blef *Haikara* åter lefvande och berättade sin affär med Päiviös hustru, och att hon sagt, att fisken gärna kunde vara fuktig och våt. Därför hade nu fisken blifvit genomblöt, och själf hade han drunknat, ehuru han lyckats bevara andedräkten invid en gäddas gälar.

L. *Säjten vid Trastijärvi.*

På *Säitäniemi*, som nu för tiden kallas *Körtäniemi*, fanns en stensäjt, som folket helighöll och tillbad. De yngre började emellertid redan då anse det hela som vidskepelse. Bönderna i *Pietula* och *Salmi*, *Salmikarlens* son samt en fullväxt person vid namn *Juho* från *Hannula*-gården begäfvos sig från *Kittilä* för att fiska i *Kuiva-järvi* eller *Trastijärvi*, vid hvars strand den s. k. *Vanhakenttä* låg. Där ansågs det ytterst farligt att nämna något om lefvande kräk: hvarken om kons eller fårets eller ens om kattens tänder fick man tala. Häller icke fick man svärja.

Då nu detta sällskap befann sig på kenttän, började *Salmi*-pojken berätta, huru deras hund och katt brukade väsnas hemma

och springa efter hvar andra, och huru katten klättrar upp på hustaken. När gubbarne fingo höra detta, blefvo de utom sig af vrede, enär pojken ju nu genom sådant obetänksamt tal fördärfvat all deras fiskelycka, och pojkens far grep ett ris för att därmed aga den vanartige. Pojken sprang bakom Juho Hannula för att gömma sig. Salmigubben försökte då att få fram sonen, men Juho grep båda parterna och höll dem fast och slog dem mot hvar andra flere gånger samt ropade för hvarje gång: 'Katten, hunden, grisen, fan!' De båda gamlingarne voro förstas alldeles förgrymmade, då hela deras fiskefärd gått om intet, samt lade sig på mullen och askan i kätan.

Men Salmipojken och Juho Hannula foro nu på sjön och kastade ut näten. Då de skulle vitja, fingo de en stor hop fisk. De förde fängsten till lägerplatsen, hängde fisken att torka och saltade äfven en del, men gubbarne sågo ej det minsta ditåt, utan lågo kvar i smutsen. På nytt gingo pojkarne för att vitja näten och fingo åter mycket fisk. Nu väckte de upp gubbarne och bado dem begifva sig på arbete. De sade: 'Här ej endast få vi ungdomar fisk och föra den i land, utan vi få ensamma rensa den och göra den i ordning, och ni, gamla gubbar, gitta ej ens hjälpa oss härmed!' Gubbarne stego då upp, och då de sågo den stora fiskhögen, började äfven de att rensa.

Nu sade Hannula- och Salmipojkarne, att de skulle gå och göra ofog genom att störta den där gamla säjten ned i träsket. Skratande sade de, att guden nu skulle få blöta sina byxor i gytjan. Om en liten stund fingo de emellertid efter utförandet häraf se, att säjten å nyo stod på sitt gamla ställe. Hvem kan nu veta, om den tagit sig upp af egen kraft eller om de gamle gått och lyft upp den på den forna platsen. Eftersom säjten fått sina byxor mycket smutsiga i sörjan, beslöto de öfvermodiga pojkarne att låta honom få skölja dem i en fors, hvarför de rullade stenen i båten och började ro honom öfver träsket. Då de kommit ett stycke ut, började emellertid båten att sjunka på grund af stengudens tyngd. Då togo pojkarne och kastade säjten i sjön, där den ännu finnes.

Frus (*Lapp. Mythol.*) anmärker, att i saivvo- eller heligsjöar fisken stod under de underjordiskes, saivvofolkets, omedelbara skydd, hvarför man ej fick stoja eller ens tala under fisket, om man väntade sig något lyte. Jämväl rädde gudar öfver vattnet, och dessa förebildades af säjtarna på strand, till hvilka man offrade fiskfett.

M. Från fejd tiden med ryssarne.

I trakten af *Sompio* sjö fans en gård, på hvilken ryssarne spionerade för att öfverfalla den samma. Fienderna lågo dolda i skogen där utanför, i afsikt att angripa nattetid. En gumma, som i ett ärende gick ut ur stugan, råkade emellertid att bakom en stolpbod få fatt på ett rysshufvud. Några ryssar rusade då upp, grepo tag i gumman och nödgade henne att heligt och dyrt svärja, det hon för ingen skulle yppa, hvad hon sett, ty eljest skulle också hon blifva mördad. Gumman kom åter in och ville ju för ingen berätta, hvad som förefallit, men hon tog emellertid ur fiskgrytan ett gädhufvud, som hon först lade på sin mage och därpå kastade i matträget med uppspärrade käkar. Detta var för alla ett tecken på, att gumman hade ett sorgebudskap, som hon ej ville framföra. Nu försedde sig alla de innevarande med vapen och släckte elden, liksom de skulle gått till hvila. Ryssarne kommo snart inkrypande, men i samma nu råkades de af folkets vapen och blefvo alla dödade. Två lappar hade de likväl hunnit sticka i hjäl.

Uppåt *Jesiöjoki* drog en gång en skara plundrare. Afidne *Lassin-Antti*, en trollkarl, såg att de kommo, steg upp på barget och lät *Sotakoski* stiga alldeles ofantligt högt. Ryssarne lämnade då båtfärden, gingo till fots och drogo båtarna — men då steg nästa fors, *Rovakoski*, och blef lika hög och vild också den. Då sade ryssarne: 'Se att också den där satan forsar så där! Man kan ju inte komma uppför den håller!' Forsens namn är nu ändradt till *Suutajakoski*. Ryssarne måste förargade vända om. Men i skogen satt trollkarlen och spejade och följde fiendernas alla förehafvanden.

Mellan *Suhuvaara* och *Jesiö* bodde också en trollkarl, som äfven han i förväg varnade ryssarnes anryckande. Han sände bort allt gårdsfolket och lade sig själf inne i kätan med armborstet mot kinden. Nu öppnade fienderna kätadörren och sade: 'Ah, se här

ligger en gubbe! Strax sköt trollkarlen den närmaste, och i samma skott dogo också alla de andra. Sedan släpade han dem ned i forsen, som blef alldeles full med fiendeansikten och därför blef kallad *Naamakoski* (ansiktsforsen).

Uppför *Ivalojoiki* drogo ryssar ända till *Olkajoki*, började följa dennas stränder uppåt och tänkte öfvernatta där vid en lägereld. Deingo då höra, huru bäfrarna höllo på att arbeta med att gnaga af träd, och huru det ibland dånade till, då träden föllo. »Nå, men hvad kan det där vara?» undrade de. Och de gissade, att det smälde och brakade i myren — ty de förstodo ej bättre. Här af fick älfven namnet *Naskamajoki* (slammerbäcken).

På *Pyhänturi* (heligtjället) bodde fordom en trollkunnig lapp, till hvilken ryssarne en gång kommo för att begära honom till lots. Detta lofvade han. Innan man begaf sig af, sporde en man vid namn *Juho* trollkarlen, hvad en hans dröm kunde betyda. Han hade sett en mängd folk utan hufvuden. Här af gaf emellertid trollkarlen intet bestämdt svar. Så foro de i väg. Trollkarlen blef ett stycke efter och visade blott, åt hvilket håll de borde ränna. Då kom en tät dimma, och nu måste trollkarlen gå först. Men i mån, som han passerade fienderna, högg han hufvudet af den ene efter den andre, och detta så kraftigt och säkert, att ingen ens hann att det minsta jämra sig. De karlar, som gingo främst, blefvo emellertid kvar i lifvet. Då de kommo nära *Pyhäkuru* (helighålan), stälde trollkarlen sig på afsatsen och tog en eldbrand för att därmed visa de resande vägen, men då han kom till själfva kanten, kastade han branden. Då körde alla ryssarne hufvudstupa ned i afgrunden.

Följande dag gick trollkarlen att se närmare efter, och då lågo alla fienderna med krossade hufvuden döda på en stor tufva.

Denna sista, i Lappland och öfre Norrland i en mängd varianter berättade och olika lokaliserade sägen återgifves någorlunda enahanda af LÆSTADIUS [*Journal*, II, sid. 483—484], churu platsen där förläggas till Kölen mellan Sverige och Norge; af LUND (*Reise*, s. 60), som talar om fjällbranten vid Grönsversletten nära Kjelvig på Magerö; af NICOLAÏSEN (*Sagn og Eventyr*, II, s. 71), som förlägger platsen till »Kvænhanet» vid Solevig på Leifsethfeldet (skulle gäلت svenska krigare på 1650-talet; jfr Friis' Lapp. eventyr, s. 119). Från Karjeltjäkko vid Penraure berättar SVENONIUS en liknande sägen (*Se. Turistf:s årsskr.* 1894, s. 4). Päiviös tredje son, Juhani, berättas af Castrén (Nord. resor o. forskn. I, s. 19—20) på samma sätt bragt om lifvet en flock

ryssar på Pallastunturi. En liku vanlig sägen som den, att vägvisare-lappen kastat blosset i afgrunden och sålunda narrat fienderna i döden, är en annan historia. Så t. ex. berättas vid Jokk i Öfverkaliks, att den prässade styrmannen lyckligt ledt färden ut för en del forsar, hvarefter det burit ned till Jokkfallet, där styrmannen hoppat upp på en sten i själfva fallhufvudet, medan fienderna hjälplöst dragits ned i vattenfallet, som uppslukat dem. Likaså förtäljes Laurukainen på enahanda vis befriat lapparne från en flock ryssar i Patsjoki (Castrén I, s. 19—20).

II. Hvarjehanda från nordligaste Sverige.

En gång fick en inhysing i *Pajala* svår tandvärk. Han rodde då öfver Torneälfven till gamla begravningsplatsen på *Isak Svart's* hemmansskifte och tog en tand ur en af döds kallarna. Men det skulle han icke gjort, ty senare på natten kom ett spöke utanför fönstret till backstugan, sträckte ut armarna och ropade: »Gif mig till baka min tand!» Inhysingen var tvungen att ro öfver med tanden igen. — Lyckligare gick det mig, som år 1889 utan olägenhet — ehuru det var mycket svårt att få folk till hjälp — genomgräfdde platsen och därifrån medtog kranier och jordfynd.

I *Jukkasjärvi* söker man ännu, har jag hört uppgifvas, förkomna kreatur på det sättet, att man anskaffar och bär kyrkogårdsmull i en påse kring halsen. Strax kommer då ett spöke utan hufvud och visar väg till djuret.

Vid gården *Kappeli* i *Jumusuando* var för en del år sedan en hemmansegare sysselsatt med gräfningsarbete, hvarvid han anträffade ett människoskelett ligga utsträckt i åkerjorden. Detta skelett hade han då lagt litet åt sidan. På natten kom emellertid skelettet utanför karlens fönster och ropade: »Hvarför kunde jag inte få ligga i fred, där jag hvilat i 200 år?» På morgonen gick då karlen och gräfdde ned skelettet djupt i åkermullen.

I *Nederkaliks* talas om den s. k. arn eller landtkäringen, som tydligen motsvarar skogsrädet eller huldran på andra håll. Hon är klädd i röd kjol, vallar kor, är mycket vacker och farlig att råka ut för. I *Kosjärve* inom nämnda socken har jag hört berättas, att man vid tjärbränning fordoms sätte en flaska med kvicksilfver strax vid shornet eller tapphållet, för att inte arn skulle bli sint på bränningen. [Jfr förf:s bok *På skogs- och fjällstigar*, Sthlm 1894, sid. 78.]

Kronofogden AHNGER meddelar, att på Ukkonsaari i Inari träsk finnas ryktbara offergrottor med talrika lämningar af renhorn o. d. Lapparne offrade därstädes för att af Ukko Ylijumala vinna god jakt- och fiskelycka.

Herr P. G. LAMPA meddelar: Omkring 1¼ mil från norra ändan af *Rautasjärvi* i Jukkasjärvi lappmarkstrakter finnes vid pass 500 fot från träskstranden, nära *Kuolkasjokk*, ett större klippblock, under hvilket lapparne fordom hemburo den i stenen åskådliggjorda gudomen sina offer. Skatter berättas därstädes blifvit nedgräfvda och anträffade: kopparkiisor (skrin) med silfverpjeser och dalermynt. Renhorn finnas där i mängd, och turister lära gjort gräfnings därstädes. Då det bar af till offerstället, fingo kvinnorna såsom vanligt vid dylika platser icke följa bäckens lopp, utan måste göra en betydande krokväg åt nordväst och kringgå fjällen. Karlarne fingo däremot visserligen följa bäcken, men sedan icke gå rakt öfver fjäl- len, som voro heliga. Mat åt guden — stora, präktiga sarvar (rentjurar) — förvarades bredvid inom en timring, af hvilken nu blott stenfoten och ett timmerhvarf synas, medan återstoden ruttnat bort.

Befintligheten af timringar vid dylika platser, jfr noten under 4. (se Meddelan- den från Nordiska museet 1902, sid 199) kan altså mycket väl hafva sitt upphof i förvaringsbyggnader eller ordentliga timmerkåtor vid mera beryktade offerställen. Ett stöd härför är också det förhållandet, att missionären Zelberg säges 1747 »uppränt lapparnes gamla helgedom vid Saivo» s. om Gellivare (se ENGSTRÖM, *Resa II*, s. 115). Säjterna äro vanligen af finkornig grönsten med kvartsrika, utstående ränder.

12. I skogskåtor och pörten.

Efterföljande anteckningar äro sammanförda sommaren och hösten 1904 under skogsvandringar inom den norra, Gellivare och Korpilombolo socknar angränsande delen af Öfverkaliks socken, äfvensom Hietaniemi socken. Sagesmännen hafva varit dels af finsk, dels af svensk börd, och berättelserna afhandla särskildt några begrepp, *manalaiset* och *maahiaiset*, hvilka icke blifvit i mina föregående uppteckningar annat än i förbigående berörda.

Om dödfolket.

I *Kuivakangas* bodde förr en gubbe, som en gång på markna- den i *Matarengi* (*Öfvertorne*) stal torsk från en lassakja. Den lapp, som egde lasset, sätte då *manalaiset* på honom för att hämnas, men karlen hade »för stark blod», så att trolldomen icke »bet» på honom. I stället drabbade den värdinnan (hans hustru), som berättade, att hon oupphörligt såg vargar, grisar och vilddjur, svarta och grå varelsor, hufvudlösa människor, o. s. v. En natt förde henne en klok gubbe med häst och hjällra till kyrkan för att därstädes bota henne. När de kommo till kyrkan, sprungo dörrarna upp af sig själfva. De körde rätt igenom kyrkan och därpå hem. Emellertid blef kvinnan icke bättre, trolldomen hade drabbat henne för hårdt.

I Gananders *Mythol. Fenn.* omtalas icke *manalaiset* eller *manalaisia*, men AHLMAN upptar ordet i sitt lexikon och öfversätter det med *gengångare, vålnader*. Enligt samma källa var *Manalainen* »underjordens herre». I svenska finnbygder, där man mycket allmänt talar om dessa *manalaisia*, betyder begreppet »dödnings», »dödfolket», de afidne. L. L. LÄSTADIUS omnämner i sina predikningar (den finska origi- nalupplagan) på flere håll *manalaiset* och *maahiaiset* (om hvilka senare i en särskild afdelning här framdeles ordas) och rör sig med nöje inom folkets egen andliga be- greppssfär.

I *Lahnajärvi* bodde fordom en trollkunnig gubbe vid namn *Hans*. När han dog, såg man, att *manalaiset* farit illa fram med honom. Han var krokig, liksom alldeles hopdragen. Han hade sökt gräfvda i spiselmörjan för att hålla ifrån sig *manalaiset*, som trifvas där, men det hade icke lyckats honom.

En granne i byn hade en gång olofligen bärgat hans äng. Hans sade då, att man nog skulle få se, huru det komme att gå med ho-

nom. Karlen blef rädd och vågade icke med häst köra hem höet, utan tog i stället en ren som dragare. När han kom hem till gården, dog renen.

Äfven Hans' son, *Johan Henrik Hansson* i *Paharova*, är beryktad vara trollkunnig och kunna bota i bastun. Till honom kom en gång år 1903 en lapp från *Killingi* med sin hustru, som var besatt af manalaiset. Johan Henrik sökte bota henne, men det gick icke.

I *Markitta* finnes en gård *Pirtti*, där manalaiset gärna hålla till. Ibland är det alldeles fullt af dem i gården, särskildt vid yrväder. En dräng i gården, som var »gammalpojke» (ungkarl), såg dem ofta. När han skulle gå i höboden eller stallet för att fodra hästen, funnos de i höet, hvarför han tillsade dem att icke trampa där. Han kunde då få dem att vika upp på bottnen och sätta sig på hyllorna i stallet och höboden. En granne, *Per Israelsson Tur-tola*, kunde ibland se gården alldeles full af dem och berättade därom bland annat vintern 1898.

Såsom det framdeles skall visa sig, torde min sagesman här sammanblandat begreppen manalaiset och maahiaiset.

I en by på finska sidan hade bott ett mycket ogudaktigt par. När dessa båda dogo, vågade ingen köpa gården. När ungdomen gick till bastun och samlades på gårdsplanen, hörde man dans och spel där inne. Ungdomen satt och hörde på. En gång ropade en dristig pojke: »Kom ut och visa dig!» Då kom där ut en behornad varelse, som skrämdde de unga på flykten. Emellertid var det ett bra hemman, och en karl tog mod till sig och köpte det. Själfva byggningen flyttade han, och sedan fick han lugn.

I *Nils Petter Hanssons* gård i *Bränna* vistades för längesedan en gumma, som var hemma från *Rödupp*. Hon dog under ett besök i *Rödupp*, men samtidigt var hon hemma i *Bränna* och förde stort oväsen: kastade eld på spiseln, blåste i askan om nätterna, slängde

omkull stolar och oroade till och med barnen i vaggan. En morgon hade hon dödat tolf får och fört i hop kropparna i en hög. När resande körde genom gården, steg hon gärna på medarna och åkte med något stycke. Detta lefverne förtgick ganska länge. Man vidtalade trollkarlar för att få deras hjälp, men ingen lyckades få bukt med henne. Ändtligen tillkallades prästen, och komminister *Sondell* kom dit med biträde. Nu frammanade prästerna hennes gestalt och talade vid henne. De borrhade sedan med en syl hål i midten af fönsterposten och visade den vägen ut henne. Sedan hördes hon ej mera af.

I *Svartbyn* i *Öfverkaliks* funnos för omkring 20 år sedan två pojkar, som reste in till *Bränna* för att supa brännvin. När de sedan körde hem på natten, stälpte släden utmed strand, och den ena af pojkarne drucknade i en vak. Han förde sedan ett fasligt oväsen hemma. Till en början höll han sig ute, men dref sitt spel inomhus, sedan man en gång bedt honom komma in. Lågo karlarne ute i timmerskogen, flyttade han med dem till kojans och gjorde där alt möjligt ofog: hällde ut mjölken från läglarna (hjärtformig träflaska, det finska *leili*), kastade bibeln i elden och ref sönder den i bitar, så att blad lågo strödda kring hela kätan. Han slängde eld från spiselhärden och skingrade det hopsamlade vedförrådet, som låg under britsarna. Man sökte stänga honom ute genom att inifrån hålla i en käpp, som man trädte genom ett i dörren borrhadt hål. Detta hjälpte emellertid icke. Först sedan man gjort käppändan gröfre inåt, hjälpte det. Efter afslutadt arbete med skogshyget flyttade han med dem hem till byn. Endast genom prästerskaps hjälp fick man bort honom.

Här ifrågavarande form af skogskåta kallas på finska sidan af Torne älfdal *kainulaisten kota* (ang. *kainulainen* se noterna i slutet af denna uppsats) eller *alttari-kota*, det senare på grund af den som ett altare uppmurade härden i kätans midt under det öppna rökfånget. På svenska sidan gränsälven kallas byggnaden däremot *mettälkäkota* (skogskåta) eller vanligen *pleuna*, hvilket senare lär vara ett minne från rysk-turkiska krigets bekanta Plevna och skämtsamt ange, att man i den för oväder skyddande timmerkojan har en fästning och en tillflykt.

I Haparanda skärgård finnes en fyrbåk, som den finskspråkiga befolkningen döpt till *Pleuna*. Se vidare min uppsats »I nordsvenska finnmarken». Se *Turist-fören's årsskrift 1904*, sid. 156—157.

I *Korpilombolo* berättar man, att den, som vill se spöken (gastar), bör lägga sig tvärs öfver en skogsväg. Man får då se så många, att man rakt icke får fred för dem. I *Pajala* berättas det, att genljudande ställen i mark och skog äro bebodda af manalaisia. Där bör man ej bygga hus, ladugård eller dylikt, ty då blifva vålnaderna missbelätta. Somliga hafva i drömmen fått uppenbarelse att flytta ladugården, enär urinen därifrån rann på vålnadernas bord. Tillmötesgår man icke en dylik begäran, inträffa olyckor i ladugården, men lyder man tillsägelsen, går allting väl.

Den senare delen af förestående eller berättelsen från *Pajala* synes sammanblanda manalaiset med maahiaiset, till hvilka vi nu öfvergå.

Om de underjordiska.

De underjordiska eller *maahiaiset* äga stora hjordar. Kastar man stål öfver dessa, kommer man i besittning af dem.

Bekant är, att den lapska folkföreställningen mycket sysslar med de underjordiska. I det följande är jag emellertid i tillfälle att visa, att äfven finnarne tro på maahiaiset och berätta om dem, när någon vunnit deras förtroende. Ganander (*Mythologia Fennica*, Åbo 1789, sid. 53—54) känner ordet och skrifer: »*Maahinen*. — *sen*, alt hvad af jorden tros fastna, såsom räform, utslag, exanthemata — — — Et slags små-andar. *Elftar*, som en vis Gubbe på Holmön uti Qvarken i Västerbotn trodde ligga vid tröskgårdarne, och förböd därför kasta hett vatn ut, at de ej må skällas — deras små ben sade han sig hafva funnit i skogar. Han lefde än 1760 och var en *Suedenborgian*; de troddes dansa, hvaraf är elfve-dansen, och bo vid stenar, träd-rötter, i hus, under gälf, vid husknutar och trösklar; oroade någon dem til förtör-nelse, så fick han skorf och utslag, hvarföre de horde först påhälsas vid inflyttningen till nytt hus och blickas med salt, malt och bröd, eller messing skrapad i mjölk. Dödade någon dem, så blef han sjuk. *Suedenborg* såg dem vid Stockholms brand 1759 som myror, pissa på en husvägg och släcka ut elden, som ock där stannade och huset blef conserveradt. — — — Ingen fick kasta sit vatn utan farhåga af skada eller åkomma. En agta *Ceylonerns* sats efter Pythagoras i Ostindien, at man först bör sopa med qvastar för sig, för än vatten kastas, at ej dessa elfvar må dö.»

Förre nämndemannen *Johan Abraham Aro* i *Pallakka* by af *Hietaniemi* socken berättar i september 1904, att han en dag såsom

pojke var ute med sina bröder för att timra upp en lada på en slättermyr. Gossarne sågo då en stor, helvit och hullig ko närma sig dem och sedan hastigt försvinna. Denna ko tillhörde de underjordiska (*maahiaiset*), men gossarne förstodo sig icke på att kasta yxorna öfver henne och att sålunda bemäktiga sig henne.

I *Kukasjärvi* by på gränsen mellan *Hietaniemi* och *Nederkaliks* socknar var sommaren 1904 en kvinna ute för att ett stycke från byn på östra sidan af sjön söka efter kreaturen, då hon plötsligt fick se en hel flock svarta får komma upp ur jorden. Efter en stund försvunno de, »liksom om de smält ned genom jorden». Hon trodde själf, och man berättar i byn, att dessa får tillhörde maahiaiset. Endast *Lars Gunnare*, en nybyggarelapp, tror, att det möjligen kunde varit hans egna svarta får.

Nämde *Lars Gunnare* i *Kukasjärvi* befann sig för omkring 35 år sedan jämte lappen *Jouni* från *Korpikån* ute för att söka reda på sina renar. På en myr vid *Saarijärvi* i *Nedertorne* socken varnade de då till sin glädje en mängd hvita och svarta renar i sommar-dräkt, men när de skyndade dit och kommo fram, fans ej ens ett spår af ren att se. Tydligt är, att dessa renar tillhört maahiaiset, menar *Gunnare* och suger sin pipsnugga.

I *Pajala* tros, att bortkomna, men sedan tillrättaskaffade kreatur under sin långa frånvaro från hemmanet vistats hos och nytjats af maahiaiset.

Från forntid och nutid.

De båda äldsta gårdarna i *Lansjärv* i *Öfverkaliks* grundades af lappar, som blefvo bofasta. *Tjoppi* slog sig ner i *Öfre Lansjärv*, *Botti* i *Yttre Lansjärv*. De båda grannarne lefde emellertid i osämja med hvar andra, och då de voro trollkarlar, sökte de att skada hvar

andra med förgörelsekonster. Genom att sticka knifven i väggen i riktning mot grannen kunde de sätta eld på hvar andras hö. Men Tjoppi var styfvaste trollkarlen. Han kunde fara öfver sjön på en sten.

Vid ett tillfälle hade Tjoppi, som hade det en smula fattigt, tagit emot ackord att gräva brunn vid Bottis hemman. Vid likviden blef han förargad, ty Botti gaf mindre än lofvadt var. Bottis gumma smälde sig då på sätet och sade sig tycka, att han fått alldeles nog betaldt. Hårtill svarade Tjoppi, att hon nog skulle få värma sitt säte och se, huru det skulle gå dem, när de icke ville göra rätt för sig.

När Tjoppi kom hem, sände han en orm med en brinnande tjuka (björksvamp) för att sätta eld på gården. Ormen kom simmande öfver sjön med eld i muunen och antände fähuset, hvarefter alla kreaturen innebrändes. Botti och hans folk sökte hugga hål i väggen, men det lyckades icke, ty yxorna ville den dagen icke sitta på skaft, utan flögo ideligen af. Med undantag af en enda liten stuga brann hela gården upp, så att nog fick Bottis gumma värma sätet. Gården bygdes emellertid upp på nytt, men då ledde Tjoppi björnen till det nya fähuset och tillsade honom att genom taket hämta upp skällkon. Detta gjorde björnen. Härefter lade sig emellertid Tjoppis hat och ovilja mot Botti.

Lansjärv synes vara en gammal bygd. Åtskilliga minnen från lapparnes stenålder äro där funna. Dessa redskap kallas i allmänhet *torviggjar* (på Öfverkaliksmålet *torrviggjar*, på finska *Ukkoisen kiila*, d. v. s. torvigg eller torkil, hvilket begrepp torde ligga till grund för namnet Torkel eller Torkil). De anses allmänt hafva kommit ned med åskan, fördom dock oftare än nu.

När professor OSCAR MONTELIUS år 1876 publicerade sina studier angående »Minnen från lapparnes stenålder i Sverige» (i *K. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademiens Månadsblad* 1874), uppgaf han antalet af förorsaker af sten, anträffade inom Lappland, Norrland och Dalarna samt tillhörande »arktiska» typer, belöpa sig till 66 st., däraf 48 spjut- och pilspetsar, 6 yxor och rätmäjslar samt 6 hålmäjslar. I *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift* (VII 2, Stockholm 1892) har amanuensen P. G. VISTRAND beskrifvit »Norrländska förorsaker från stenåldern i Nordiska museet». Han omnämner där några arktiska typer, med hänvisning till Månadsbladet, men af de fem från Västerbotten (Västerbottens och Norrbottens län äro här icke åtskilda) antecknade synes ingen tillhöra denna kategori. Under senare år äro många arktiska stenåldersfynd gjorda i Norrbotten samt därifrån lämnade dels till Lule, dels till Stockholm och bragta till allmän kännedom. Så t. ex. ha af eller genom mig under åren 1889—1904 till Statens Historiska museum och Nordiska museet förärats omkring 50 lap-

ska stenåldersfynd från Norrbotten (Neder- och Öfverkaliks, Jokkmokk, finnsöckarna mellan Kaliks och Torne älfvar o. s. v.) samt till någon del från norska Finnmarken och finska Lappland. År 1904 kunde ej mindre än 15 dylika redskap tillrättaskaffas i gårdarna omkring en enda sjö, Lansjärv i Öfverkaliks socken. Åtskilliga af dessa voro anträffade på samma ställe, en gammal lapsk bövall vid Lillsund. Medan Montelius i sin öfversikt har ett öfvervägande antal spjut- och pilspetsar, men endast ett fåtal yxor och mäjslar, har jag anträffat endast några af förstnämnda kategori, men däremot en mångfald yxor och mäjslar af skilda slag och typer, äfvensom bl. a. en stenklubba och en slungsten, båda funna vid Sjöksjö i Jokkmokk. I de etnografiska samlingarna i Lule och Uleåborg, särskildt på sistnämnda håll, förvaras ett större antal arktiska stenåldersfynd af stort intresse. Uleåborgsmuseet har så t. ex. ett långt, utmärkt välgjort björnspjut af skiffer. Vid ett hastigt ögnande i montern vill man tro vapnet vara smidt af järn. Alla dessa redskap, här omnämnda, äro förfärdigade af skifferarter samt förskrifva sig uppenbarligen från skilda perioder; några äro klumpigt och endast nödortfittigt tillhuggna, andra äro fullständigt konstmässigt utförda. Tillverkningen har emellertid veterligen icke skett här uppe, utan söder ut i landet, nordligast i Ångermanland. Emellertid förtjänar anmärkas, att en skifferart finnes vid Liakka i Vojakkala by inom Neder-Torne socken i finska Österbotten.

I *Lahnajärvi* (= Braxenträsket) var fordom riklig tillgång på braxen. En gång kom en lappkåring till byn och såg, att man i ett pörte kokade dylik fisk öfver elden. Hon bad att få en smula med, men detta nekades henne. Lappkåringen sade då, att de icke vidare skulle behöfva besvära sig med att söka fiska efter braxen därstädes. Hon färdades nu ned efter *Lahnajoki* och drog en björkvidja efter sig, kom ut till Kaliksälven vid *Gustafsbärg* och drog sedan spöet omkring $\frac{3}{4}$ mil uppefter Kaliksälven till *Teurajoki*. Vid dennas utflöde i älven vek hon af och fortsatte fram till *Teurajärvi*. All braxen följde efter henne. Man har sedan aldrig fått en braxen i Lahnajärvi, men i Teurajärvi, där denna fisk förut saknades, har man sedan dess fått rikligt med braxen, och den fans där, ända tills man gräfde ut träsket (sjön).

När för omkring tre år sedan lappmannen *Nils Nilsson Kaupik* i *Lansjärv* besökte en skogskåta vid *Kattån*, där han letade efter bortkomna renar, hände sig följande. Han hade just slagit sig ner och kokat kaffe, då in trädde en rese, som tog en plank från lafven, satte sig därpå, så att den gick sönder, och tillsade lappen,

att han icke skulle få ligga där. Därefter gick resen sin väg. Lappen satt kvar en stund och lät kaffet koka. In trädde då resen för andra gången och förnyade sin tillsägelse, men lappen satt fortfarande kvar. När resen kom tredje gången, blåste det om öronen på lappen, som nu blef rädd, slog ut kaffet och sprang. Ena skon hade han glömt i kojan och måste hela natten vanka i vilda skogen, enär han icke tordes gå till baka. På morgonen kom han efter $1\frac{1}{2}$ mils vandring fram till *Torrivaara*, där han berättade, hvad som hänt honom.

Kaupik var *skötarelapp* (öfverkaliksmålets säjteslapp, finskans *poropaimen*), d. v. s. hade om hand renar, som han skötte åt allmog och herremän.

En annan person från *Lansjärv*, *Johan Erik Johansson*, vistades för omkring två år sedan på skogsarbete i nyssnämnda trakter och låg en natt i den omtalade kojan. Sedan han lagt sig, kom en lapp in, satte sig på britsen och såg stint på Johan Erik. Lappen hade ena handen afhuggen och blodig. Johan Erik låg visserligen kvar öfver natten — lappen hade efter ett kort besök aflägsnat sig — men sade sig efteråt rakt icke våga ligga ännu en natt i denna koja.

Följande berättade en kväll i skogskojan *Hans Olof Johansson* från *Lansjärv*. Då jag för 15—16 år sedan var med i flottledsbyggnad, och vi skulle söka nattläger, kommo vi till en trakt, där det fanns ett gammalt *lapphäbbar* (lapskans *njalla*) och där intill en skogskoja. En lapp, som var med i sällskapet, sade, att där var ett dåligt ställe att bo. Vi andra skrattade åt honom och förstodo ej anledningen till hans motvilja för platsen. På natten hördes emellertid stort oväsen utanför kåtan: där höggs ved och bullrades. När vi andra kvällen kommo hem till kojan från arbetet med kistbyggnaden, hördes på natten sprängskott och allt möjligt slammer.

Samma afton efter slutadt dagsverke berättade *Lars Henrik Landin* från *Lansjärv* följande i vår varma skogskoja (*alttarikota* eller *pleuna*), medan röken från hården steg med gnistregn mot furukronorna.

En pojke, som var ute på fiske, medhade en dräktig tik, som valpade under fisket. Pojken kastade då valparna i sjön, men hörde samtidigt, att det liksom grät ur vattnet. Pojken trodde, att det var sjörået, som grät. Alla fiskar han fått blefvo under natten borttagna från honom. På morgonen kom bärgräet och tillsade honom att gå rätt fram och icke bry sig om, hvad han än kunde få se. Där höggs då ved, och träd ramlade om hvar andra — men pojken mindes förbudet, gick sin stig fram och kom lyckligt hem.

I *Korpilombolo* hände för 7—8 år sedan följande. Skomakaren *Manne Bergdahl* och hans hustru *Lea Palo* lefde olyckligt till sammans. Där rådde beständigt split och kif i hemmet. En dag kom Bergdahl från timmerskogen och ville ha en kopp kaffe att värma sig med. Hustrun svarade, att förr skulle hon ge Skam än mannen kaffe. På kvällen kom då en lång, ful, vildt skäggig man in och bad att få kaffe. Lea vågade ej neka, utan gaf honom kaffe. Han satt på bänken vid dörren och drack kaffet utan att säga ett ord. Det var Skam, som kommit till gården.

Denna händelse hjälpte emellertid ej att förbättra makarnas förhållande och hustruns elaka lynne, utan hon fortfor att vara lika svår. Nu äro de skilda åt.

Mina karlar, äfven en af kronojägarne, försäkrade med en mun, att det verkligen var »Skam» samt att ett påstående, att det skulle varit en förklädd byakari eller en *mustalainen* (zigenare), är fullkomligt osant.

Lapska ynglingarne *Junni Sunna* och *Anders Sunna* från *Suaininki* $1\frac{1}{2}$ mil väster ut från *Korpilombolo* lägo vid ett tillfälle ute i en skogskåta. De hörde då först liksom barngråt från ett bärg i närheten, därpå liksom hvisslingar. Ibland hördes tjut och björnbrumningar. Pojkarne sade då: »Kom in, hvarför f-n står du där ute?» Då kom liksom en stor ren fram till kåtan och hördes skrapa med hornen mot dörren. Pojkarne blefvo emellertid rädda och vågade ej gå ut för att se efter, hvad det kunde vara.

För omkring 23 år sedan voro några personer från *Ohtanajärvi* by ute på kronoparken och åverkade timmer. När de på natten mot söndagen körde hemåt öfver träsket, varsnade de en stor svart hund springa bredvid lasset. De voro fast öfvertygade om, att detta

ej kunde vara annat än hin, som skapat till sig, hvarför de i sin rädsla lassade af de olöfligt luggna stockarna och i galopp körde hemåt. Sedan förekommo icke på länge några åverkningar i Ohtanajärvi.

I *Mettjärvi* enstaka hemman norr om *Scanstein* vid Torne älf bodde förr en trollkarl, som begagnade kyrkogårdsmull. Denna förvarades på trossbotten, men kom efter mannens död att sammanblandas med trossfyllningen. En familj *Malmström*, som sedan flyttade dit från *Öfver-Kaliks*, hörde särskildt på eftermiddagarna och kvällarna knackningar, rullningar och oväsen där uppe. Väsnades barnen i pörtet, svarade det strax än hårdare där uppe. Detta oväsen räckte i omkring 20 års tid.

Tillägg till den i *Meddelanden från Nordiska museet 1902* införda afdelningen af denna uppsats.

Sid. 198, rad 6 nedifrån *står*: vatkattu = jag har fått ondt *hit* (i st. f. här) o. s. v., hvilket bör *läsas*: vatkattu), äfvensom det finska kasnsförhållandet i uttryck sådana som »jag har fått ondt *hit*» (i st. f. här), o. s. v.

Sid. 211, rad 16 uppför *står* Molkansalmi, *läs* Molkonsalmi. Till de å nämnda och följande sida meddelade noterna angående antagliga förloppet af bosättningen i dessa nordliga orter må här några ord fogas. Professor VILH. THOMSEN har tidigare framhållit, att finnarne omkring år 800 e. Kr. i stort sedt fått sin nuvarande utbredning, hvaremot K. B. WIKLUND (*Ymer* 1904, sid. 185) betonar, att finsk befolkning »redan i urnordisk tid, långt före vikingatiden, sträckt sig åtminstone till Torneälvens mynning», att finnarne böra »redan före år 800 ha kommit ända till dessa nordliga trakter». Professor M. G. SCHYBERGSSON omtalar i sin *Finlands historia* (I: 4), att alpparne fördrefvos af karelarne, och att »samma öde senare träffade tvenne folk af finskt, troligen karelskt, ursprung, hvilka under flere århundraden hade en oberoende tillvaro: *kvenerna* och *ljarmerna*». Dessa krigiskt anlagda *kvener* eller *kväner* — hvilkas namn S. gissar vara en förvrängning af det finska *kainulaiset*, kajaner — bodde enligt Schybergsson »i nordliga delen af svenska Norrland». Wiklund påpekar (anf. st., sid. 186 och *Nordisk Tidskrift* 1895, sid. 378 o. följ.), att befolkningen i norra delen af Norrbottens kustland varit finsk redan i urgamal tid, och att särskildt Kaliks hvars rent finska namn Kainuu icke kan förstås såsom läncord (det leder tanken till kainulaiset, kajanerna), haft en gammal finsk kolonisation. Som en not till Schybergssons uppfattning angående kväner och kainulaiset eller kajaner har emellertid Wiklund i bref meddelat mig, att »det finska ordet *kainulainen* från början endast betyder »låglandsbo» och knappast kan vara något stamnamn, lika litet som *lantalainen* eller den, som bor på *lanta*, ungefär liktydigt med »bondlandet».

HUGO SAMZELIUS.

